సన్మార్గప్రదర్శనము

వేదాంతగ్రంథమాల

శ్రీ

ఆంధ్రగ్రంథరత్నమాల

7-వ రత్నము.

సన్మార్గప్రదర్శనము.

కర్త

పామర్తి బుచ్చిరాజు

కాకినాడ.

కాకినాడ:

శ్రీసావిత్రీముద్రాక్షరశాల యందు ముద్రింపఁబడినది.

1921.

 వెల రు 1-12-0

అవతారిక

సోదరసోదరీమణులారా!

ది 17-11-1915 (రాక్షసనామ సం॥ కార్తిక శుద్ధ ౧౧ బుధవారము) నఁ బ్రసంగమధ్యమున నన్నొకపరిచితుఁడు పేత్యాంతరమునఁ బ్రోత్సహింప నే నీనవలను నానాఁడే ప్రారంభించి దినమునకు నొకటి, రెండు, ప్రకరణములచొప్పునఁ బదునేనుప్రకరణముల నవలగా ముగించితిని. అకారణముగఁ బ్రచురణాభంగము గలిగినను సరకుసేయక మరికొన్ని ప్రకరణములు చేరిచి ప్రస్తుతనవలగా నొనరిచితిని. మొత్తమున నిరువదినాళ్లలోనే దీని ముగించుట భ్రమప్రమాదములు దీనఁ గలుగకపోవు.

పేరు వినినంతనే దమ రందు సర్వజ్ఞులుగా నెంచికొని నిర్లక్ష్య మొనరుచున్నైజము మనవారిలో నధికము. ఏది యెవ రెన్ని విధముల వ్రాసినను గించిత్తైన విశేషము చొప్పింపకుండ రని నానమ్మకము. కావున నీనడించుటకుఁ బాత్తము లుండునే!

బుద్ధిమంతులు మాఱుపేరున నున్నను దీని సారంగధర గనే గ్రహింతురు గాక. సత్ మార్గ ప్రదర్శనము=చంద్రబింబము—సారంగధరనామమే. దీనఁ గలపాత్రౌచిత్యము,

పాత్రపోషణ, భాష, భావములు, నీతి, రసపుష్టి యున్నగు నవి చదువరులకు విశదము.

మ॥ రా॥ రా॥ శ్రీ హానరబిల్ దివాన్‌బహద్దరు కొమ్మి రెడ్డి సూర్యనారాయణమూర్తిగారియొక్కయు, వారిసోదరుల యొక్కయు, బ్రహ్మశ్రీ దర్భా వేంకటశివరామశాస్త్రిగారి యొక్కయు సమాదరణప్రోత్సాహోచితసాహాయ్యముల నీ నవలావణ్యవతీరత్నము మఱియాంధ్రగ్రంథరత్నములనలంక రించుచు విలసిలుచున్నది.

ఇట్లు,

విబుధవిధేయుఁడు,

పామర్తి బుచ్చిరాజు.

విషయసూచిక

సవరణపట్టిక

పుట	పంక్తి	ప్రమాదము	ఒప్పు
2	11	గోడావరి	గోదావరి
4	19	నిర్మలజలములఁ	నిర్మలజలముల
13	10	నారీమణులందరి	నారీమణులందఱి
,,	14	అందరి	అందఱి
,,	17	అందరు	అందఱు
14	21	సర్వ్వరసప్రధానం	సత్వ్వరసప్రధానం
16	5	చిరంజీవి	చిరజీవి
22	4	తలఁపోయు	తలపోయు
23	14	పరమాన్నములకు	పరమాన్నము మున్నగువానికి
24	15	కలచదలు కెంపు	కలచదలునఁ గెంపు
32	7	దల్లిఁదండ్రులఁ	దల్లిదండ్రులఁ
38	5	సిరియాలువకు	సిరియాళునకు
,,	16	నిర్దయ	నిర్దయా
42	2	దుర్గుణములవల్లయా	దుర్గుణము వెల్లయా
62	4	గొజ్జంగి	గొజ్జంగి
63	18	మనోహారిని	మనోహారిణి
78	9	మేది !	యేది !
112	2	దెలపినను	దెలిపినను
117	12	బగవంతు	భగవంతు
138	20	పీనులజిక్కి	పీనులజక్కి
161	4	మలిపిన	మలిచిన
207	1	శాన్యునిగృప	శాన్యునిక్రృప
216	4	పెదిరింపులు	బెదరింపులు

శ్రీరస్తు.

సన్మార్గప్రదర్శనము.

మొదటిప్రకరణము.

సంతానచింత.

సీ॥ సంతానరహితసంసారంబు నాయక
రత్నంబు లేనిహారంబు గాదె?
పుమపత్యదూర మానమితసామ్రాజ్యంబు
ధాత్రిఁ జందుృఁడు లేనిరాత్రి గాదె?
యాత్మజవ్యతిరిక్త మగుసద్గృనముఁ జూడ
నారి లేనిశరాసనంబు గాదె?
సుకుమారకన్యా మానకళంకజీవనం
బల మరాళము లేనికొలను గాదె?

తే॥ గీ॥ నందనవిహీన మైనసేనావితాన
మరయ శిఖరంబు లేనిగోపురము గాదె?
నేత్రపర్వంబు గావించుపుత్రుఁ డింక
మనకు నెన్నఁడు గల్గునో వనజగంధి!

(చేమకూర వేంకటపతిసారంగధర.)

శ్రీనిలయము లగుకమలములు క్రమక్రమముగఁ గళల విలసిలు చుండెను. కలువలు తలలు వంపు చుండెను. కొక్కురో కో యని హ్రస్వదీర్ఘప్లుతములఁ గుక్కుటములు లొక్క టొక్కటిగఁ బెక్కు లఱచు చుండెను. దిక్కు లెల్లఁ దెలివి గాంచు చుండెను. శకుంతసంతానరవంబుల దివంబు పిక్కటిల్లు చుండెను. బాలభాస్కరుఁ డుదయగిరి నలంకరించి కిరణపరంపరలఁ దుఱఁగలించు చుండెను. జక్కవ లొక్కటిగ నక్కఱమై మక్కువతోఁ దిరుగ సరస్తీరములఁ గలిసికొనియెను. అరుణకిరణునిచిఱుకిరణముల కలరి చిఱుమీనులు మిడిసిపడు చుండెను. ప్రభాతశీతవాతపోతములఁ గలిగినచిఱుకరంపములు లేయెండఁ దళుకు లీను చుండెను. పావనగోదావరీనదియు నాప్రభాకరుకరప్రసారమునఁ గరము మనోహరమై నిర్మలజలపూరితమై మందమందపయానమున సుందరమై యుండెను. నది కెదురుగ నరసెడమా కొన్నికొండలవరుసలు కనఁబడును. అవియ తూర్పుకనుమలు. దూరమున నుండి యూరయువారి కవి గజశుండములుగఁ దోఁచు చుండు. నల్లఁగఁ గనుపట్టునవి తెల్లవాఱిన కొలఁదిఁ దెల్లఁగను వెనుకఁ బ్రభాతప్రభాకరునిప్రభల బంగారునీరు పూసినట్లు పచ్చఁగను మెచ్చు లొలుకుచుఁ గ్రమముగ నినుముపై వెండినీ రానించి వెండియు నద్దానిపైఁ బైఁడిపూఁత పూసి చక్కఁగఁ జికిలి చేసినట్లు ప్రకాశించు చుండెను. కాని కృత్రిమవర్ణ మెంత యోకాల ముండనట్లు ఖరకరునిగమనము

ననుసరించి యూరుక్రోసుదృష్టిగోచరములు వెండియు వెండి వన్నెను నీలవర్ణమును దాల్చు చుండెను. ఆగౌతమి కావల గోవ్వూరును నీవల రాజరాజనరేంద్రపురమును వరలుచుండెను. గోవు నావేదనపడ నొనర్చి గడించినయఘావళి నడంచుకొన గౌతముఁడు పాఱించిన నది యగుట నది గోదావరియు గౌతమియు నాఁ బడు చుండెను. గౌతముఁడు నాఁడు గోవుఁ దును మాడినచోటే నేఁడును గోవ్వూరు నాఁ బడు చున్నది. నేఁటికిని నావీట వేసవివాసరముల శుష్కించినగోదావరీతీరమున గోవు పాదము లనుగుఱుతులను జనులు గనుఁగొను చుందురు. ఈవలి గట్టున నిర్వక్రపరాక్రముఁడు వైరివీరగర్వాపహారుఁడు రాజనీతిపారంగతుఁడు నీతిమంతుఁడు కందర్పనిభసుందరుఁడు సర్వజనస్తుత్యస్తుత్యుఁడు ఆంధ్రభాషాయోషాలలామ కాదిప్రియుఁడు చంద్రవంశజుఁడు పాండువంశశివాఁడు శిష్టసంరక్షకుఁడు రాజరాజనరేంద్రబిరుదాంకితుఁడు కట్టించెపట్టము రాజరాజనరేంద్రపురము విలసిలు చుండె. నేఁ డదియు రాజమహేంద్రవరము రాజమండ్రి యనుపేరులం బిలువం బడు చున్నది.

ఇదె యీయామెష గుడారములు గనుపించు చున్నవి. దానదాసికలచే నవి సందడింపు చున్నవి. అవి యెల్లయు నాయుధహస్తులగురక్షకభటులచేఁ గాపాడఁ బడు చున్నవి. వారు పై వారేమను లోన కేగ కుండ నరికట్టు చున్నారు. ఆచెంతఁ గలవింత లేమో విలోకించితివా? అచ్చో నెచ్చోటఁ గనుఁ

గొన్నను నున్ననినల్లనిగుండ్రాళ్లే! అవి యసంఖ్యాకములు.
మలిచి చేసినట్లుగ పొడకట్టుచున్నను నవి నరులనిర్మాణములు
కావు. లింగాకారములం గనుపట్టుట నవి యన్నియు లింగములు
నాఁ బడుచున్నవి. కొంచె మించుమించుగ నవి కోటి యని
ప్రసిద్ధి. కావుననే యిది కోటిలింగపుణ్యక్షేత్రంబనం బరంగు
చున్నది. మజ్ఝారే! దీనిప్రభావము! ముక్తిదాయకము! కాశి
కన్న మిన్న యనం దగు శ్రీగౌతమీతీరక్షేత్రము! సమస్త
నిర్మలచిత్తులకు నభీష్టసిద్ధి యొనర్చు నన సందేహమా! అఖిల
కలికల్మషాపహరము. ఆకారణముననె యీయెడఁ బావన
గోదావరి స్నాన మొనరించి శుచులై పుష్పపత్రములఁ ధూపదీప
నైవేద్యములఁ జందనతాంబూలములఁ నారికేళహారతుల
నర్పించి కంబువులం బోలుకంఠంబుల శంభో! యని యఱచుచుఁ
గొన్నిరే లయ్యెడఁ గడపుచుఁ దమమనఃకోర్కె లీడేర్చుకొని
నడచెద రట! మహాదాశ్చర్యము కాదే! ఏమి మహేశ్వర
మహిమలు!

ఇప్పుడు రక్షకభటు లేరి యాలింగములఁ జేర నీయ
కున్నారు. కారణ మేమొ కనుఁగొనుదము. అల్లదే చల్లని
జలములఁ దానము లాడి తెల్లనిపట్టుబట్టలు కట్టి భూదేవశిఖా
మణులు మంత్రాక్షతలు తలల నిడ నిర్మలజలములఁ దోసిలిపట్టి
ప్రదక్షిణపూర్వకముగఁ బ్రభాకరున కర్ఘ్య మిడుచున్నా రెవరో
యిరువురుదంపతులు. వారి కావలివల ముందు వెనుక వేత్ర

హాస్తులు నస్త్రశస్త్రధారులు నడుచు చున్నారు. వీ రెవో కులీనులై యుందురు రాను రాను పరీక్షింప నాభటవర్గముల వలువల రాజముద్ర లగుపడు చున్నవి. ఆముద్రలఁ గలయక్షరము లిక్కడకు స్పష్టము గా కున్నను బిక్కను గుజగుజలు వోవు చున్న యీప్రజలపలుకు లేమో యాలించి సంగతి నెఱుంగుదము. ఏమి వీరుమాత్ర మే మనుకొను చున్నారు. ఎఱుక కలవా రేమో వినిపింప సాశ్చర్యులై "ఆ! రాజ రాజ!" యనియును "నరేంద్రుఁడ!" యనియును దృష్టి సారించు చున్నా రెఱుఁగనివారు. "ఔను రాజరాజనరేంద్రుఁడే" యని ప్రత్యుత్తర మిచ్చు చున్నారు. ఔరా! యేమి యాతఁడు వేంగీభూలోకేశుఁడు రాజరాజనరేంద్రుఁడా! యని మనమును విస్మయకలితుల మగుటకు సందేహము లేదు. ఏలయనా యాతనియాబలుపుభుజములు, సువర్ణచ్ఛాయా, సహస్రకిరణుఁ బురుడించుముఖవర్చస్సు, కండలు దండిగఁ గలబాహుదండములు, రాజచిహ్నంబు కొఱంతపడియే యున్నవి. నెఱికురులమున్నింటియాసువర్ణరత్నకోటీరముగాని మెఱుగుభుజముల బాహుపురులు గాని గళమున వ్రేలుపచ్చలపతకహారములు గాని మఱియు నేయలంకారములు గాని లేవు. అతఁ డిప్పు డొక సామాన్యపురుషునిభాతి రిక్తపాదముల నున్నాఁడు. భక్తాగ్రేసరునిమాడ్కిఁ జూడ్కిం బడు చున్నను రాజకళ యింతయుం బెసం బాయ కున్నాఁడు. అయ్యారే! రాజ రాజే! అతని

మెక్కడ కేగు! అతనివామభాగమున నాతనిధర్మపత్ని యల రారుచున్నది. నరిగంగస్నానము లాడి యున్నారు కాఁ బోలు నారాజరాజో త్తరీయమున కాయంగనామణియొక్క చీర చెఱంగు ముడి యిడఁ బడి యున్నది. రత్నహారముల నిండారి రత్న కాంతులఁ దులకించునాయంగనామణి రత్నాంగి. చదువరీ! యీపె సార్థకనామధేయ యని శంకింపకుము.

అనంతర మాసతీపతులు శంకరు నారాధింపఁ జనుదెంచి విశాలమై పరిశుద్ధమై రంగవల్లులఁ దులంగలించుసమప్రదే శమున నుపస్థితులైరి. వారిమెట్టెదుటఁ గాంచనరత్నాలం కారముల వెలుంగుచు బంగారుగంటలు రంగారఁ జా సాంబ్రాణి యగరు ధూపములఁ బరిమళించుచుఁ జుట్టు నిడిన జ్యోతులఁ దేజ రిలుచు జంగమస్థావరములు వెలయు లింగరూప నామహేశ్వరు పదమున నిడుకొని కలరూపున నందికేశ్వరుం డుండె. భక్తియుక్త ముగ నారాజదంపతు లానందమున నానంది నందివాహనులకు కైవారములు సేయ భూమిబృందారకులు మంత్రములు పఠింపఁ బురంధ్రీరత్నములు మంజులస్వరముల మంగళము లాసంగం గడుం గడుం బూజించిరి.

నందిపూజానంతర మాభార్యాభర్తలు నిర్మలచిత్తులై నిశ్చలముగఁ బద్మాసనములు వైచి చేతులు మోడ్చి నయన ములు మూసి భవిష్యదామోదమునకై సత్కామాగసంభవ మునకై భగవంతునిపై భక్తి నెలకొలిపిరి. ఆహా! యేమి వారి దగుతదేకధ్యాననిష్ఠాగరిష్ఠ!

పాపము పుత్రఫలప్రాప్తికై వారు—ఆయశేషవిశేష సంకష్టములు—పడినపాటులు పరిగణింప నెవరి కగు! తిరుగ రాని దేశములు తిరిగిరి. చేయ రాని పూజలు చేసిరి. అనుపమ జపతపములు సలిపిరి. ఉగ్రోపవాసముల స్రుక్కిరి; చిక్కిరి; సొక్కిరి; కాని యింతపర్యంతము నభీష్టసిద్ధి కాదయ్యె. ప్రభుభృత్యన్యాయానుసరణముగఁ బాపము ప్రజలును నంతగా సంతోషతరంగితాంతరంగులుగ నుండరైరి. దివ్యస్థలములా! దేవస్థానములా! దేవాలయములా! తీర్థయాత్రలా! తిరిగి తిరిగి విసివిరి. రాజస్థానమును జేరిరి. పెరటిచెట్టు మందునకుఁ గా దనునట్లు స్వస్థానమాహాత్మ్యము నెఱుఁగరైరి. వెనుక నేమునియనుగ్రహమునో స్వస్థలమహత్వముఁ దెలిసి యిట్లుగా మూఁడహోరాత్రములు కఠినశుష్కోపవాసములును జపతపములును బూజాపునశ్చరణములును సలుపుచుండిరి. కడచిన రేయి శివరాత్రి జరిపిరి. జాగర మొనరిచిరి.

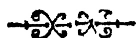
క్రమక్రమముగ నరుణకిరణుఁడు ఖరకరుఁ డగుచు శిరము మీఁది కరుగుదెంచు చుండెను. మందేహుల మ్రిందింప నా చండకరమండలుం డుగ్రుండై నడిమింట నుండెను. రూక్షణ తీక్ష్ణవీక్షణములు రూఢిగా నున్నయాసహస్రకిరణు నెవరును దేఱిపాఱి చూడలేరైరి. కాలాంతకునిపగిది సారంగధరుని రూపునఁ బొలుచుమధ్యందినమార్తాండు నెవరు చూడంగలవారు! కనుఁగొన భయంకరుఁ డయినను నాహారునిమనసు

మృదువు. ఆ పురే! యేమి యింతపర్యంతము ముకుళితము లయిన యీరాజదంపతులముఖపద్మములు నేత్రకమలములు కరకంజములు వికసితము లయినవి! "మహాప్రసాదము స్వామీ! ధన్యోస్మి! ధన్యోస్మి! నేఁటికి మాజన్మము సాఫల్య మయినది. మావంశ ముద్ధరింపఁ బడినది. మాకు ముక్తిమార్గ [illegible]కినది. శంభో! శంకర! అఘనాశంకర! ఓం హర! హర! హర! హర!" యని యమందకందళితహృదయారవిందులై యానందపారవశ్యమున నాసతీపతు లూర్ధ్వముఖులై స్తోత్ర మొనర్ప [illegible] బడిరి. తోడ్తోన నందఱిజంతువర్గ మంతయు నకారణసంతోషపారావారమున నోలలాడెను. ఆమోహకారణమునఁ బ్రజల నడుమ నుండి జయజయధ్వనులు చెలరేగెను. ఆప్రజానికవీచికలు కొంతపర్యంత మష్టకోణములఁ గాంచి వైచెను. వారి నారసి వీరు వీరి నారసి వారు హసన్ముఖులై జయజయధ్వను లొనరించిరే కాని నిజమైనకారణ మెరుసు నేరరు.

చీకటి నుండి యొక్కపరి వెలుతురునకును వెలుతురు నుండి యొక్కపరిఁ జీకటికిని వచ్చువారి రీతి తెలుఁగ రనువారై [illegible]కష్టములు నోర్చి సమస్తద్వంద్వములఁ సమతఁ బరిశీలించియు మనోరథ మీడేరక సంతతదుఃఖాంధకారనిమగ్ను లయినవా రేలాగో యిపుడు యాదృచ్ఛికముగఁ బులకరించినయొడళ్లతో ఖర నొరఁగిరి. ఆఁకలిదప్పులకుఁ గలఁగి నలిగి సొమ్మసిల లేకను

కొన వారియొక్క భక్తిరసపూరితము లగునఖపులును ప్రఫుల్లాననములును దార్కాణములు.

తత్క్షణమ్మ సేద దేఱినయాభార్యాభర్తల సమాత్యశిఖామణు లుదంతము సాంతముగ నెఱుంగఁ బలుప వేఁడిరి. నావుఁడాభూవిభుఁడు ‹‹ సచివాగ్రిణులారా ! నేఁటికి మాదురంతసంతాపమున కంత మలవడినది. ఈదినమే సుదినము. నేఁడు చింతాసాగరాంతరము నుండి యుద్ధరింపఁ బడితిమి. మాయొనరిచిన పూజల కలరి హరుఁడు నేఁడు వర మొసఁగెను. వరతనయు ననుగ్రహించెను. తమ భక్తుల మము పరిపాలించెను. ఆపుట్టుపట్టికిఁ దనదగు పావననామము పెట్టు మని యాజ్ఞాపించెను. తనపరిపూర్ణకరుణాకటాక్షముల నతఁడు వృద్ధి గాంచు నని వచించెను. దీవించెను. ఇఁక మనము మహజనసగ ... ›› మనియెను. చిత్ర మని యూనచివోత్తములును వార్షిచిత్తులై యాటపాటలతో వాద్యవిశేషములతో వేడుకె మొయి వీడునకుఁ దరలిరి.

రెండవ ప్రకరణము.

కుమారసంభవము.

మ॥ జిలుగుంబల్కులు విన్నఁ జిన్నిగొనబుం జెయ్వుల్గనుంగొన్న నా
దల మూర్కొన్నను ముద్దుగొన్నఁ దనువుం దార్కొన్న నూహింపఁగాఁ
బలుకన్ రానిసుఖంబుఁ జెందునటుగాఁ బంచేంద్రియోత్సాహమై
తలిదండ్రుల్ విలసిల్లఁగాఁ దనయుఁ డేతత్పాత్రుఁడై యున్నఁగన్.

(చేమకూర వేంకటపతి సారంగధర.)

బాపురే! యీపురరామణీయకము! కలుముల చెలికిఁ గాఁపురమై యలకాపుర మనఁ దులకింపుచుండె. మిక్కిలి చక్కని పేటలు; సన్ననితిన్నని బాటలు; ఎత్తుగ నెత్తినగోడలు; గగనమున కెగసిన మేడలు; నందనవనముం గేరువనములు; ఇందిరావాసములై కడుం గడుసుందరములై యున్న భవనములు; ఎచ్చో నారసినఁ బచ్చనితోరణములే! నగర మెల్లయు మిగుల సొగసుగ నలంకరింపఁ బడి యున్నది. అది యేమి! రాజవీథి మంగళతూర్యరవములు చెలంగుచున్నవి! తెరువంతయుఁ బ్రజలచేఁ గిక్కిరిసి యున్నది! చీమ చొర సందు లేదు. ఎవరు వీరందఱు! అందఱు వేదవిదులే! విశుద్ధశ్రోత్రియులెల్లరి శ్లోకో యుల్లములు పల్లవిల్ల నుల్లాసభరితులై వెల్లుగ నుప్పతిల్లుచున్నారు. గుంపులు గుంపులుగఁ జేరి "దాతృత్వమున కాయన కెన యెవరు! మహారాజు! మహానుభావుఁడు! ఆయన కడుపు ఫలించుట మనకోర్కులు ఫలించినవి. పదులు వెక్క-

గొన్నమానకు నూఱులువరహాలు చేఁ జిక్కినవి. బారసాల మహోత్సవము బాగుగ జరిగినది. బిడ్డఁ డేమిబిడ్డఁడు! ఏకందును లేనికందు. కానక కానక కన్నందులకుఁ గఱవు దీరఁ గలిగినాఁడు. సారంగధరనామము సార్థకము. ఆచిన్నముద్దుమొగము, కస్తూరిబొట్టు గలిగి కళలఁ దొలుకాడు నాచిఱుమొగము, సారంగధరు జ్ఞప్తికిఁ దెచ్చునుగాదే! ఈపవిత్రాకళంకచంద్రవంశ మీసారంగధరునిచే స్థిరయశమున నాచంద్రార్కము వరలుఁ గాక! ఇట్లే సకలశుభావహకార్యముల నీసాలము వాసి గాంచుఁ గాక!" యనుకొనుచునె తమతమనెలవుల కరుగు చుండిరి. ఆహాహా! చదువరీ! ఆరాజరాజనరేంద్రునకుఁ జాలఁగాలమునకు నేఁటికిఁ జిన్నకొమరుఁ డుదయించె నఁట! సారంగధరుఁడే యఁట! కాదు కాదు నుదుటఁ దిలకము దిద్దకున్న నాముద్దుపాపనిచిఱుమొగమున కాసారంగధరుఁ డుద్ది కాఁడఁట! మనము నవశ్యముఁ జూడ నగుఁ గాదే! అదుగో నాఋదుతేఁ డరయుఁము. ఏమి కనుఁగొనుచున్నావా సోము నెక్కనక్కె మాడునామోముగోముఁ, గొదమతేఁటికదుపులమదమణఁచునీలాలకలను, గలువలఁ దలలు వంపఁ జేయువిశాలనయనములను, లేతకెంపువన్నె వలెఁ బొలుచుపాలబుగ్గలను, దీరిచి చేసినస్వర్ణకలశము నా నొప్పు బొజ్జను, మొలచిన ట్లున్నయవయవములను? ఎంతో జాగ్రత్తతోఁ బోఁతపోసి ప్రాణము పోసిన బంగరుబొమ్మ యేమొ! జీవకళ గలచిత్తరువో! కాదు సారంగ

ధరుఁడే. అయ్యారే! జ్యోతి నుండి జ్యోతి యుద్భవించునట్లు ఖాదరాజనరేంద్రున కీయువరా జవతరించినాఁడు. భళిరే! యీనెలబాలుఁ డిప్పు డుయ్యాల నిద్రింపు చున్నాఁడు. నిద్రయో! యోగనిద్రయో! అంతలోన సెలవులు వాఱఁ గిలకిల నగు చున్నాఁడు. అంతలోన మొగము చిట్లించి వగచు చున్నాఁడు. ఏమి వానిచేష్టలు! ఆయానందతేజోమయు నవలోకించి యా నందనుఁ డానందపడు చున్నాఁడా! ఆమాయావి మఱుఁగుపడుట విచారించు చున్నాఁడా! ఏమో యెవరును నెఱుఁగఁ బఱపఁ జాలరు. అదిగోఁ గెందామరలం గేరుపాదాంగుష్ఠముం గెంగేలఁ బట్టి నోటఁ బెట్టి చివ్వున నెట్లు చీకు చున్నాఁడో! దాని మాని చేతిబొటనవ్రేలిఁ జీకు చున్నాఁడు. పసివారల కంగుళమున నమృత ముండు నందురు నిజమా! ఆహా! పొఱపడితి నతఁ డమృతకరుఁడె కాఁడే! జోలలు పాడి జోకొట్టి కొంతకాల మైనఁ గా లేదే యప్పుడే లేచి కోకిలలు చీకాకుపడఁ గలకంఠ ములు కలఁగుఁడు పడఁ గేక లిడు చున్నాఁ డేమి చెప్పమా! పాపము పాలు ద్రావుటకుఁ గాఁ బోలు! ఔ నందులకె. బొజ్జ వెలితి యయినది. పరుండి యుండినపైఁడితొట్టి డోలాయమా నముగాఁ జిన్నికాళ్సేతులఁ గొట్టి యల్లరి కావించు చున్నాఁడు. దగ్గర నెవ్వరును లే రేమి! లే కేమి. అనయము నయనపక్ష ములవలె దాసిక లేమఱక యామహారాజకుమారుఁ గాచియే యున్నారు. పిల్లఁ డేడువ నుల్లము తల్లడిల్లఁ దల్లిరత్నాంగి

కుడిబుడి "నాతండ్రీ! నానాయన! నా పెన్నిధానమ! రార రార" యనుచుఁ జేతు లల్లనఁ జాఁచి మెల్లఁగ నెత్తి యొడి నిడుకొన్నది. ఔరా మాతృప్రేమ! ఏమి భగవద్విలాసము! కన్నతల్లిఁ గన్నులఁ గనఁగనె యాతనయుఁడు నేడు పుడిగినాఁడు. పాలు త్రాగినాఁడు. ప్రక్క నున్నవారిఁ బరికించి పకపక నగు చున్నాఁడు. అఁ—ఊఁ—యనుచు నదిరించి బెదరించు చున్నాఁడు. దా దా యనుచుఁ జప్పట్లు చఱచుచుఁ జేతులు చాఁచు చెలుల కాశ గొలుపుచు నె జనని బిగ్గఱఁ బట్టు చున్నాఁడు. మందిర మంతయు నాపసిపాపనియాటచే సుందరం బై యుండె. అ దేమియాశ్చర్యమో యాకుమారుం డానారీమణులందఱియెడఁ దల్లియందుఁ బోలె సమభావమునె వహించి యున్నాఁడు. చిఱు గజ్జెలు గల్లుగల్లురనఁ జిన్నిమొగము తల్లుతల్లుమనఁ గుల్కుచుఁ బ్రాఁకుచు నొక్కొక్కప్పుడును దప్పటడుగు లిడుచుఁ బడుచు లేచుచు మఱియొక్కప్పుడును మసలు చున్నాఁడు. అందఱకెం దమ్ముల నందమ్ము వహింపు చున్నాఁడు. తొక్కుపలుకులఁ జలించు నారాకుమారుని తోరంపుకెమ్మోవి నూత్రాణులు ముద్దులు గొనని ముద్దియ లందు లేరు లేరు. అందరు నానందాబ్ధి నోలలాడు చున్నారు. ఆహాహా! సంతతి గలగృహము సం తోషాతిశయమునకు నిలయ మని వేర నొక్క వక్కాణింప వలయునా! ఇంతపర్యంత మశేషవిశేషభూషణముల నలరియు నందము వహింపని యామందిర మిపు డాసచ్చిదానందమయ

స్వరూపుం డగునందనునికతమున జీవకళ గలిగి విలసిల్లు చుండె. సారంగధరునిసమక్షమునఁ బ్రకాశమానము కానిపదార్థ మొం డుండునా !

మొలముహ్వాలు చలియింప ముంగురు లల్లలాడ ముసి ముసినగవులు పెచ్చుపెరుఁగ ముద్దుముచ్చటలు నెరపుచు మృదు వై మనోహర మై నేత్రానందకర మై యొప్పుమొకమాలున రత్నకంబళమునఁ దళుకు లీనునానూనుని శైశవక్రీడ వర్ణింపఁ దరమా ! బిలిబిలిపలుకులు పలుకుచుఁ జిఱుచేతులు చఱచి చప్పటులు గొట్టుచుఁ జిఱుగజ్జియలు మోయఁ దప్పటడుగు లిడుచుఁ బడఁ బోవుతఱిఁ గరపల్లవము లంద నిచ్చురమణీమణిపై నొరగుచుఁ దనతల్లిచీరచెఱంగు ముద్దుమొగమునకు మఱుంగిడి తొంగి తొంగి చూచి దూబూచి యనం గికాగిక నగుచుఁ దల్లి వెనుక కరిగి డాఁగుడుమూఁత లాడుచు నడుమనడుమఁ బాలు గ్రోలుచు నెడతెగనిముదమున నాబుడుతఁ డుబుసుపుచ్చు చుండె. ఆసారంగధరోదయమున నాసంసారసాగరము పెల్లుబ్బి వెల్లివిరి యు చుండెను. దిగంబరి యై నిజతేజంబున దిక్కులు వెలిఁగిం పుచు సదానందంబున డంబు మీఱునాతని నాసారంగధరు నెన్న నన్నిలింపులును జాలరు.

కొలకొలఁ గూయుచుఁ బక్కిగుములు కులాయములకుఁ బలాయనము లగు చుండె. లోకబాంధవుఁడు సిందూరతిల కంబు చందంబున నందంబు వహించి సత్వరనప్రధానుం డయి

యుండె. అంబరంబునఁ గుంకుమం బిడి యారఁ బైచినచందంబున నంబరం బెల్ల సంజకెంజాయలచే నందం బయి యుండె. మం దేవాలయాలలోఁ జేరి షోర వారి ప్రమందించి రక్తసిక్తుఁ డయినదిన మణి దేహ మెల్లఁ బరిశుభ్రము కాఁ బశ్చిమాంబురాశిఁ గ్రుంకు చుండెను. ప్రదోషవేళ నీశ్వరునకుఁ బుష్పఫలపత్రము లర్పిం చినఁ దమదోషములు తొలంగు నని మనీషులు పూజించుటఁ గాఁ బోలు నీశ్వరదేవాలయములలోనిగంట లెల్లఁ గంగు కంగు మని మ్రోయు చుండెను. "జయ! మహాదేవ! శంభో! హర! హర! హర! హర!" యనుపదములతో దేవాల యాంతర్భాగములును మాఱుమ్రోఁగు చుండెను. మందా నిలుండు పగ లంతయుఁ బనిపాటుల నలసి సొలసి విరామమున కరుగుదెంచుపురుషులఘర్మబిందువుల హరియించుచు సార్థక గంధవహనామమున జరియించు చుండెను. ఆలమందలతో గోపాలబాలకు లానందనందనుని బాడుచు నాడుచు నమందా నందకందళితహృదయారవిందు లై మందిరముల కరుగుచుండిరి. కుముదములు ముద మందు చుండెను. కోకములు వికావిక లగు చుండెను. సారంగములు బారులు తీరి పాఱు చుండెను. శీఘ్ర లరుగఁ జిన్నవోయినమాడ్కి బ్రహ్మాండ మంతయుఁ జీఁకటులు గ్రమ్ముచుండ నిశ్శబ్ద మగు చుండెను. ధూమరాజి గేముల నుండి వెలువడు చుండెను. గౌతమీతీరమున సంధ్యావందనధురంధరు లై విప్రవరులు పొలుచు చుండిరి. జారచోరులకోరిక లూరు చుండెను.

పిల్లలతల్లులు తమపిల్లలఁ గాళ్లపైఁ బరుండఁ బెట్టుకొని యుగ్గుఁ బెట్టి పాలిచ్చుచుం గన్నుంగవం గాటుకయు నుదుట మృగమదతిలకమును దృష్టిదోషము దగులకుండ దిద్ది లాలిఁ బెట్టి జోలలు పాడుచు జోకొట్టుచుండిరి. అంతయు కాక యా పరంజ్యోతివరప్రసాదమునం జిరంజీవి యగుచుం జిరతరయశము గడింపుము నన్నుఁ గన్నయన్న! నాచిన్ననాన్న! యనుచు జ్యోతులు వెలిఁగించి దృష్టి దీసి వీధివేదులపైఁ బెట్టుచుండిరి.

సాయంసమయ మగుడు గృహములకుఁ బనిపాటుల నుండి మగిడినగృహస్థులు తమతమకొమరులఁ గొమరార నెత్తి బింబితము లగుచున్నచిన్నిబుగ్గలు చుంబించి చుంబించి యటు నిటుఁ బచారించుచుండిరి. కొందఱు సతీపతులు తమసుతులతో ముద్దుముచ్చటలు నెరపుచు డాబాలపై సంచరించుచుండిరి.

బాల్యకౌమారదశలు గడువ యౌవనమధ్యమున హరుని వరమునఁ దనకుఁ బొడమినబుడుతని జేతుల నిడుకొని యొడయుఁడు రాజరాజనరేంద్రుఁడును సతీసంయుక్తముగ సాలోపరి భాగమున సంబరంబునం బరిఢవిల్లుచుండెను. ఆశ లెల్లయు ముప్పిరిగొన నతనిపై నునిచి యతికుతుకమున నలరునాయవనీపురందరుని నెన్నఁగఁ బన్నగేశ్వరునకును వశము గాదు. జాంబూనదంబుడంబు మీఱునాసుకుమారకుమారుని మేనిపై నీఁగ యైన వ్రాలకుండ నల్లారుముద్దుగ వృద్ధి గావింపుచుండిరి.

ఆచిఱుతయు జనకునిమెడ నున్న సువర్ణరత్నహారముల నొడిసిపట్టి లాగుచు బుగ్గలు పులుముచుఁ బులుకుఫులుకునఁ జూచుచు మీసములు పట్టి లాగుచు రెండుచేతుల గుండెను వీఁపును దట్టుచు మఱియుఁ బలువిధముల బాల్యవికారచేష్టలు సలుపుచుఁ గులుకు చుండెను. జనకునికడ నుండి యమ్మ! యమ్మ! యని జననికడకును జననికడ నుండి యయ్యా! యయ్యా! యని జనకునికడకును నిట్టుగ నిరువురిసందునం దిరుగుచుఁ బక్షపాతము లేక తల్లిదండ్రులకుఁ బరమసంతోష మొసఁగూర్చుచుండెను. అప్పు డప్పుడు మారాము సేయు చుండెడివాఁడు; కాని వారి కేమిలోటు! కావుననే కోరిన వెల్ల నిచ్చుచు నూరకుండఁ బెట్టువారు. క్రిందఁ బెట్టినఁ గిసలయకోమలాంఘ్రులు కందు నని యూకందు నత్యంతమృదుసూర్యపటములం దక్క నెందునుం దింపుటయే లేదు. ఎప్పుడును దల్లిదండ్రులయొడిలోను బోరుకాడింపుచు రంగారుబంగారుతూఁగుటుయ్యేల నుంచి బాగుగ జోకొట్టి జోలలు పాడుచు నిద్రపుచ్చుదాదులయొడిలోను మృదుమధురగీతములు వెలయఁ జేతులు తట్టుచు నాట లాడించుచుం హేంద్రిమధ్యలమధ్యను నహర్నిశ లేటఁ బెరుఁగువాఁడు పూఁటఁ బెరుఁగుచు వెలికిలి పరుండువాఁ డటు నిటు దొరలుచు దొరలనేర్చినవాఁడు తొక్కునుడువులు నుడువుచుఁ గూర్చుండుచుఁ గూర్చుండఁ గలవాఁడు జిలిబిలిపలుకులు చిలుకుచుఁ దప్పటడుగు లిడుచుఁ దప్పటడుగు లిడువాఁడు చిఱుచేతులు

లెట్టుచు నడుచుచు నడుచువాఁడు కికాకిక నగుచు నగించుచుఁ గేరించి డాఁగుడుమూఁత లాడుచు గంతు లిడుచు గంతు లిడువాఁడు తన యీడువారితోడఁ గూడి యాడుచుఁ బాడుచునున్న వాఁడు. ఇట్లు క్రమక్రమముగ జౌలోపనయనాదిసత్కర్మలువడసి సద్గురులయొద్ద శాస్త్రాభ్యాసము లొనరింపుచుండెను.

ఇవ్విధముననె రాజరాజనరేంద్రప్రధానామాత్యపుత్రుఁడు సుబుద్ధియుఁ బెరిఁగి పెద్దయై విద్దెలకై సారంగధరునకు బోధించు గురులయొద్దనే శిక్ష వడయు చుండెను. ఆకారణముననె చిన్ననాఁట నుండియు నిర్మలహృదయు లగువారిచెలికార మింతయై యింతింతయై మఱింతయై మఱిమఱి యింతయై గాటముగ నలము కొని తుదకు దేహంబులు రెండు భావంబు లొక్కటి యనం బొడకట్టెను. గడియతడ వతఁ డితని విడిచియు నితఁ డతని విడిచియుఁ గడుపఁ జాల రైరి. ఒక్కకంచమున భుజించి యొక్కమంచమున శయనించి రన వచ్చు. సాముగరిడీల నారితేఱుచు సకలశాస్త్రసంపన్నత వహింపుచు సిరికొమరుకొమరు హాసింపుచు ధర్మమార్గావలంబనులై భూతదయాపరులై ప్రజలకందఱకానందంబుఁ బెంచుచు దినదినప్రవర్ధమానులై శుక్లపక్షపాకరుని సొడ్డుపెట్టుచు శివకేశవులమాడ్కి నరనారాయణులపోల్కి నశ్వినులభాతిఁ గవలరీతి వెలయు చుండిరి.

మూఁడవ ప్రకరణము.

కాంతాన్వేషణము.

సంతతి పొడముపర్యంత మొకచింత; కలిగినవెనుక నే యిడుములఁ బడ కుండఁ గడుఁగడుగారాబమునఁ గాంచుట రెండవచింత; కాంచినపిదపఁ దగుగురునొద్దఁ గులాచారప్రకారము విద్యాభ్యాసము లలవరించుట మూఁడవచింత; యలవరించినంత నీడు జోడై నిష్కళంకమై స్తోత్రపాత్రమై వరలువరబాంధవ్యాన్వేషణమునకై నాల్గవచింత; తరువాత నాసతీపతులయన్యోన్యానురాగమును సంతోషజీవనమును గూర్చి యైదవచింత. గృహస్థాశ్రమముఁ బూనినవా రెల్ల రథమ మీయైదుచింతల ననుభవింప వలసినవారే. వీని నైదుచింత లనుటకన్న నైదగ్ను లనుట మంచిది. ఔను వాస్తవముగ నవి పంచాగ్నులే. గృహస్థి పంచాగ్నులనడుమఁ దపోధనునిమాడ్కిఁ గ్రాఁగి క్రాఁగి విడివడ వలయును.

సంతానవంతు లగుసతీపతుల సుతులఁ గలవారికన్న సుతలఁ గలవారిసంతాప మధికము. పలుగుతనము పట్టుపడకుండ నిలుకడఁ గలవారిచెలిమి గలిగి తగుపెద్దల నియమితకాలమునఁ గడతేర్చి గృహకృత్యముల మిన్నయై, జ్ఞానవతి మానవతి యయి పుట్టినింటికి మెట్టినింటికి వన్నె దెచ్చుకన్నెలఁ బెం

చుట కష్టకార్యము కాదే! వివాహిత లయినవెనుకను సారె చీరల లోప మింతయు లేకుండ సారెసారెకు నారయుచునె యుండ వలయును. కాలము గడచినను స్త్రీలకుఁ బుట్టినింటిపై నాస వీసమ్ముఁ దగ్గదు. స్త్రీజాతి కది సహజము.

వర్ణధర్మముల ననుసరించి యౌవనాంకురముననో యౌవన మంకురించిన యనతికాలముననో పురోభివృద్ధికై సాంప్రదాయముల బాగుగఁ జర్చించి మఱియుఁ గరగ్రహణ మొనరుపవలెను. కాలాతిక్రమణము కాఁగూడదు. అతిక్రమించినఁ గుఃము చెడును. అపవాదులు పడును. నలుగురలోఁ దలవంపు లగును. వెనుక గొయ్యి ముందు నుయ్యి. అసిధారావ్రతము. అయిదు చింతల నత్యధిక మిది. ఆహేతువుననె భూరిసారగౌరవములఁ గోరువారు—భార్యాభర్తలు—తద్విషయమున నిద్రాహార ములు పూర్ణముగ లేక చిక్కి సగమై జీవచ్ఛవంబులు నా నుందురు. ఎన్ని యున్న నేమి?

వివాహవిషయ మేమి సామాన్యమా! కులముఁ దలఁప వలయు, నకళంకమై యుండవలయు; నీ రెండునుం గలిగినఁ గలుములు గలుగవలయు; నీమూఁడునుం గలిగిన సాంప్రదాయము మంచిదై యుండవలయు; నీనాలుగునుం గలిగినఁ జూపరు లయియుండవలయు; జూపరులై యుండిన సుగుణంబు లుండ వలయు; సుగుణంబు లున్నఁ బూర్ణాయురారోగ్యవంతులు గా వలయు; నీయేదునుం గలిగిన నీడు జోడై యుండవలయు;

నీడు జోడై యుండిన నన్యోన్యానురాగ ముండవలయు; నన్యోన్యానురాగ మున్న వారికిం గలచుట్టములు మేలువారలై యుండవలయు. ఈపదియుం గలిసివచ్చిన వారిపదిపదులు—శతసంవత్సరములు—చక్కఁగ జరుగునని మఱి వ్రాయ వలయునా! కనకహారముల పుణులు పొదిగిన ట్లుండు. కాని యదేమిరో యాకమలభవుఁడు నూటనాట నొక్కంటఁ గాక యివి యన్నియు గుదిఁ గూర్పఁడు. కావుననే కాకిముక్కునకు దొండపండు గట్టిన ట్లున్నవి మిథునవిశేషములు.

ఘూర్జరదేశము హిందూదేశమునకు వాయవ్యమూల నున్నది. అది ఫలవంతమై పాడిపంటల నోలలాడుచు శ్రీకరమై సురతరులకును బుధులకుఁదొడుకులకును నెనయయినవరతరులకును దొడ్డగిడ్డులకును నాకరమై సన్మార్గవర్తనులఁ గ్రిక్కిరిసి మిగుల సొగ సగునగరములఁ జక్కనై కోటలఁ జేటల నాటలఁ బాటల బాటలమనోహరమై నిర్మలజలపూరితము లగువాపీకూపనదీనదతటాకాదులకుఁ గాఁపురమై శుకపికకలరవములకలరవములఁ గలకలమై భూమండలమునకు మండన మనఁ బరఁగుచుండె.

అద్దాని ధవళచంద్రుఁడు పరిపాలించుచు నుండెను. ఆతండు శాంతుండును నీతివంతుండును నుదాత్తుండును నప్రమత్తుంయును మేరుధీరుండును మారాకారుండును యౌవనమధ్యస్థుండును నయి యుండెను. ఆధరణీపురందరునకు లేక లేక పెక్కేండ్ల కొక్కతనయ జనియించెను. ఆపె తారస్వారఁ గేడు

చుండెను. యౌవనప్రాదుర్భావమున నలరారుచుండెను. కన్యః కావున భూవరుండు చింతానిమగ్నుండయి యుండెను. చింతల నెల్ల నెక్కుడిదియ యని నే నిదివఱకె వ్రాసితి. వరకాంతాన్వేషణమునకై పెక్కులు తలపోయు చుండెను. దివ్యోపాయ మొక్కటి తోఁచెను. తోడ్తోనఁ దనయానుఁగుఁదనయను జాయను రావించెను. తనభావం బెఱింగించెను. వారియనుమతి గ్రహించెను. కనకగాత్రియుఁ గమలనేత్రయుఁ గంబుకంధరయు బింబాధరయు బిసరుహపాణియు నసితవేణియు నగుతనపుత్రి చిత్రాంగిరూపముఁ బటములఁ జిత్రింపించి యారితేఱినవారలును నిష్ఠాగరిష్ఠులును వేదవిదులును బలుకులవెలఁది గెలువఁ దగు పలుకు లాడువారును శాస్త్రపారంగతులును నగుబ్రాహ్మణుల రావించి తనమతము వెల్లడించి పటముల నందించి "ధారుణీబృందారకులారా! నామనోరథము మీవలన నీడేర వలయు. నాయులజడి వారించి సత్వరముఁ దగువరు విచారించి వివాహంబు గావించి వంశపారంపర్యము వచ్చుచున్న నామర్యాద నిలువరించుటకు మీరు గాక యేరున్నారు!" అని వచించెను.

అంత నాధారుణీరమణుని కోరికప్రకార మాసారధరామరేంద్రులును ధవళవస్త్రధారులై మంగళతూర్యరవములు చెలఁగ నందళము లారోహించి వందిమాగధులు కైవారములు సేయ నోంకారరవములు మాఱుమ్రోయ నూరుమేర దాఁటిరి. ఊరిలోనివారును గుంపులుగుంపులుగఁ జేరి మనరాకుమారికి

వరవరు సమకూఁగుప నిపాటులు చేయుచున్నారఁట యని సాశ్చర్యులై యారయు చున్నారు. పొలిమేర మీఱినవెనుక నాయందళముల నున్న ఘాండసులు "కామశాస్త్రీ! సోమశాస్త్రీ! వీరన్నశాస్త్రీ! పేరన్నశాస్త్రీ! సుబ్బావధానీ! వెంకావధానీ! ఈకార్యమునఁ గృతార్థులమైతిమా వరవరుం గనుంగొంటిమా భూవరుఁడు మనకు వరహాలు కుప్పలు గురిపించఁడే! మనమందిరములు సుందరములై యిందిరారమణితోడఁ జిందులాడు చుండవే!" యనుచు నొకరి కొకరు వినుచు చుండిరి. ద్దేశములు తిరుగు చుండిరి. రాజన్యమూర్ధన్యులమన్ననలు గొని రాజపుత్రిచిత్రఫలకములకు రాజపుత్రులరూపపటములు మాఱ్ఱాఁకు గొను చుండిరి. ఆచారప్రకారము కాఁపదోవతులును సరిగంచుదువ్వాలువలును జర తాఁపంచెలును బట్టుబట్టలును నందుకొను చుండిరి. వడియ ముప్పసేము పప్పు దప్పళము మాఱియుఁ బంచభక్ష్యపరమాన్నములకు లోపము లేదు కదా! ప్రజల ముఖముల నాయాయువరాజులగుణగణములు విద్యావిశేషములు చమత్కారముగ గ్రహియించు చుండిరి. కని వినినసంగతుల నెల్ల నాకొమ్మ తెలియునటులు వ్రాసి చిత్రఫలకమ్ముల కంటించి యుంచిరి. తిరుగుమొగమై చనుదెంచిరి. ధవళచంద్రునిమన్ననలు వడసిరి. తెచ్చినరాజులపటములనెల్ల నిచ్చిరి. ప్రయాణప్రకారములు ప్రసంగించిరి. బహుమానములఁ బ్రశంసించిరి.

గభీరనీరపూరితమై తుంగభంగతరంగములం గడుం గడుం గమనీయమై పావనగోదావరినది ప్రవహించు చుండె. కోకిలలు మాకులనుండి కో కో కో యనుచుం గూక లిడు చుండె. రాయంచలు నిర్మలగోదావరీవీచికలం దోఁగాడుచుండె. జలపక్షు లప్పుడప్పుడు తల లగుపఱచి మునుఁగుచుండె. బేడిసలు మిడిసి పడుచుండె. నడుమ నడుమఁ గలపులినములు తళుకు లీనుచుండె. చల్లనిమెల్లనికమ్మతెమ్మెరలు జలములనుండి చను దెంచుచుండె. తీక్ష్ణరూక్షణవీక్షణములు ప్రసరింప మాని ఖర కరుఁ డరుణకిరణుఁడై యుండె. సత్వరసప్రధానుండై సాయం సమయమున విష్ణురూపు ధరించు ననుటకుఁ దార్కాణముగ విష్ణుచక్రమురీతి, శక్రుఁడు నిర్వక్రపరాక్రమమునఁ బడమటి కొండతెక్కలం గూల్చి పశ్చిమవారాశి శుభ్రపఱుప నున్నవజ్రా యుధముభాతిఁ, బ్రభాకరుఁడు పఱఁగు చుండెను. గోదావరి కడ్డముగ నున్నట్టు లుత్తరదిశఁ బొడకట్టుగుట్టలు నిప్పులు గ్రక్కు నలమినరీతి వానిపైఁ గలచదలు కెంపువన్నెఁ బొదలు చుండెను. విశ్వేశ్వరాలయములోని జేగంటలు బాగుగ మ్రోఁగు చుండెను. విశ్రాంతికై పురజనులు గౌతమీతీరమున నడచు చుండిరి.

రాకాసుధాకరుఁ గేరుమోములును గైరవములఁ బోరు మీఱుకన్నులును నిందిందిరములయందమును హసించునూ నూఁగుమీసములును నాజానబాహువులును గలిగి వెలగలరత

నముల వెలుఁగుభూషణములు ధరించి శిరముల హురుముంజి ముత్తెముల రంజిల్లెడునారగుపాగలు మెఱయఁ జలువపలువలు దాలిచి హొంబట్టుదట్టీఁ బెట్టినకటారిపసిఁడిపిడులు మిగుల వెలుఁగ నేకాంతముగ నిరువురు యౌవనులు కోటిలింగపుణ్యక్షేత్రప్రాంతమున విజనప్రదేశమున నొకచో నుపవిష్టులై యుండిరి. ఒకఁ డీదిగువ వ్రాసినట్లు తనతలఁపుల వెలువడింప రెండవవాఁడు సమాధాన మిచ్చుచుండెను.

ప్రథముఁడు:—మిత్రమా! మాతండ్రిగారు నారూపపటము వ్రాయించి ఘూర్జరము నుండి వచ్చిన బాఁపల కిచ్చి యాభూపుని కడ కనిపినారఁట!

ద్వితీయుఁడు:—ఔను సుహృద్వరా! నవయౌవనమునఁ దేలుకాడుని న్నాసర్వాంగసుందరి వరియించు నేమొ!

ప్రథముఁడు:—వరియించుటా! నెచ్చెలీ! కరగ్రహణమా! అయ్యో! నే నొల్ల. పరరమణీమణులతోఁ బాటుగ నామెయు నామాతయే—

ద్వితీ:—శివశివా! ఏ మిట్లు పలికెదు రాజపుత్రా!

ప్రథ:—అమాత్యాపత్యా! ఎన్నిట నెన్నినను బ్రహ్మచర్యమే యుత్తమోత్తమము. నిశ్చింతమైన సనంతుఁ జింతింపుచు జననీజనకుల సేవింపుచు నార్యవర్యులఁ బూజింపుచు శేముషీధురంధరులతోఁ బ్రసంగింపుచు నిహపరముల సుఖింప నిదియ తగు నాశ్రమము. పరమేశ్వరస్మరణము నేమఱి పామరత్వమునఁ

బడి సంసారపారావారమున నీఁదులాడుచుఁ గలశతసంవత్సర
ముల సగము నిద్రతోడను బాతికపాలు బాల్యకౌమారజరా
వస్థలతోడను దక్కిననాలుగవభాగము రోగాదివిపత్తులతోడను
మాయామోహయతనూయాత్రతోడను గడపి గిట్టి పుట్టుటకే యొకో
కన్యఁ జెట్టపట్టుట. జవ్వనమూ కలకాల ముండదు. కలుముల
చెలియా నిలుకడ లేనిది. జననజరామరణములా జీవులకు
సహజములు. ఈసకలచరాచరములు ననిత్యములు. కామ
క్రోధలోభమోహమదమాత్సర్యములకు లోనయి మానవు
లీమాయావిశ్వమునఁ దగులుకొని పట్టుపురుగు తన్నుఁ దాన
చుట్టఁ బెట్టుకొని మట్టుపెట్టుకొనువిధమున నా లనుచుఁ జూ లనుచు
నాది యనుచు నీది యనుచు బా గనుచు నో గనుచు సొంతవా
రనుచు వింతవా రనుచు మిత్రు లనుచు శత్రు లనుచు భ్రమలు
పడు చున్నారు. కర్మఁ గూడఁ బెట్టు చున్నారు. ముప్పుఁ
దెచ్చుకొను చున్నారు. ఇది నిజముగ స్వయంకృతాపరాధము.
గృహస్థున కన్నియుఁ జింతలే. సతి పతివ్రత గా కున్నఁ జింత;
సంపదలు గలుగ కున్నఁ జింత; సంతు లే కున్నఁ జింత; ఇ
ట్లింతయు నిరంతరచింత సంతాపింప వలయు. వీని కన్నిఁటికిఁ
గారణము పరిణయము. కావున సఖుఁడా! నే నీబ్రహ్మచర్య
మునే పాలింప నున్నాను. సత్వర మాసర్వేశ్వరసాన్నిధ్యమును
బడయఁ గోరు చున్నాను.

ద్వితీ:—హర! హర! అమంగళ మడంగుం గాత! భూపాల

బాలకా! నీవు వచించిన దెంతయు సమంజసము. ఐనను వర్ణ ధర్మములఁ బో నాడి బోడి వై జపతపములఁ గాలము గడపి మడియుట నీకుఁ దగదు. సాటిరాకన్నె మిన్న నుద్వాహమై దేవేంద్రుఁ బోలి తేజరిలుచు దుష్టశిక్షణశిష్టరక్షణ మొనరిం పుచుఁ బ్రజలీఁ బ్రజలఁ బోలి పాలింపుచు ధర్మంబు నాల్గుపా దంబులు నడుపుచు సర్వజనమాన్యుండవై ధన్యుండవై యుం డుట నీకర్హము. ముక్తిమార్గమునుమాత్రము వెదకఁ గూడ దని నేను నుడువను. మంటిలో సదా మసలు చున్నను మ న్నంటని కుమ్మరపురుగులాగున గృహస్థాశ్రమమున నున్నను సంసారమునఁ దగులుకొనక యాసర్వేశ్వరు నె భజింపుము. కర్మ యందుమూ విత్తు ముందో చెట్టు ముందో యనునట్లు కర్మ ముందో జన్మ ముందో నేరము. అయిన నీ వనిన ట్లీభవమున నేభయము లేకుండ నరయుట మేలు. భవదంతరరిపుడ్వర్గము నణఁచి పరమాత్మస్వరూపమగు నీయంతరాత్మను బెనిచి ధర్మార్థ కామమోక్షముల నలవరచుకొనుము. నీ కిహపరముల సుఖమే యలవడును.

ప్రథ:—ఏమో సుబుద్ధీ! నా కిది యేమియుఁ బ్రియము కాక యుండె. ఈపరిణయము నాకు జరుగ కుండుఁ గాత మని నాయాశయము.

సుబు:—సారంగధరా! పలుకుపలుకునకు నేల యీయశ్లీల ములు! నీ వింకను జాలఁ బొఱఁ బడు చున్నావు.

అనుసంతతఁ జీకటిమిత్తి లోకమును హత్తుకొను చుండె. సకాలమునకు సాలముఁ జేర నాయువద్వంద్వము లేచెను. ఆలోచనాన్వితము లగుచుని యడుగులు మెల్లమెల్లన వైచెను.

మధునియరదములు నా నూతనజాతకిసలయములతోడ రసాలసాలములు గ్రాలు చుండెను. పొన్నలు పొగడలు పూలతోడఁ బొలుచు చుండెను. గోరంటలు నల్లగోరంటలు చేమంతులు బంతులు అరంటు లేడాకులయరంటులు గన్నేరులు బిల్లగన్నేరులు మల్లెలు బొడ్డుమల్లెలు జాజులు విరజాజులు అం దం దంవము వహించి యుండెను. ప్రొద్దుతిరుగుడులు తద్దయు మోములు వంచెను. పద్మినీపతి పడమటికొండ నలంకరించెను. అంగజు ననంగు నొనర్పఁ జిచ్చుఱకంటిదేవర విప్పినమూఁడవ కన్ను నా నరుణకిరణుఁడును దాన వెలువడినశిఖాశిఖలన సంజకెంజాయలును బొలుచు చుండె. కీరశారికలాహారము గొనుచు సారు మీఱఁ గేరు చుండెను. అది యొకప్రమదవనము. ఏ ప్రమదవనమో చదువరులు ముందుముం దెఱుఁగుదురు. ఆసుందరోద్యానవనమున సుందరు లిరువురు చంద్రశిలావేదికపైఁ గూర్చుండి యీక్రిందిరీతి సంభాషించు చుండిరి.

ప్రథమసుందరి:—ప్రియసఖి! ఈపాంచాల నేపాళ అంగ వంగ కళింగ వేంగి మున్నగు దేశభూమీశుల నెల్ల నాకీ చివర—

ద్వితీయసుందరి:—నగము నుడివి లజ్జించెద వేల బాల! సారంగధరు వరియించితివా! అతఁ డసామాన్యుఁడే! అద్వి

తీయుఁడే! అయిన సత్వర మఱఁగి దేవరవారికి భవదాత్మజ వేంగి రాజు—

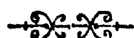
ప్రథ:—ఛీ! ఛీ! వదరకువే! వేంగిరాజునా నే వరించినది?

ద్వితీ:—చిడిముడిపడి బొమముడి నిడకువే చిత్రాంగీ! రాజనామము సారంగధరునకుఁ జెల్లుట సుప్రసిద్ధము నీ కెందుల కీయలుకు! మఱియు నీకూపపటము పనుపుదుము కదా! అబ్బా! రే పెల్లు కాఁపురము కడతేర్చెదవో కాని యెంత కోపమే నీకు! పెదవి కదుప నీయవు. ముందు నిల్లె పలుకు పలుకున కలుక వహించు చుందువా?

చిత్రాం:—చాలుఁ జాలు నీసరసము మనోరమా!

మనో:—జాల మేల రమ్మ రమ్మ నరగున నీవరము తెఱంగు ధరణీవరున కెఱింగించి శ్రీవేంగిమహారాజునకు శ్రీముఖము వ్రాయించి పంపించు నల్లొనర్చెదము.

ఇరువురును లేచిరి. చీరచెఱఁగులు జీరాడ సవరించు కొంచు భర్మహర్మ్యమును సమీపించిరి. లోఁ బ్రవేశించిరి.

నాల్గవ ప్రకరణము.

సుప్రబోధము.

మధ్యందినమార్తాండుఁడు క్రమక్రమముగ మంద మొందు చుండెను. మంద మొందుచు నున్న కొలంది ఖరకరుని తీక్ష్ణము క్షీణింపు చుండెను. వడగాడ్పులు వడి వడి నుడి వడుచు వీచు చుండెను. పౌరు లా వేడిగాడుపులకు జంకి టెంకెలఁ దొలంగ కయ యుండిరి. పట్టణమునం గలబయలులను బాలిమేరలం గలయిసుకతిన్నెలను నెండమావులు మెండుకొని యుండెను.

ఎట్టిఁగఁ జూచిన తురాయిచెట్లును బాడిదచెట్లును గనువిందుగ వెలయు చుండెను, పనసలు పస మీఱి ఫలములతో నలరు చుండెను. ఉసిరికలు పచ్చిమిఱుఁగుం గలపండ్లగుత్తులతో నెనక మొసఁగి యుండెను. నూతన జాతి రసాలకిసలయములు క్రమక్రమముగ ముదిరి పచ్చఁబాఱెను. పుష్పిణులయి పొలుచుచూతములు నకాలమున నామని దొరకలయికను సఫలమ్ము లయ్యెను. ఆనవహాకారముల నేమూల నున్నదో యాకారము కనంబఱపదు కాని కో! కో! కో! యనుతనపంచమస్వరమును గడుఁగడు వినం బఱపు చుండెను గలకంఠము.

మంచిగందములు పేలిన మైనిండ నలఁది వాతాయనములు మూసి యుస్సురస్సురనుచు వీవనలు విసరు చుండిరి పుర

జనులు పెక్కండ్రు. చలివేంద్రలలోను జలువపందిళ్లలోను విశ్ర మించి యుండిరి పాంథులు.

వాహికులు చండమార్తాండునితీక్ష్ణవీక్షణములకు బెదరి వదలినతమపొలముపనులఁ దిరుగఁ బ్రారంభింప సిద్ధపడు చుండిరి. యువకులు శరీరశుద్ధికై గోదావరి కరిగి కవోష్ణనిర్మలజలముల నోల లాడు చుండిరి. ఓరఁగా మూసినతమయంగడితలుపులు వణిజులు తెఱచి తెరలు తీయు చుండిరి. వేళాకోళము లాడుచుఁ బొంగుచుఁ గేకిసలుగొట్టుచు నొకరినొకరు నెట్టుచుఁ జెట్లు పట్టుచుఁ దాఁటియాకుకట్టలను గంటములను జదరలను గొన్న బడిపిల్లలు వీదిబరుల కరుగు చుండిరి. పుష్పలావికలలో మల్లె మొగ్గలు కోయువారుకొందఱు కోసినవి గ్రుచ్చువారుకొందఱు గ్రుచ్చినదండల నమ్మకమ్మునకుఁ గొని చనువారుకొందఱు నిట్లుగ నుండిరి.

రాజరాజనరేంద్రునిభర్మహర్మ్యమ్మున నొండెడ నొక సేవకుఁడు వాతాయనమ్ములకు వ్రేలఁ గట్టినవట్టివేరుతడకలపై సదా జలమ్ములు చిమ్మనగొట్టమ్మునఁ జిమ్ముచు నుండెను. మఱి యొకఁడు లోపున వీవన వీచు చుండెను. ఆసుందరమందిరమున నొకమృదుతరరత్నకంబళంబునం బద్మాసనంబు వైచి నన్నపా చార్యుం డుపవిష్టుం డయి యుండెను. అయ్యాచార్యవర్యున కట్టయెదుట నరవిందముల నపహసించుకోమలాంఘ్రులు వెను కకు మడిచి, బిసరుహాముల నెక్కసక్కె మాడుకరములు ముం

మనకు ముడిచి, జలజములఁ దాఁకించునయనములును శతపత్త్రములఁ [illegible]రుడించుమనములును వికసింప నేకాగ్రచిత్తు లయి విశేషశ్రద్ధానుబద్ధు లయి మూరాకారులు రాజకుమారుఁడు సారంగధరుఁడును మంత్రిపుత్త్రుఁడు సుబుద్ధియుఁ గూర్చుండిరి. వారిరువురకు నన్నుపాచార్యుఁ డీక్రిందిరీతిని సుప్రబోధ మొనరింపు చుండెను.

“పుత్త్రులారా! యెట్టివా రయినను దల్లిదండ్రులఁ బూజించి సతము వారియాజ్ఞానువర్తు లయి సంతోషదాయకు లయి యుండుటయే కుమారులప్రథమవిధి. నవమాసములు మోసి నానాకష్టములు ననుభవించి ప్రాణగండముఁ గడచి హేయ మనుచు రోయక మలమూత్రముల నించుకయు సంచరించకుండ శుభ్రపఱచి రే పనక మా పనక నీరాహారములు నిద్రాసౌఖ్యములు మఱచి జాళువాసగల వలిపెదుకూలములఁ జేటికల భద్రపఱచి తిన్నఁగ నున్నఁగఁ దల దువ్వక పట్టుగ నెట్టిన బొట్టుఁ బెట్టక గొనబుగ ననయముఁ గనులను గాటుక దిద్దక సమస్తసుఖముల నెడఁ బఱచి చీమంత చేటు వచ్చిన జగమె మునిఁగినట్లు వగచి యారోగ్యముగ నున్నఁ దదయుఁ బెద్దగ ముద్దుల నిడుచుఁ గికాకిక నవ్వింపుచు నగుచు బిలిబిలిపలుకులు పలికింపుచుఁ బలుకుచుఁ దప్పటడుగుల నడిపించుచు నడచుచుఁ జెడునడవడిఁ దొలఁగింపుచుఁ దొలఁగుచు బుద్ధి వృద్ధి గావింపుచుఁ గాంచుచు వివాహమహోత్సవము నెఱయింపుచు మెఱ

యుచు నిత్యానందదాయక మగుతావలమును జూపింపుచుఁ జూచుచు నమితమోదవార్ధి నోలలాడి యనయము [illegible]యనపక్షు ములవలెఁ బరీక్షించుమాత కానర్వేశ్వరుం డొక్కండు దక్క సమాన మెవ్వరు! ముంచు దువ్వి జడలు చుట్టి పువ్వులు పెట్టి గోజ్జంగిపన్నీట మజ్జన మాడించి యుడుపులు దొడిగి తొడవు లిడి సొగసైన బాగుగఁ బఱఁగుసోయగపుఁగన్నులఁ గాటుక దిద్ది నెల నేలునలికమునఁ బొట్టు పెట్టి పంచభక్ష్యపరమాన్నముల బొజ్జ వెలితి లేకుండఁ, బాడి యాడి లాలించి వేడుకలఁ దేలించి యింగితమును బాలింపుచుఁ, దినిపించుమాత కానర్వేశ్వరుం డొక్కండు దక్క సమాన మెవ్వరు! వింతలు విశేషములు నడుగుచు వేళకు నన్నముఁ బెట్టుచు విధివిరామముల నెఱిఁగింపుచు విద్యాబుద్ధులఁ గఱపుచుఁ జిఱుపనులు చేయింపుచుఁ జిన్నారి పొన్నారిచిఱుతపాయపుఁజిక్కుల విడఁ దీయుచు నవయౌవన సతీపతులసరసాలాపముల సాగింపుచు సంతానసంతోషముల భోగింపుచు నిహలోకసర్వసౌఖ్యముల నొడఁ గూర్చుచుఁ బర లోకమార్గము నేర్పుచుఁ జెంగలించుమాత కానర్వేశ్వరుం డొక్కరుండు దక్క సమాన మెవ్వరు! అట్టిమాత సుగుణ సమేత దయోపేత పూజనీయం బన నరుదే! సర్వాధిక్యం బగునట్టియంబ గుణకదంబ నతిక్రమించి సంచరించు టొప్పునే! అసమ యగునాతల్లిఁ గనికరపువెల్లి మానినీమతల్లిం జగడం దగునే! అంతకన్న నధమాధమము నీచతమ మగుపని నీజగతిని

మనము కనుదుమే! తేఁకువ వేకువ లేచి పాణేశ్వరుపాదపద్మ ములకుఁ బ్రణమిల్లి నిలుచుతల్లియొక్క సుందరపాదారవిందముల కమందానందకందళితహృదయారవిందమునం దలపోఁక బ్రముక్క నవ్యాజకరుణావిశేషమున సకల్మషహృదయమున సమితా హ్లాదమునఁ "జిరాయువు చిరాయువు పుత్రా!" యని మును ముందుం దన్నుపున్నామనరకంబు నుండి లేవ నెత్తువాని నాక్షణమ లేవ నెత్తి గాఢాలింగనమొనర్చి కడ లేనిసంతస కడలిం దేలింపుచు నశేషాశీర్వాదములుఁ వృష్టించుజనని సుగుణ మణి వినుతఖని స్త్రీజనమణిఁ బ్రతిఘటించి సంచరించుట ధర్మవే! మాతృద్రోహులకు రౌరవాద్యుత్కృష్టనరకనివాసవిమోచన మెన్నండయిన నుండునే!

సీ॥ అజ్ఞాన మనియెడియంధకారముఁ బాపి
సుజ్ఞానతేజంబుఁ జూపుతరణి!
సంసారసాగరసకలకష్టంబుల
ముంచివేయక తేల్చి యుంచుతరణి!
యిష్టఫలంబుల నిచ్చుచు దారిద్ర్య
కష్టంబు లెడఁ బాపుకల్పతరువు!
భక్తిరోగముఁ జెల్పి ముక్తినగరమును
డాయఁగా నడపుకడానితెరువు!

తే॥ గీ॥ ధైర్య మెద నెలకొలిపెడుధైర్యలక్ష్మి!
సకలసంపద లొసఁగూర్చుసహజలక్ష్మి!

మానసోల్లాసమును జేయుగానలక్ష్మి!
మాతకు సమాన మెవ్వరు మహి నయారె!

సీ॥ తెల వాఱ కుండఁ బ్రతిదినము వేళకు
నుగ్గును బోసి పా లొసఁగుదాది!
మలమూత్రముల నున్న తెలిబట్ట లెల్లను
నుతికి శుభ్రము చేసి యుంచుదాసి!
యారోగ్యము చెడినయావేళ మందులు
వేసి రక్షించెడి వెజ్జురాలు!
సర్వదా సర్వథా సర్వత్రయును దోషు
నీడ యై మెలఁగెడి నేస్తురాలు!

తే॥ గీ॥ సర్వసుగుణములను బల్కుశాస్త్రవేత్త!
మహివిచిత్రములను దెల్పుమంత్రవేత్త!
నిఖిలధర్మశాస్త్రములను నేర్పుగురుణి!
మాతకు సమాన మెవ్వరు మహి నయారె!

సీ॥ కొట్టిన నయినను దిట్టిన నయినను
గోపింప నేరనిగురుసుశీల!
పోషింపు చుండినఁ బోషింప కుండిన
గుట్టు వెలికిఁ దేనిగుణధురీణ!
మమ్కారుం డయినను ముకోపి యయినను
సతతముఁ బ్రేమించునదయహృదయ!
ధనవంతుఁ డైనను దౌర్భాగ్యుఁ డైనను
నిముసముఁ బాయనినిర్మలాత్మ!

తే॥ గీ॥ ఘూకలను బూన నేరని పూతచరిత!
మంచిమాటలు వచియించుమంజవాణి!
యభ్యుదయమునే యాశించునార్యసదృశ!
మాతకు సమాన మెవ్వరు మహి నయారె!

(ఇవి మద్విరచిత మాతృశ్రీమహామహపుస్తకములోనివి.)

కావున మాతృపూజ సర్వశ్రేయస్కరము. ఇఁకఁ బితృపూజావిధానము వినుఁడు. నవమాసము లుదరమున మోసి నానాశ్రమల్లు పడి కని కనినదాది జ్ఞానము కనుదాఁక నెడఁ బాయక పెనుచుజనని వెనుకను దనవీర్యంబుకతంబునఁ గలిగిన తనతనయున కేలోపము లేకుండ నరయుచుఁ దనయావచ్ఛక్తి యుక్తులు వినియోగింపుచు శ్రీ లెన్నియో చేకూర్చుచుఁ దన్ను పున్నామనరకంబు నుండి యుద్ధరించువాఁ డతఁడే యని యెన్నెన్నియోవిధముల వితర్కింపుచు నధికాహ్లాదమునఁ జేతుల నెత్తి ముద్దాడుచుఁ దాఁ బడుశ్రమల నెల్ల నాపిల్లనిజిలిబిలి పలుకుల మఱచుచు నపారసంసారపారావారనిమగ్నుం డయి యుండుట నింతయుఁ దెలియక నిర్మలహృదయమున నిశ్చింత స్వాంతమునఁ దొలుకాడుపితయే వందనీయుఁ డన నాశ్చర్య మేమి! అట్టిజనకు వ్యతిరేకించి సంచరించునేకుఁ డెట్టియధోగతికిఁ బాలగునో పరికింపుఁడు. పితృవాక్యపరిపాలనార్థమె కాదా మున్ను శ్రీరామచంద్రుండు పదునాలుగేం డ్లరణ్యావాస మాచరించె. కావునఁ గుమారులారా! జన్మ మెత్తినప్రతిమను

ష్యుఁడును బరమునందుఁ గలపరాత్పరు వినుతించి ప్రణుతులు ఘటించి యిహమునం గలతలిదండ్రులకు మ్రొక్కుటయే కర్తవ్యము. ఇ ట్లాచరింపనివాఁడు నరుండు కాఁడు వానరుండు. ఇట్లు నుడువుట నీకాలమునఁ దల్లిదండ్రు లెల్లరుఁ దమతమ, మర్యాదలు నిలుపుచు సంచరించు చున్నారా యనుసందేహము మీ డెంకముల నాందోళన మొందింప వచ్చు. దానికిని సమాధానమును వినుఁడు. కలికాలమునఁ దల్లులు తమపిల్లల ధనమునకై విక్రయించుటయు మాఱుమగలఁ దగులుకొని పరిపరి విధములఁ గన్నపిన్నలఁ గట్టులఁ బెట్టుటయు రూపుమాపుటయుఁ దండ్రు లక్రమదండన లాచరించుటయు మాఱుపెండ్లాములవలలఁ దగిలి ద్వేషించి రట్టుపెట్టి మట్టుపెట్టఁ గాంచుటయు సర్వస్వము హరించి తనయింపుగత్తెకుఁ జేర్ప నెంచుటయుఁ గలంత నలంత వలవంత బలవంతమునఁ గలిగించుటయు జరుగుచున్నను "యతోధర్మ స్తతోజయ" మ్మని కొమరులు తమ యథావిధుల నేమఱక యుండిన వారిందున నందునం దమకుం దగుశిక్ష ననుభవించిరే తీరుదురు. ఎప్పుడు నెప్పట్టున నేవిధోపద్రవముల మాతాపితలమూలమునఁ దా రనుభవింప వలసి వచ్చినను దనయులు నిశ్చింతమై నిమ్మళమతి నించుకయుఁ జంచలింపక పల్లెత్తి మాట యయిన ననక యనుభవించుటయే కాక వారి నట్టి యధర్మపథము నుండి మరల్చి సన్మార్గ మలవడఁ జేయ సర్వేశ్వరుఁ బ్రార్థించుటయే పరమధర్మ మని నానిశ్చిత

మతము. వినరే మును మోహినికై యేకాదశీవ్రతభంగమునకుం గొంక తన యేకాత్మజు రాకాసుధాకరానను బోకార్ప సమ కట్టుపట్టున రుక్మాంగదు నెడ నతనియంగజుఁడు నడచుకొనినసం గతిని? మాయామహానికిఁ దన్నుపహార మొనఁగుదు రన్న కన్న జననీజనకు లగుబుద్ధిమతికి సిరియాలునకు ధృతి నిలిపినమతిమంతు చరితము స్వాంతముల నుంపరే? అష్టకష్టములు పెట్టె నరహరి యఱకట నసువులు తొఱఁగిన జనకున కేలోకమును గోరెనో ప్రహ్లాదుఁ డెఱుఁగరే? మఱియు మారాము చేసినను మంకు తనము చూపినను వ్యతిరిక్తముగ నడిచినను లెక్క సేయక తలఁచినంతన యంత మొందించునవకాశము స్వాధీనమున నున్నను నాయభిప్రాయమే రా నీయక వృద్ధి గావించినవృద్ధ జననీజనకులు చిత్తభ్రమఁ గాని మఱి యేకారణమునఁ గాని యే దే సంస్కార మొసరించిన దురాగ్రహాగ్రస్తులై దుర్మదాంధులై నిర్దాక్షిణ్యులై నిక్క నీల్గి కండబలువు కలదు కదా యను గర్వాతిరేకమున మై మఱచి కీడు మూడించుయావను లెట్టి శిక్షకుఁ బాత్రులో విలోకింపుఁడు. వీరిం బోలి వారును నిర్దయ స్వాంతులై మృగయులగతి సంతట నంత మొందించిన నింత యవకాశ మేది? వీరికి మనుగడ యేది? కావున నొకవేళ జననీజనకులు తప్పు నడిచినను ద్వేషమును దోషమును దూషణను బూనక యోగ్యమై నడచుటయె సర్వోత్తమము. దీనిని మీరు మీజీవితకాలమున మఱవ కుందురు గాక!

ఇఁకను మీయర్హకృత్యముల నాలింపుఁడు. విద్యయం
దపేక్షయు నల్లరిపనులయం దనపేక్షయు ముఖ్యముగ మీ కుండ
వలయు. గురుశుశ్రూష, పెద్దలయందుభక్తి, యతిథిసత్కా
రము, భూతదయ, వినయవిధేయత, సత్సహవాసము, సర్వ
సమత, సహనము, శాంతము, నిగర్వము, నిష్కల్మషము,
స్వాభిమానము, స్వాగతము, సత్యాలాపము, మీరు ముఖ్య
ముగఁ బాటింప వలయు. వీనిఁ బాటింపని వానిమనికి తల్లి
దండ్రులకడుపుచేటు, గుర్వాదులయప్రఖ్యాతికిమూలము, విజృం
భితస్వదేశవృత్తమునకుఁ గుంకటివేరుపురుగు. సర్వానర్థదాయ
కము. గురుశుశ్రూష లేకున్న విజ్ఞానము నహి; విజ్ఞానవిహీ
నుఁడు మోక్షవిహీనుఁడే; పెద్దలయందు భక్తి లేకున్న సదా
చారములు పట్టుఁబడవు; సదాచారవిహీనునకు సద్గతి హుళక్కి.:
యతిథిసత్కార ముండకున్నఁ దనకు నెన్నఁడు నన్నము కలు
గదు; అన్నము లేకున్న నెన్నోకష్టములు పడుటయే గాక
దుర్గుణాలవాలుఁ డగును: భూతదయ గలుగకున్నఁ బున్నెము
నున్న; పుణ్యవిదూరుఁడు స్వర్గవిదూరుఁ డగుటకు సందేహమా!
వినయవిధేయతయలవడమి గౌరవచ్యుతుఁడును బతితుఁడు నగును:
సత్సహవాసము లేమి జారుఁడును జోరుఁడును ద్రాగుఁబోతును
బాగరుఁబోతును ఉచితానుచిత కార్యాకార్య ధర్మాధర్మజ్ఞాన
హీనుఁడును నల్పజీవితుఁడు నగును: సర్వసమత లేకున్న విబుధ
జననింద్యుఁడును సర్వేశ్వరకరుణావిదూరుఁడును నగును: సహ

నము లేనివాఁడు సంతతసంతాపాక్రాంతుఁడును దురంతచింతా నిమగ్నుఁడును నిష్ప్రయోజనుఁడును వీతవివేకియు స్వవినాశకారుఁడు నగును: శాంతము లేనివాఁడు నిఖలకార్యభంగపరుఁడును నఖిలజనశాత్రవుఁడును స్వప్రాణాపహారుఁడును నగును: నిగర్వి కానివాఁడు వినిందితుఁడును స్వేచ్ఛావిహారుఁడును నాత్మస్తుతియుఁ బరనిందయుఁ జేయువాఁడును మాయామోహారములనేరనివాఁడును నగును: నిష్కలుషమతియై యుండనివాఁ డాత్మబంధువులకు నయితము హితము కానివాఁ డయి పరధనపరదారాపేక్షాపరుఁ డయి యీప్సితసిద్ధిఁ బడయక యీడ్వఁబడుచు నుండును: స్వాభిమానము లేనివాఁడు స్వజాతిచేతనీసడింపఁ బడుచు గురుసంకటములఁ జిక్కుచు నిందనీయుఁడగును: స్వాగతము లేక దురాగతముల మెలఁగువాఁడు మన్నిం న్నెఱుఁగక సంచరించి స్వోదరపోషణైకపరుం డయియుచితానుచితముల మానావమానముల మర్యాదామర్యాదల హీనాహీనములఁ దెలియక దుష్టమృగమురీతి దుర్మరణము నొందును: సత్యభాషణము లేనివాఁడె నరపశువు; దైవ మొసఁగినజ్ఞానమ్మునే మ్మొనర్చి యమాయికుల వంచింపుచు సంచరించు వీనిఁ బశు వన్నను గౌరవమే! అసత్యాలాపమున మోసమును మోసమున మొండితనమును మొండితనమున దుండగమును దుండగమున దుందుడుకును బ్రాప్తించి మూర్తీభవించినకలిపురుషుఁడో ఘోరాకారరాక్షసుఁడో నా నుండు: వీనియావన

మాలోకించినఁ బంచమహాపాతకములు పట్టుపడు. అంధకార బంధుర మగునధోలోకమే వీని కెల్లపుడు నివాసయోగ్యము. వీనియనత్యాలాపము లెన్నెన్ని కొంపలు కూల్చివైచెనో యెన్నెన్ని వంశములు ధ్వంసము గావించెనో యెందఱెందఱిపురోవృద్ధి నిరోధ మొనరించెనో యెందఱెందఱిబంధుగుల కెడఁబాట్లు గలిగించెనో యెందఱెందఱిమిత్రుల శత్రుల నొనరించెనో దీనుల నొనరించెనో మానములఁ దూలించెనో హీనులఁ గావించెనో హానుల ముంచెనో ప్రాణములు హరించెనో యెవ్వ రెఱుఁగఁ బఱుపఁ గలరు! చంద్రమతీహరిశ్చంద్రుల చరిత్రము నలదమయంతులవృత్తాంతము మీ కిదివఱకె తెలిపితిని. అవియ యేల మీవంశజుఁ డగుధర్మజునిదగుజీవితము వినవే సారంగధరా! తనయులారా! ధనముపట్లఁ గాని కామినీజనముపట్లఁ గాని మానప్రాణములనిమిత్తము గాని బొంకకుఁడు. సూనృత విదూరుఁ డగుటకన్న మౌనవ్రత మూనుట చాలమేలు. ఘోరాకారుల నైన నేను భరింపఁ గలుగుదును గాని యనృతము లాడు వాని నొకని నైనఁ బూనఁ జాల ననినభూదేవివాక్యములు మును మీకుఁ దెలిపి యుంటినే కదా. కనుకఁ దనకు నరకమును నొరులకుఁ దాత్కాలికాందోళనమును గలుగఁ జేయుటయే కాక యిహపరములకు వెలి యొనర్చుబూటకముల నెవ్వడును నెప్పట్టునను బలుకకుఁడు. తప్పొనర్చి యొప్పుకొనిన మెప్పు కపియును గాని దానిఁ గప్పిపుచ్చుట కెన్నెన్నో యబద్ధము లాడిన

నఫలీకృతుఁడు కాఁడు కదా సర్వమనుజనాసహ్యాభాజనుఁ డగును. కాన నీనాచరించినదుర్గుణముల నెల్లయు నేకఫలప్రదముతే యించుమిం చయినను నీకట్టకడపటిదిమాత్రి మన్నిఁటికన్న నధికానర్థదాయ మగుట నచింత్య మభావ్య మనాచరణీయము. ఒక్కసారి కల్ల లాడినవాని మఱియొక్కసారి కాదు కదా కల కాలము నమ్మరు. వానికి సభాభ్రష్టత్వము పదవీభ్రష్టత్వము స్థానభ్రష్టత్వము తుదకుఁ బ్రాణభ్రష్టత్వము గలుగ కుండునే. దివారాత్రులు దివానాథుఁడు నిశాపతియు భూమ్యాకాశము లును నశేషాశావకాశములును జరాచరములును నంతరాత్మ యు ననిశము కాపయి యుండ నెవ్వ తెలియఁగ కుండ బొంకితి నను టెట్లు! కల్లకొన్నాళ్లకుఁ గా కున్నఁ గొన్నాళ్ల కైన బైలువెళ్ల కుండదు. సత్యభాషణపాశబద్ధు లగుటనె కదా సిరి యాళరుక్మాంగదులు తమయంగజులఁ బొలియింప నమకట్టిరి; దశరథేశ్వరుఁ డసువుల నప్పగించె; శిభి మేనికండలు చెండ నిచ్చె; దధీచి తల దానము చేసె; కర్ణుఁడు సహజకవచకుం డలముల నమర్పించె; సూనృతవతనియతుఁ డగుటనే కదా భీష్మాచార్యుఁడు నిష్కాముఁడును జితేంద్రియుఁడును నిఖిలజన స్తోత్రపాత్రుఁడును నమర్త్యుఁడు నయ్యె. అసత్యము లాడి యనాదరణీయు లయి యవమానహేతుభూతు లయి జీవన్మృతు లయి యుండుటకన్న సత్యము వచియించి మృతజీవు లయి యుండుట సర్వసుత్యము. చిరజీవి యై చిరజీవి యై మనుటకన్న హంస యై యాఱునెలలు బ్రదుకుట యుత్తమము" అనియెను.

సుబుద్ధిసారంగధరులు విస్మయకలితు లయి సంతుష్టరంగు లయి నిశ్చితచేతస్కు లయి ఫుల్లాంభోరుహపత్రనేత్రు లయి యొకరిమొక మొకరు విలోకించునంత వ్యాయామసమయము సమీపించినట్లు వివరించుఘంటానినదము వీనులఁ జొచ్చెను. నన్నపాచార్యులవారితో లుతగ ముప్పురును లేచిరి.

అయిదవ ప్రకరణము.

పరిణయము.

ఏ మిది! అన్నియు స్వర్ణరజతరచితగృహములే. కావు కావు. అద్రిద యులఁది వెల్ల వేసినయావాసములు. రతనములు జతపఱుపఁగరము రంగారుబంగారుద్వారములో నాఁ బసుపు పూసి కుంకుమబొట్లు పెట్టినగుమ్మములు చూపఱుల భ్రమించు చుండె. పచ్చనితోరణములు బారులు తీరి యుండె. క్రొత్త పూదండలు దండిగ వెండుకొని యుండె. ముంగిండ్లు రంగవల్లికలఁ జెంగలించు చుండె. తెరువులు పరిశుభ్రముగ వరలు చుండె. అం దందు ముఖ్యము లగుమందిరములముందు సుందరము లగుపందిరలు వెలయు చుండె. ఆకాయమానములు శోభాయమానము లై జగజ్జేగీయము లై వెలుఁగు చుండెను. మల్లెతీఁగలతోడను ద్రాక్షాలతాళితోడను మనోహరము లై యుండె. కంబములు ననంటికంబము లంటఁ గట్టంబడి యుండె.

తెరువున కిరుప్రక్కలఁ జిత్రవిచిత్రము లగుపుష్పఫలపత్రములఁ జెలఁగు మొక్కల నిండినకుండు లమర్పఁ బడి యుండె. వాటములపొడుగున వాటముగఁ గాగితము బుట్టలును జీలుగుఁబూలఁ గ్రాలు వెదురుగడలును నుండె. విపణివీధులు మఱియు విచిత్రముగ రంగురంగులకాగితముపూలతోడఁ దనరంగలించుచుండె. పురలక్ష్మి చలువవలువలు ధరించి వివిధాలంకారము లలంకరించుకొని మఱిమఱి మురువున ధవళచంద్రునితనయ యగుచిత్రాంగిపరిణయోత్సవము సవ్యముగ జరుప నున్నగురుపురంధ్రీరత్నము నాఁ బరఁగుచుండె.

"చిత్రాంగీ! చిత్రాంగీ! యెంతవిచిత్రమే! కన్నులనెందఱనో కన్నారము కాని నిన్నుఁ బోలినదానిఁ గనుఁగొని నేరము. తలఁచినప్పుడే తాత పెండ్లియని వలచినంతనే వలవంత మునుఁగుచున్నావు కదే! ఆరాటము పెండ్లికొడుకు పేరఁటాలు నెత్తుకొనిపోయె ననుసామెత యిట్లు తాఱుమాఱగునని నేరమే! చాలుఁ జాలు లే లెమ్ము. నేల వ్రాలి యుంటి వేమి! కనుమూసికొని యీనాలుగుగడియలు గడపుము. పండువఱకు నుండనిదానవు పండువఱకు నెట్లుందువే నాతల్లీ!" అనుచుఁ జిత్రాంగియంతఃపురమున మనోరమ యర్ధరాత్రమునఁ బలుకుచున్నది. చిత్రాంగి పైమఱచి తనగదినడుమ రత్నకంబళముపైఁ బుత్తడిపుత్తళిక నాఁ బడి యుండెను. ఒడలితొడవులు తమస్థానముల నుండి నడలి యుండెను. జాళువానగలు జారి

యుండెను. వలువలు నలిఁగి యుండెను. కప్పుకొప్పు చెదరి యుండెను. నయనములు మూఁతలుపడి యుండెను. మనోరమ యాకొమ్మను నెమ్మదిగ నెత్తి హాంసబట్టుపఱుపునఁ బెట్టెను. శీతలోపచారములు చేయు చుండెను. "కల కన్నమాత్రమున నిట్లు కలఁగుదురే! కల లన్నియు నిజము లగునా! కాఁ గలది కాక మానునా! నీకలఁత మాను" మని మనోరమ యూఱడఁ బల్కు చున్నది. ఆతరుణీమణియుఁ జైతన్యము వహించు చున్నది. తెలివి వచ్చి యున్న రున్న రని వేఁడినిట్టూర్పులు పుచ్చు చున్నది. "మనోరమా! దారి యేమే! సారంగధరుఁడు నాకుమారుఁ డగునే" యని యామె యామెఁ జేరఁ బడు చున్నది. పులుకుపులుకునఁ గనుఁగొనుచుఁ బలుకుపలుకున దైన్యము దొలుకఁ బలుకు చున్నది. వారి కిట్లుగఁ బ్రసంగము జరుగు చున్నది.

మనో:—

శా॥ బాలా! యేటి కలంతఁ గాంచ నలభూపాలుండు విచ్ఛేయునే
వాలాయంబు గ్రహించు నమ్మయు శుభప్రారంభకాలంబునన్
లీలన్ రేపు వివాహ మంచు వనఁగ నక్షీలోకము లిట్లాడఁగా
నేలా ప్రాణము పాయునంతవఱ నీకే మున్నదే జవ్వనీ!

(చిన్న చిన్న మార్పులతోఁ గీర్తిశేషు లైన శ్రీధర్మవరము రామకృష్ణమాచార్యులగారి చిత్రనళీయములోని పద్యమును జేర్చిన నన్నేతద్గ్రంథస్వామ్యులను నాటకమహాశయులును మన్నింతురు గాక!)

తెరువున కిరుప్రక్కలం జిత్రవిచిత్రము లగుపుష్పఫలపత్రములం జెలంగు మొక్కల నిండినకుండు లమర్పం బడి యుండె. వాట ములపొడుగున వాటముగం గాగితము బుట్టలును జీలుగుంబూలం గ్రాలు వెనురుగడలును నుండె. విపణివీధులు మఱియు విచిత్ర ముగ రంగురంగులకాగితముపూలతోడం నుఱంగలించు చుండె. పురలక్ష్మి చలువవలువలు ధరించి వివిధాలంకారము లలంకరిం చుకొని మఱిమఱి మురువున ధవళచంద్రునితనయ యగుచిత్రాం గిపరిణయోత్సవము సవ్యముగ జరుప నున్నగురుపురంధ్రిరత్నము నాఁ బరఁగు చుండె.

"చిత్రాంగీ! చిత్రాంగీ! యెంతవిచిత్రమే! కన్నుల నెందఱనో కన్యారము కాని నిన్నుఁ బోలినదానిఁ గనుఁగొని నేరము. తలఁచినప్పుడే తాత పెండ్లియని వలచినంతనే వలవంత మునుఁగు చున్నావు కదే! ఆరాటము పెండ్లికొడుకు పేరంటాలు నెత్తుకొనిపోయె ననుసామెత యిట్లు తాలుమా ఆగునని నేరమే! చాలుఁ జాలు లే లెమ్మ. నేల వ్రాలి యుంటి వేమి! కను మూసికొని యీనాలుగుగడియలు గడపుము. పండువఱకు నుండనిదానవు పండువఱకు నెట్లుందువే నాతల్లి!" అనుచుఁ జిత్రాంగియంతఃపురమున మనోరమ యర్ధరాత్రమునఁ బలుకు చున్నది. చిత్రాంగి పైఁ మఱచి తనగదినఱుమ రత్నకంబళ ముపైఁ బుత్తడిపుత్తళిక నాఁ బడి యుండెను. ఒడలితొడవులు తమస్థానముల నుండి నడలి యుండెను. జాఱువానగలు జారి

యుండెను. వలువలు నలిఁగి యుండెను. కప్పుకొప్పు చెదరి యుండెను. నయనములు మూఁతలుపడి యుండెను. మనోరమ యాకొమ్మను నెమ్మదిగ నెత్తి పాన్పుంబట్టుపఱుపునఁ బెట్టెను. శీతలోపచారములు చేయు చుండెను. "కల కన్నమాత్రమున నిట్లు కలఁగుదురే! కల లన్నియు నిజము లగునా! కాఁ గలది కాక మానునా! నీకలఁత మాను" మని మనోరమ యూఱడఁ బల్కు చున్నది. ఆతరుణీమణియుఁ జైతన్యము వహింపు చున్నది. తెలివి వచ్చి యుస్సు రుస్సు రని వేఁడినిట్టూర్పులు పుచ్చు చున్నది. "మనోరమా! దారి యేమే! సారంగధరుఁడు నాకుమారుఁ డగునే" యని యామె యామెఁ జేరఁ బడు చున్నది. పులుకుపులుకునఁ గనుఁగొనుచుఁ బలుకుపలుకున దైన్యము దొలుకఁ జెలుపు చున్నది. వారి కిట్లుగఁ బ్రసంగము జరుగు చున్నది.

మనో:—

శా॥ బాలా! యేటి కలంతఁ జెంద నలభూపాలుండు విచ్చేయునే
వాలాయంబు గ్రహించు నమ్మము శుభప్రారంభకాలంబునన్
లీలన్ జేపు వివాహ మంచనఁగ నక్షీలోక్తు లిట్లాడఁగా
జాలా ప్రాణము వాయునంతరగ నీకే మున్నదే జవ్వనీ!

(చిన్న చిన్న మార్పులతోఁ గీర్తిశేషు లైన శ్రీధర్మవరము రామకృష్ణమాచార్యులగారి చిత్రనళీయములోని పద్యమును జేర్చిన న న్నీ తద్గ్రంథస్వామ్యములును నాటకమహాశయులును మన్నింతురు గాక!)

అంతఁ జెంత నగమునిద్దుర నున్న యంతఃపురస్త్రీ యెవతె
యో కాకతాళీయముగఁ దుమ్మెను.

మనో:—తథాస్తు. చూచితే నెచ్చెలీ! తప్పక నేఁ జెప్పినట్లె
జరుగునని యెట్లు తుమ్మినారో యేరో కాని.

చిత్రాం:—(వినినతోడనే యాపలుకులు ములుకులవలెఁ
దోఁప కన్నులు పూర్తిగఁ దెఱచి బొమముడి వయిచి) ఏమే నీ
కింత కావరము! మదోన్మత్తత నొడలు తెలియక వదరుచున్నావే!
నాతోనా నీ వేళాకోళములు! కాలభుజంగితోఁ జెలగాటలు
మొదలిడితివా!

మనో:—సఖి! ఏ మట్లు మోము చిట్లించెదవు?

చిత్రాం:—ఆభూపాలుఁడా నన్నుఁ జెట్టపట్టుట? నేన యతని
కడకుఁ బోవుట? ప్రాలుమాలి ప్రేలు చున్నావు.

మనో:—మత్తకాశినీ! కోపపడకుము. గిరగిర దిరిగి నిలుచు
వారు ధర తిరుగు చున్న దనుకొనునట్లు అలభూపాలుండు =
ఆరాజరాజనరేంద్రుఁడు, విచ్చేయునిక్ =వచ్చు చున్న నిన్ను,
అని వ్యాఖ్యానము చేసికొంటివే కాని అలభూపాలుండు =
(యౌవనము తొలఁగి యున్న యన్న రేంద్రుఁడు తనతనయుఁ
డగుసారంగధరు నిదివఱకె సింహాసనారూఢుఁ గావించి రాజ్యా
భిషేక మొనర్చి యుండెఁ గావున నతఁడే నిక్కముగ నేఁడు
తేఁ డగుట) ఆసారంగధరుఁడు, విచ్చేయుక్ = వచ్చును అని
నాయభిప్రాయము. అంతయ కాని యట్టివిపరీతార్థములు
తీయుదు వనుకొంటినా!

చిత్రాం:—నిజముగ నీవు కొంటెవే—

మనో:—కొంటెతనము నీ వెఱిఁగితివి. అలుకున్న యమ్మకులు కెక్కువ యనియెద రిదియు కాఁబోలు. కాదేని మఱి పుచ్చకాయలదొంగ యనిన భుజములు తడవుకొనెద వేల! అది యేమో నీ వాముసలాయనపై మరులుకొనిన ట్లైన కెఱుఁగుదువు! ఇందుకేనా యిందాఁక మనోరమా! యాసారంగధరుఁడు నాకుమామగాఁ గునా యంటివి! నేరుపరివే! నన్ను కొంటె వంటివి. ఔను నేనుకొంటెను నీవు నేరనినంగనాచివంగముల్లువు-

చిత్రాం:—సకియా! నీకుఁ బుణ్యము. వివాహప్రయత్నముల జాగరూకులై యున్నవారే కైన నిందు రూరకుండుము. మాటకారీ! మనోరమా! నీవాలునకు రెండువైపుల వాఁడి కలదు వాపోపకుము.

అని కొంత యాఁగి తిరుగఁ దనకల తలఁపునకు వచ్చుటఁ గాఁబోలు. "అతఁడు నాయునురు తగిలి పోయినాఁడే కాని నాకిల్బిషముమాత్రము పోవ లేదు. ఇంతకు నేఁ జేసినపూజాఫలము లెట్లు కానున్నవో!" యని దీనముగ మేను పానుపున వాల్చెను.

ఈచిత్రవికారమున కంతకును గారణము ము న్నాపె యొక్క నాఁడు తనముంగోపముం గురునొద్దం గనంబఱప నతండు నీకు ముదుకండు మగం డగుం గాక యని శపించె నఁట. ఈ నేఁడు వెండియు నది జరిగినది జరిగినట్లు స్వప్న మయ్యె నఁట.

మందిరములఁ గలదీపకళికలు మంద మొందు చున్నట్లె యాకాశమునఁ గలతారకావళులు తళుకులు తఱుఁగు చుండె. వేగుఁజుక్క చక్కఁగఁ బొడమెను. దిక్కులు తెలతెలవాఱు చుండె. కావు కా యనుచుఁ గాకములు మ్రాఁకుల నుండి కేకలిడు చుండె. బాలింతలఁ బోలెఁ గలరవములు మూలుగు చుండెను. ద్విజకులమ్ముల కూఁతలు దెసల నెగసెను. సద్గణ తేజము లింకెను. పంకజాతము విజృంభించెను. కువలయం బట్టిట్టు పడెను. అరాజకం బైనయెడల నటు లగుఁ గాదె!

"శక్తి వచ్చె మొద లాడు మన్నా రఁట! నీకత యట్లుండె. చెప్పినదే చెప్ప వలయు, పాడినదే పాడ వలయు. ఎన్నాళ్లు దెలిపిన నంతే. అదే యెల్లప్పుడుఁ దెల్లవాఱె. తెలివి నీ కెన్నఁడు తెల్లవాఱు. ఇట్లున్నఁ గాలహరణ మగుఁ గావున రమ్మ రమ్మ. మంగళస్నాన మాడి పెండ్లికూఁతురవు గా వలయు నీవు." అనుచు మనోరమ చిత్రాంగి నడిపించి చనియెను.

అనేకశకటముల చప్పుడు లుప్పతిల్లెను. రక్షకభటు లావల నీవల నశ్వారూఢు లై దారి నేరుగను సడ్డులే కుండ నారయు చుండిరి. కరితురగరథపదాతివర్గమునకుఁ జెప్పి లే కుండెను. బంధుమిత్రగణములు పరతెంచుటయే గాక లేఖాసందనపామంతరాజులును దమతమగౌరవములకుఁ దగినట్లు వచ్చు చుండిరి. బోయీలయొక్క హూంకారధ్వనులు దిక్కుల నుండి ప్రతిధ్వనులిడు చుండెను. చిఱుగంటలు గణగణమనఁ గుంభస్థలముల నం

కుశములు చే నున్న మావటీండ్రును సంచారీల నలరారునధిపతు లును డోలాయమానముగా నుండ మందమందగమనములఁ బున్నాగము లలంకరింపఁ బడి చలించుచున్న కొండలో యన నడచుచుండె. ఆచవుడోలుల నున్న రాజులు దేవరాజు లనం బరఁగుచుండిరి. చుఱుకైన తురంగములు లాగ వేగముగ గంటలచప్పుడు లుప్పతిల్ల లఘుస్యందనము లరుగుచుండె. ఆ తేరుల నారోహించినధారుణీరమణు లారవిఁ గేరుచుండిరి. ఆయూర నున్న నారీమణు లాపోవువారలఁ గనుఁగొన నాత్రము పై తమతమపనుల దిగనాడి ద్వారములను డాబాలను మేడ మీఁది యంతస్తులను వాతాయనములను డాయుచుండిరి. ఒకమెలనాగ మొలకుఁ దగిలించుకొను నొడ్డాణము గళమునకుఁ దగిలించుకొని యుండె ఒకఘనకచ పెన్నెఱివేణి నల్లుకొనుచునే కనుఁగొనుచుండె. ఒకకల్వకంటి యొకకంటఁ గాటుక నిడు కొనుచునే యుండె. ఒకరమణీమణి పాపట దిద్దుకొనుచునే యుండె. ఒకనీలశిరోజ కురు లార్చుచునే యుండె. ఒకశోభ నాంగి తడికురులకు వెలిగుడ్డఁ జుట్టి కుప్పెల్లు పెట్టుచునే యుండె. ఇట్లుగా నున్నవారు దారిఁ బోవువారి నెరో సరిగ నిరూపింపఁ జాలక గుజగుజలుపోవుచు గజిబిజి యొనరింపుచు వారిసౌరు వారితీరు నెన్నుచు సాశ్చర్యలగుచు నుండిరి. రాజవీధి యిసుక వేసిన రాలన ట్లుండె. నిగనిగ లాడుచున్న త్యున్నదరియిండ్లు ధూళిధూసరితములై కొంతవన్నె వాసి యుండె.

రాజమార్గము తిన్నఁగ ధవళచంద్రునికోటలోని కేగు. రాజాంతఃపురము సితకేతనములతోఁ దోరణములతో మీఱి యుండె. భర్మహార్మ్యనామము సార్థకమైనది. సాలప్రదేశము చాలవిశాల మగుట వచ్చిన వారికిఁ దగు నునికిపట్లు సదుపాయ ముగ సమకూర్చిరి. కరితురగములకు సరి యగుమందురములను స్యందనశకటములకు దగుసాలలను బరిజనులు సేవకులు నుండఁ దగుగదులను బంధుమిత్రాదులకు ననువగుగృహములను దత్కా ర్యార్థము నిర్మించిరి. పెండ్లికొడుకు పెండ్లికొడుకుపక్షవారు విడియుటకు మేడ యొక్కటి మిక్కిలిచక్కఁగ నలంకరించిరి. వే యేల లోప మేమిటను లేదు. వచ్చినబంధుమిత్రాదుల కెల్లరకు స్వాగతాద్యుచితసన్మానములు నెరపి తగుమందిరముల నిలుపుచుండె నాధవళచంద్రుఁడు.

ఇంతపర్యంతము నేమిక్షతమో రాజరాజనరేంద్రుఁడును సతనితనయుఁడును నింత యేల యాపక్షవారు గాని యొక్క రును రా రైరి. ఊరివారిలోఁ బెక్కండ్రు "వా రింకను రా రేమో!" "వా రవశ్యె వా రెందుకేని" "నీతెలిప పెల్లివాడి నట్లే యున్నది పెండ్లికిఁ బెండ్లికొడుకు సతనివారు రా కున్న నెట్లు?" అని యిట్లుగా గజిబిజిపడు చుండిరి. ధవళచంద్రుఁడు డోలాయమానమానసుం డై కాంతి తగ్గి నిమిషములు లె క్కిడు చుండెను. పెద్దలు తలపోయు చుండెను. కుదు రొదవక యటు నిటు మఱి చలించినవానిగతి సంచరించు చుండెను.

సంభావనలు మిక్కిలిచక్కఁగ దొరకునని దేశదేశముల నుండి యత్యాశమై భూసురోత్తములు విచ్చేసిరి. బిల్లగోఁచులు బిగియించి దండిగ విభూతి ధరియించి చిత్రమగునంచులు గల దువ్వాలువలు మడిచి మెడ వ్రేల వైచి కోటకూటమునఁ గల రత్నకంబళముల నలంకరించిరి. భట్టులు నెట్టన బల్లెములు పట్టుకొని యుపవిష్టులై యుండిరి. వివాహవేదిక గాక యించు మించు సభాస్థాన మంతయు నాక్రమింపఁ బడియే యున్నది. పురంధ్రీమణులు పురుషులకంటెఁ బడకుండ వలిపంపుజాలికల వెనుకఁ గిక్కిఱిసి యుండిరి.

భేరీకాహళధ్వనులు బోరుకొనియెను. వీరణములు ఢోల్లు ఝంజలు తమ్మటలు తాళములు ఝల్లరులు పణవములు విను వారివీను లదుర మ్రోఁగుచుండెను. ఆటవెలఁదులు తేటగీత ములు పాడుచు నాడుచు నుండిరి. ప్రధానకార్యమునకు వలయు నారికేళాదిఫలకావటులు బారులు తీరి వచ్చుచుండెను. ఇంత గోరంతయు లేనియట్లు పెండ్లికొడుకువారు వచ్చు చుండిరి. కోటకూటమునఁ గలవారెల్లరు నుల్లాసమునఁ బల్ల టిల్లినయుల్లములతోఁ బల్లకి నెదురుచూచుచుండిరి.

అంత వార్తాహరుఁ డొకఁడు వగర్చుచు వచ్చి "ఇదే పెండ్లివారు వచ్చుచున్నారు దేవరా!" యని విన్నవించెను. ధవళచంద్రుఁడును నాందోళన మడఁగినవాఁడై సుముహూర్త సమయమునకుఁ దనుదెంచు సుమతి మున్నగువారి సంధింప నెదు

రేగెను. ఎదురుకోలు యథావిధిగ జరిగెను. కాని యాందోళము పిల్లంగ్రోవి బోయీలు లేనియ సంఘముం గని యాందోళనపడు చుండెను.

అప్పు డప్పట్టణప్రజ లెల్ల రచ్చో నాసాలమున నిలుగఁ బడి రన వింత యేమి! కాని యేనికని బల్లకియుఁ బెండ్లికొడుకును నగపడ కుండుట వింతయే. పెండ్లికొడుకుతండ్రిమాత్ర మేఁడీ! యాతఁడును లేఁడు.

సుమంతుఁ డాదిగఁ గలవా రెల్లరుఁ గోటకూటముఁ జొచ్చిరి. సుమంతుఁడు దీర్ఘాలోచనపరుం డయి యుండెఁ; గాని యట్లు పై కేకిని బాడకట్టకుండె. సభాస్థలి సమీపించినయంత సుమంతుఁడు పెండ్లియరుఁగు డాసి "నిర్విణ్ణులయి యున్న యో సదస్యులారా! చితాకుఁ జెందకుఁడు. 'మాకులాచారప్రకారము మాపట్టుకత్తికె కంకణము కట్టి పరిణయము సంపూర్ణముగ నెరవేర్పుఁ' డని మారాజుగారియాజ్ఞ. ఇది వారియొక్క సాంప్రదాయము. మీ రిందుం గొంచబడక తీరదు. అట్లు కా దేని కార్యవిఘ్నమగు" నని గంభీరముగ నుడివి "కట్టా! రాజభక్తి నేఁ బెట్టినని యొనరింపించు చున్నది నాచేత" నని లోలోనఁ దల పోసెను.

సభాసదు లొకరిమొక మొకరయుఁ బ్రారంభించిరి. "ఇదివఱ కిట్టిది మనదేశములోఁ గని విని యెఱుఁగము." అని గుసగుస లాడఁ జొచ్చిరి. ఎంతో వింతపడు చుండిరి.

విచారించి విచారించి ధవళచంద్రుఁ డెట్టకేలకు వాలు నకుఁ గంకణముగట్టి బాలికావివాహ మునరుప ననుమతించెను.

చిత్రాంగి దేహమునఁ బులకాంకురములు పొడమి దడ పుట్టెను. మనోరమయు గుండె త్రాయి పడిన ట్లుండెను.

సుమంతుఁడు చూడఁ జోద్యమైన నవరత్నములు పొదిగిన పయిఁడిపిడి గలిగి ముత్తెముల కుచ్చులు మురువు లీనఁ గరముఁ దుఱఁగలించు రాజరాజనరేంద్రునిఖడ్గమును వివాహవేదికఁ గుడి వైపున నిలిపెను.

"అయం ముహూర్త స్సుముహూర్తోస్తు" అనుచుఁ బురోహితునితోడ బాడబు లెల్లరుఁ బ్రారంభించిరి. ఆగోంతం కల నెల్ల ముంచి వైచుచు వాద్యవిశేషములు చెలరేఁగెను.

ముసుఁగు బాగుగాఁ బూసఁగి యున్న పెండ్లికూఁతు నొక ముదుసలిముత్తైదువ మెల్లమెల్లనఁ గొనివచ్చి యచ్చో నున్న యడిదమున కెడమవైపునఁ గూర్చుండఁ బెట్టెను.

మనోరమయు వధువుప్రక్కన యుండెను. వివాహము జరుగు చుండెను. బెల్లము జీలకఱ్ఱ నెవరు నెత్తిఁ బెట్టిరో కాలు ద్రొక్కి కంకణము మంగళసూత్ర మెవరు కట్టిరో ముత్యాల తలఁబ్రా లెవరు పోసిరో తెలియదు. పెండ్లికొడుకు లేని పెండ్లి. మేలు మేలు !

ఆఱవ ప్రకరణము.

వేఁడుకోలు—వీడుకోలు.

రాజమందిరమును మఱికొన్ని యిండ్లును నలుచదరముగ నున్నప్రదేశమున నుండెను ఇదియె కోట. ప్రకృతియె యీ కోటను మూఁడువైపులఁ గాపాడు చుండెను. తూర్పుదిశ ఘోరకాంతారము కలదు. ఆయడవి కడుఁగడుఁదాళవృక్షముల తోడను న్యగ్రోధాదిమహావృక్షములతోడను గిరుల వరుసలతోడను నిండి, నిబిడీకృతమయి యుండె. దక్షిణము ఝురప్రవాహముచే వెల్లివిరియు చుండెను. (ఆప్రవాహము రమారమి క్రీస్తుశకము 1885-వ సంవత్సరమువఱకు నుండె నని వినికి. క్రమక్రమముగఁ దూర్పుకనుమలనుండి పాఱు చున్నయాయేఱు గిరులలోనియిసుకను ఱాళ్లను గొనివచ్చి మెరక వైచుచుఁ దన్నుఁ దాన యంతము గావించుకొనియెను. అయ్యేది మున్ను ప్రవహించినచోటే నేఁడు పిన్నంగట్టువీధి యని వాడుక నున్నది. ఆసెలయేటియొడ్డున నాఁటిప్రజలు మృతి నొందినతమవారలకుఁ బిండములు వేయుచుండిరఁట; కావున నది "పిండముగట్టు" నాఁబడు చుండెనఁట; ఆపిండముగట్టు శ్రుతి కింపుగామిఁ బిన్నంగట్టుగ మాఱెనఁట.) పడమరఁ బావనగోదావరినది ప్రవహించు చుండె. ఈనది గోదావరి గౌతమి యను

నామముల నేమికారణములఁ బిలువఁ బడు చున్నదో యిది వఱకే యెఱిఁగింపఁ బడె. ఇది పశ్చిమటికనుమల నాసికాత్ర్యంబకంబునొద్ద జనించి తూర్పునకుఁ బ్రవహింపుచు రాజరాజనరేంద్రపురమున కనతిదూరమునను ధవళగిరియొద్ద సప్తశాఖ లై తరువాత సముద్రమున సంగమించు చున్నది. ఈనగరమున దీని వెడలుపు రమారమి క్రోశ సుండును. ఉత్తరమున నహోత్తములచేఁ ద్రవ్వింపఁ బడినయగడ్త యుండెను. ఇట్లుగా నాదుర్గము దుర్గమ మై యుత్తుంగప్రాకారకుడ్యములతోడను దివ్యభవనములతోడను సస్త్రశస్త్రవిద్యాపారంగతు లైనయోధాగ్రేసరులతోడను బొలుచు చుండెను. పావనగౌతమీతీరమున నొక్కదిక్కునను రెండుదివ్యభవనములు వెలయు చున్నవి. ఒకటి నవలావణ్యతారుణ్యమునఁ బొలుచుచిత్రాంగిదేవిది. రెండవది పతివ్రతాశిరోమణి యని గణుతి కెక్కి కుమారసారంగధరుఁ గనుపారఁ గని సారు మీఱి యున్నరత్నాంగిదేవిది. ఆధర్మ్యద్వంద్వము నగరలక్ష్మికి దివ్యాలంకారమై సకలసౌఖ్యముల కాకరమై యున్నను రాజరాజనరేంద్రునిపక్షపాతమును బట్టి చిన్నిభార్యచిత్రాంగిమందిరము మఱియు సుందర మై యుండెను. ఆరాణులయంతఃపురములు సుందరస్త్రీబృందములను నవరత్నస్థగితకనకాసనములను జిత్రవిచిత్రప్రతిమలను బటములను సత్తరుమొత్తములను లోప మింతయు లేక యుండెను. (ఇప్పటికిని నాభవనభాగములు నిలిచి యున్నవి.)

మందిరారామములు సుందరతరులతావిశేషములతోడను కేళాకూళులతోడను శుకపికశారికాదిపతంగసంగీతములతోడను వనమున కంతకు జీవనము నొసంగుజలయంత్రములతోడను నున్ననినన్ననితిన్ననితెన్నులతోడను వన్నె మీఱి యుండె.

వీనిసమీపమునను రాజోద్యానవన ముండెను. నందన వన మనం దగి యున్నదానియందమును బాలకమహాశయులె యాలోచించుకొందురు గాక! (నాఁ డది కలతావునను నేఁడు చిత్రవస్తుదర్శనశాల వెలయుచున్నది.)

ఈనగరములనడుమ నుండి వరసురంగములు పరు లెఱుంగని పెట్టుచోటుల కరిగి యుండెను. అవి విశాలములై దృఢములై ప్రకాశములై పొడవుగ నుండెను. (ఇందుకు నిదర్శనముగ నీనడుమఁ జిత్రాంగిభవనము న్నాఁ బడుప్రదేశమున గోదావరి సమీపము నుండి పెద్దాపురమువఱకు నరిగినయొకసొరంగము గనుంగొనఁ బడెను.)

సుమనోమనోహరమై చూడఁ జూడఁ జోద్యమై సమమై విశాలమై వెలయుపచ్చికబయలు రాజోద్యానవనము నంటి యుండెను. ఆబయలినడుమ నొకగిరి వరలుచున్నది, ఆగిరిపై గిరీటము నా నొకమందిరము సుందరమై యుండె. అదియు రాజమందిరము.

రాజమందిరము మలిచినశిలలచే దివ్యముగ దిట్టముగఁ గట్టఁబడి యున్నది. (నేఁటికి నామందిరశేషములు చూపఱుల

కచ్చేరువు కొలువు చుండెను.) ఆనగరు నగమున నెలకొని యుండుటc జుట్టును జాలదూరమువఱకుc బచ్చcగ మనోహరముగ ఫలవంతముగc గలుముల కాటపట్టై నెలకొని యున్న ప్రదేశముc బరిపాలింపుచుc దారాపథ మంటుచు జ్వలితసితకేతనములతోc జైండీపూంతలతో భూమండలమునకు మండనమై యుండెను.

రాజసభాస్థానము చాల పెద్దది. అది యష్టకోణములc గల్గి యుండెను. ఎనిమిదిమూలల నుండి యెనిమిదికంబము లష్టాకృతి వెలువడి యుండెను. అన్నిపైc జైండీపూంతc గలిగి యురు మాణిక్యములనేకములు చెక్కc గల్గియుండెను. మీcది భాగము మేలివితానములతోడను వితానముల నుండి వ్రేలు చున్న పాదరసపుగుండ్లతోడను నవరత్నములు పుష్పలతపత్ర ములుగ వెలయ నల్లిబిల్లిగ నల్లుకొన్నకైతవద్రాక్షామల్లికా లతలతోడను మేలికట్టుచుట్టును వ్రేలుముత్యాలజాలరులతోడను నల్లారుముద్దుగ నుండెను. గోడలు చిత్రపటశోభితములై ముద్దులు గులుకునిద్దంపునిలువుటద్దములతోc దద్దయుc బ్రకాశించు చుండెను. క్రిందిభాగము మృదురత్నకంబళమున మెఱయు చుండెను.

ఆస్థానమునకుc దూర్పున మందాసన మమరి యుండెను. అది గట్టిది. శుద్ధకాంచనమయము. నవరత్నఖచితము. నానావర్ణ మణికట్టులు పొదిగిన వైడూర్యాసనములతోc గలు

లను వెజవు గొలుపునిజకనకమృగేంద్రములపై నిర్మింపఁ బడి యుండెను. ఆసీమఁ బైనను నత్తమిల్లినను నొత్తినట్లు సూర్య పటంపుమొత్తలం దమర్పఁ బడి యుండెను.

చలువవలువలు గట్టి జాళువానగలు పెట్టి నవరత్నమయమై యాణిముత్యములకుచ్చులు వ్రేలుపసిఁడిపిడి గలవాలు కేలఁ బట్టి చిక్కటారి హారాంబట్టుదట్టిలోఁ జెట్టి శిరమునఁ గర మరుదారురత్నములు గలపునకనకమకుటము నిడుకొని రాజరాజనరేంద్రుఁ డాసింహాసనము నలంకరించి యుండెను. ఆసింహాసనమునకు మూఁడువైపులఁ దనుత్రాణశిరస్త్రాణాదిధారులును శస్త్రాస్త్రధారులును నంగరక్షకులును వేత్రహస్తులును నిలిచి యుండిరి.

ఆకనకాసనమునకుఁ గెలఁకుల నావల భద్రాసనములు వరుసఁగ వెలయుచుండెను. ఆంధ్రరాజరాజనరేంద్రునియున్నతాసనమునకుఁ గుడిప్రక్కను నున్నప్రశస్తాసనమును బ్రాథమికకవియు, నాంధ్రగీర్వాణభాషావిశారదుండును, శబ్దశాసనుండును, సరస్వతీప్రసన్నుండును, సర్వజనస్తోత్రపాత్రుండును, సమయోచితభాషియు, సద్గుణాలంకారుఁడును, వందనీయుఁడును, బ్రథమాచార్యుఁడును, సుబుద్ధిసారంగధరుఁడును, శ్రీమహాభారతము మృదుమధురశైలిఁ దెనిఁగించి ప్రకటింపుచున్నవాఁడును, నగునన్నయభట్టారకుఁ డలంకరించి యుండెను. ఎడమప్రక్కను నున్నశ్రేష్ఠాసనమును బ్రధానమంత్రియు నుపధాశుచియు,

వేంగిదేశసంభవుండును, స్వామికార్యతత్పరుండును, సకలార్థసంవేదియు, సర్వజనసమ్మతుండును, నభ్యస్తసమస్తవ్యవహారుండును, గుణగణనిష్ఠాగరిష్ఠుండును, ప్రఖ్యాతియుతుండును, ప్రతిభావంతుండును, న్యాయాన్యాయవిచక్షణుండును, స్థైర్యధైర్యశౌర్యసమన్వితుండును, సుగుణగణపారంగతుండును నగు [illegible] నారా యణభట్టు [illegible] లై యుండిరి. కొంతపర్యంతము నృత్యగానవినోదములును, విద్వద్గోష్ఠులును, జరిగినవెనుక నిజదేశాభివృద్ధియు, శత్రురాజకృత్యములును, వాణిజ్యవిశేషములును, ప్రజాక్షేమమును [illegible] ప్రసంగింప [illegible]గిరి.

అంత ద్వారపాలకుఁ డొకఁడు లోనికి వచ్చి, "దేవర సందర్శనార్థము [illegible]వాసి [illegible] జనులు పలువురు వచ్చి లోనికి రాఁ దమ సెలవుకోరు విన్నవింపుమనుచున్నారు" అనియెను.

రాజరాజనరేంద్రుఁడు వెంటనే వారి ధారాళముగఁ బ్రవేశపెట్ట ననుమతి యొసఁగె. ద్వారపాలకుఁడు మరిగి చనె.

నడినెత్తి ముడులు వైచి మోకాళ్లమీఁదికి మురికిబట్టలు కట్టి కొందఱు వాలు మొలకుఁ జుట్టి వస్త్రములు చంకఁ బెట్టి బడుతులు పట్టి చేతులు కట్టి జోలెలు పెట్టి "స్వామీ! నేమి చెప్పెదము నారాయణస్తులు! ఆబ్రహ్మకే తెలుసు. మహాప్రభో! మీకే మా దండాలు! [illegible] కున్నాను! ముందు పోతాము!

యేమి సేతాము! సేయఁ గలపయత్నా లన్ని చేసాము! సె క్కొంతా సూసాము. అవి పులులు పులులు గావు! పందులు పందులు గావు! ఎలుఁగుబంటు లెలుఁగుబంటులు గావు! ఎనుపోతు లెనుపోతులు గావు! మనుఁబోతులు మనుఁబోతులు కావు! రేచులు రేచులు గావు! ఒకటా! ఒకజాతా! మారాజా! నక్కలు తోఁడేళ్లు చివరపుమెకములు కత్తురిపిల్లులు పునుఁగుపిల్లులు జవ్వాజిపిల్లులు చివంగులు యేనుంగులు చిఱుతలు జింకలు కణుఁజులు కొండగొఱ్ఱెలు దుప్పులు చెప్ప లేము చెప్ప లేము భూమిమీఁదిముగా లన్ని యున్నాయి యేలికా! అవి వీరిన ట్లన్ని ఒక్కసారే వచ్చినాయి నాయనా! పంట లన్ని పాడై పోయినయి. చే లన్ని దూ డయినాయి! యి ల్లన్ని వల్లకా ళ్లయినాయి. పానాలతో బయట పడ్డాము. పిల్లా లేమయ్యారో పిల్ల లెక్క డున్నారో యెఱుఁగము. అక్కడక్క డెందాోళ్ని బోయోళ్ని యెఱుకలోళ్ని మందలోళ్ని మాబతిమాలాము. బతిమాలి బతిమాలి వాళ్ల కమువ్వలు చల్లగాను కోలలతో యీటెలతో ఊసలతో కట్టెలతో కత్తులతో తగినంత మోఁడిపోరవ చేసి కొట్టికొట్టి మట్టుపెట్టారు. అయినా యింకా తఱుఁగఁ డే తండ్రి! మాపాలిటి యములోల్లాగ మా కెక్కడ దాపరించినవో! బతక లేము బతక లేము బతక లేము. ఏమో! ఆకుచాటుకాయల్లాగ ఉన్నా మిన్నాళ్లదాఁక. ఇఁక బతికించండి నంపెయ్యండి మీదే భారము మారాజా!” అని కడుఁగడు

దీనాలాపము లాడిరి. రాజును సభాసదు లెల్లరును నివ్వెఱ పోయిరి. పిడుగడచినభంగి నిశ్చేష్టు లైరి.

ఇంతలోఁ బల్లచింపిరితలల నెమిలియీఁకలు పెట్టి, నూలి పూఁదావళములు మెడలనిండ వయిచి, సింగపుజూలుకడియములు దండల నండిగఁ దాలిచి, పులితోలుకాసెలు కట్టి, పిడెములు విల్లమ్ములు బల్లెములు పట్టి, భిల్లజనములు పెల్లుగ వచ్చి రాజునకు సాష్టాంగపనతు లొనరింపుచు నయ్యజియ్యాలు పెట్టి "యిద్దో పునుఁగు జవ్వాజి కస్తూరిపిల్లులు, జల్లులు, కుందేటిలేటిపిల్లలు, ఏనుఁగుదంతములు, పులితోళ్లు గోళ్లు, గొఱ్ఱెగేదెకొమ్ములు, లేడికొమ్ములు, దుప్పికొమ్ములు, కణుఁతి తోళ్లు, దుప్పితోళ్లు, లేడితోళ్లు, కొండగొఱ్ఱె లడవిపందులు: ఈకాపోరిప్పున్నా న్నియ్యన్నీ చిక్కినియ్యి. చంపాం చంపాం మాఁగపాం మాసామికానా! కానీ యదేం మారో యింకా యున్నాయి. యెక్కడికనుం పొచ్చాయో యెక్కడ పెఁగాయో యేమో కాని తండాలు తండాలు కొండెలు కొండెలు! అవి జంతువులు కావు బాబూ! మీరే సంపెయ్యాలి గాని యింక మావొల్లకాదు. మావొల్ల కాదు మాప్రబో!" అని మఱియు మఱియు మొక్కి చేతులు కట్టి కన్నెదుట నిలిచిరి.

"ఇదేమి! గాధేయసృష్టియా! అంతయే కాని వీరి పలుకులం బట్టి సరిప్టసృష్టిగఁ దోఁచదు!" అనుకొని "కాఁపులారా! పులిందులారా! మీ దరుగు చుండుఁడు. ఇదే మీ వెంట నేనును వచ్చెద. వాని నెల్ల వరిచ్చెద." అనియెను.

ఆకాఁపురులును నడవివాహము నరిగిరి. రాజరాజనరేంద్రుఁడును వేఁటకుఁ దగుసన్నాహముల నమర్ప సుమంతున కానతి యిడి కొలువు చాలించెను.

అంతిప్పురమున కేఁగి గోజ్జంగినీట మజ్జన మాడి భుజించి మెఱుఁగులీను నవరత్నసరములఁ దాఁకఁగలిగించు నొరగుపాగ బన్న సరములు, జలువపలువలు, [illegible], నవరత్న కాంచనమయ మయిన మొకమాలు పాదరక్షలు ధరించి చిత్రాంగిదేవికిఁ దనవీడుకోలు తెల్పఁగింపఁ జనియెను.

తదనంతరము చిత్రాంగిరాజరాజనరేంద్రుల కిక్రింది విధమున సంభాషణ జరిగెను.

చిత్రాం:—కానకుఁ బోవుట కాదు కానక పోయిన సంత సింతును. (అని లోలోన ననుకొనుచుండెను.)

రాజ:—ప్రేయసీ! మొగము దిగ వైచెద వేమి! దిగులు నొందకుము. (అని మొగ మెత్తి బ్రతిమాలుచుండెను.)

చిత్రాం:—మిమ్ము విడిచి యుండఁ గలనా! నిముసము బ్రతుకఁ గలనా!

రాజ:—నేనుమాత్రము నిన్ను విడిచి యరణ్యమున నుందునా! కారణవశమున నెడఁబాయ నయ్యె. కనుమూసికొని యీకొలఁదిదినములఁ బాటు నెట్లో యోర్చికొనుము. పోవుచున్నా నన్నమాటయే కాని నాయొక్క ప్రాణము లిందె యుండును: నమ్ముము నామాట. నాబొందె యచ్చటుండును.

చిత్రాం:—త్వరగఁ దిరుగ వచ్చెదరా !

రాజ:—రానా ! అక్కడఁ గోపుర ముందునా జేలా !

చిత్రాం:—జేల నగుటనే జేలువెట్టు చున్నారు. మీ చిత్తము వచ్చిన ట్లొనరింపు చున్నారు. ప్రజలు నన్నను నిట్లొనర్పు చున్నారు. మీ రేమి చేసిన నెవ రే మందురు. సర్వ స్వాతంత్ర్యము కదా ! నేనే పెత్తనమతఁ బడు చున్నాను గాని మీరు పడుదురా యేమి ! ఇది మీకుఁ గూడ దని నా మనోరథ మీడేరునుకొనఁ గలిగినా ! మీరు మీ పట్టు విడిచి పెట్టెదరా ! ఇంతయు నా పూర్వజన్మఫలము.

రాజ:—దేవీ ! నీ విట్లన్న నాకుఁ గా దెవ్వు. నీమాట జవదాటితినా ! నీకుఁ వెరపింపనా ! నా యావత్ప్రాణములు నీ యధీనములే ! తప్పినచో వచ్చు నాప్రజలు నిను స్వస్థానమునుండి తప్పించి నన్ను గాఢాంధకారము పై బెట్టనున్నారు జిని నిందింపవే ! ఆయుస్సర్వము నీకుఁ గాదే ! బాగుగ విచారింపుము.

చిత్రాం:—ఈచిత్రాంగికి వస్త్రీ యొక్కటికిఁ దప్పనే తప్పదు. పట్టపుదేవియా యేమి ! పలువు తప్పకొన నిలిపిన యుస్వాతంత్ర్య కాంతయే కాదు ! అపవాదులు కేమిలోపము !

రాజ:—మనోహారిణీ ! నీ పట్టిన్పుకొరకు నేనాడిన చే నేమనఁ గలను. పట్టపుదేవినన్న మిన్నగ నిన్నుఁ జూచు చున్నను నీకు ... లేదు. అది పట్టిబ్రమ సుమీ !

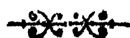
చిత్రాం:—నాది దురభిప్రాయము మీది సదభిప్రాయ

మునా! ఏమో మీ రన్నట్లు నేను నట్టిబ్రమయే పడు చున్నాను గాఁ బోలు! బ్రమ కానిం డే మయినఁ గా నిందు దైవసాక్షిగ నేను నాయర్హాకృత్యమునే యాచరింపు చున్నాను.

రాజః—నీవు తప్పు నడచితి వనియా నాయభిప్రాయము! ఇరువురుభార్యలఁ గలుగుట నేనే తప్పొనరించితి. కాలహరణము కావింపక నా కనుమతి నిడుము. పనివినియెదను.

హితులు దుర్గాధిపతులు రౌతులు రైతులు వేత్రహస్తులు వీరభటులు దొరలు మన్నీలు నుచ్చైశ్శ్రవ మనం దగు నుచ్ఛ్రియాజానేయముచుట్టును బలిసి కొలిచి యుండిరి. ఆ యుత్తమాశ్వము పచ్చసూర్యపటంపుఁబల్లమును, నవరత్నఖచిత ఖలీనమును, మురువైన మొగముట్టును, జికిలినొకాటంపుఁబికిలి కుచ్చులను, రంగారుబంగారుపక్కెరను గలిగి విలసిలు చుండెను.

చూచు చుండఁగనె జీనులోని కొగిరి వజ్రాలమేలంక పన్నియలఁ బాదము లమర్చి నేర్చినకొలఁదిఁ జూచువా రాశ్చర్యనిమగ్ను లగునట్లు రవగాలు, జోడన, యడ్డవేడెము, దుక్కిడుమాళి, జంగనపలు, గాపించుచు వాయువనువత్సము ధారుణికిఁ దగులునో యనునట్లుగఁ గంచుమించుగ రాజరాజ నరేంద్రుఁడు దండకారణ్యమునకుఁ దరలెను.

ఏడవ ప్రకరణము.

తత్త్వోపదేశము.

అంధకారబంధుర మయి సుషుప్తి మునింగినజగము మెల్లమెల్లనఁ దెలివిఁ గాంచుచుం డెను. అది యంతయు నుదయ తరణికిరణపరంపరలమూలమునను. తమి మునిఁగి నీరములు జార విడచులోకమును దనమనోహరకరస్పర్శనమున వెలిఁగించుచు నినుఁ డుదయగిరిసింహాసన మారోహించు చుండె. రాజు వలె రాజు బ్రాత్రిగ మెత్తనివాఁడు కాఁ గూడదు. స్వతేజమున విలసిల వలయునే కాని పరులపయి నాధారపడఁ గూడదు ; అట్లయిన వానియేలుబడి యే మంత కాంతివంతము సుఖదము. కావుననే శీతకరరాజపాలనము కొందఱనే తనువు చున్నది: ఉష్ణకరదినరాజపరిపాలన మందఱం దనుపు చున్నది.

"గ్రహచారఫలములను నరు లొప్పుకొనుచునే యున్నారు. ప్రియశిష్యులారా ! ఉదయమున వేదాధ్యయనపరాయణుం డగుబ్రహ్మంబలె నమాయికత్వమున మానవులు జ్ఞాన మూను చున్నారు ; మధ్యఁ గాలాగ్నిజ్వాలలు పఱపి తీవ్ర మూను ఫాలాక్షుంబలె నరిషడ్వర్గముల కధీనులై తీవ్ర మూను చున్నారు; అంతమున సత్వగుణప్రధానుం డగునసంతుంబలె సత్వ మూను చున్నారు. త్రిమూర్త్యాత్మకుం డగులోకబాంధవుఁడు నిక్క-

ముగ లోకబాంధవుఁడె కదా! ఆహా! స్వగుణరూపముల కనువుగ నతఁడు లోకమును దిద్దుచున్నాఁడు. ఏమఱక నిరీక్షించుచుఁ గరముల మీఱి పోనియ్యకున్నాఁడు. 'యథారాజా తథాప్రజా' యని దినరాజు ననుసరించియే జనులును నడచుచున్నారు. అతఁ డేమి ప్రజల నంటియే నడపఁ గలుగుచున్నాఁడా? లేదు; తననడవడికలనే తనకీర్తితేజముననే తన చండకరదండనముననే తనసుఖదసంతోషజనకసత్వముననే యుష్ణల నిప్పించుకతముననే చతురోపాయముల నిష్టుడమిఁ ద్రిప్పఁ గలుగుచున్నాఁడు. పుత్రులారా! ధరిత్రీభారధారణు లెల్లరు నిట్టి త్రికర్మల నాదర్శనీయులై యుండవలయు.

మనము నూతేండ్లు మనుదు మనుభ్రమను జనులు తగులుచున్నారే కాని పూర్ణముగ నూతేండ్లు నిండినయాకాలమును హ్రాస్వముగ నెన్నక దీర్ఘముగ నెన్ను చున్నారు. విఘడియలు, ఘడియలు, జాములు, దినములు, వారములు, పక్షములు, మాసములు, ఋతువులు, వత్సరములు, ననియే లెక్కిడుచున్నారు కాని యిన్నిఁటితో ముగియు నీవత్సరమంతయు నాయనంతునివత్సకొక్కదినసమ యని తలఁపకున్నారు. అట్లు చూచిన మనపూర్ణాయుఃపరిమితి కాలకుఁ గొలఁదిదినములై యగును గాన దీర్ఘ మన సాహసింతుమా! చిఱుతకుదినములు పైఁబడినకొలఁది సారవిచారహీనతఁ బెరుఁగుచున్నాఁడని మురియుచున్నారే కాని యాయుర్దాయమునఁ దఱుఁగుచున్నాఁ డని యెన్నరే కదా!

జీవితము స్వల్పము: ఈక్షుద్రజీవితము నయినఁ బూర్ణముగ మోక్షకార్యములకు వినియోగింప నియ్యనియవస్థలు మూఁడు. ఈమూఁడవస్థలును గాలగతి ననుసరించి యించుకంతనె ముగియు చున్నవి. తేజమున కయి మన మొకదీపమును నిలుప నాక్షణమున మాయాక్రిమిసృష్టి దానిచుట్టును గలుగు చున్నది; యది కీటకరూపమున మఱియొకక్షణమున భ్రాంతిమైఁ జెరలాడు చున్నది; తదుత్తరక్షణమునఁ బక్షము లూడి యసమర్థతఁ బొరలాడి యసురు తొఱఁగు చున్నది: ఇదియ యుదాహరణముగ జగము దనమఱితేజమున సత్యంతాశ్చర్యాకరముగ జనియించి త్రైయవస్థలను జెంది మ్రిందు చున్నది. నసుమ నవతరించిన ఱెక్కలు నసుమనె యంతరించు చున్నవి. క్రిమిగాఁ బుట్టి క్రిమిగా గిట్టుట సృష్టివైచిత్ర్యము! వార్ధక్యము మర్త్యునకు రెండవబాల్యము. బాల్యము క్రిమిసమము.

ప్రజలు ప్రాఁకుచుఁ బడుచు లేచుచుఁ జతుష్పాదజంతువుం బోలి యుదయమునను, అంకెలు వేయుచు ద్రిమ్మరుచు ద్విపాదపశువుగ మధ్యను, నట్టిట్టు గదల నేరక యసమర్థతఁ ద్రిపాదజీవిగఁ దుదను, నిట్టులే పుట్టుచు మెట్టుచు గిట్టుచు నున్నారు. ఈయవస్థాభేదముల నొక్కింత విచారింతము; సర్వజనమోహనప్రియుఁ డయి భగవదిచ్ఛాధీనుఁ డయి యుండు ప్రథమావస్థకును, గామినీమనోహరుఁ డయి స్వశరీరజవనత్వాకారముల స్వేచ్ఛాధీనుఁ డయి యుండుమధ్యమావస్థకును,

సర్వాసహ్యకరనిజతనూవిరక్తుఁడయి యప్రయోజనపశ్చాత్తా
పార్తుఁడయి యుండునంత్యమావస్థకును, వ్యత్యాస మెంతయో
చూపట్టు. చేతవాతఁగాని ప్రథమావస్థను సన్యాపుణ్యము సేర
కుండు. ధైర్యస్థైర్యశౌర్యముల వెలయుమధ్యమావస్థను గర్మ
గడించినవాఁ డగును. వడఁకునొడలు, తడఁబడునుడులు,
నడలెడునడలు, దడదడ లాడుగుండియలు, గలయంత్యమా
వస్థను రోఁతచేతస్కుఁ డయి యల్పపుణ్యార్జితుఁ డగును. ఆహా!
ప్రాఁకుచు స్వకీయసామర్థ్యనిదర్శనమున భగవదనుగ్రహమునఁ
గలిగినలలితఫలనత్స్వార్జితములఁ దొలఁగి, త్రిమ్మరి యై యవ
యవనవజవసత్వావేశమున సురుచిరాకారమున సుమనోహరం
ద మాస్వాదించి యానందింపుచు నైహికంబునం బొరలుచు
నార్జితపుణ్యార్జితముఁ దొలఁగ్రి, కలఁగుఁడు వడుచు నపటుత్వ
మున నచేతనాసహ్యముల ననతికాలమునసె రూపముఁ దొలఁగు
పట్టుపురుగే నరున కుదాహరణము కాదా! ఎప్పుడును గార్య
ములకు ముందే యోచన యుండవలయును; గాని యంతమున
నుండిన నంతఁగాఁ బ్రయోజన మేమి: కలకాలమే స్వల్పము;
బాల్యయౌవనముల భాగ్యభోగ్యసుఖత్ర్యవస్థలఁ గడచినకాల
ము పోఁగా మిగిలినకాలము మూఁడవభాగము; అందునం
డిటపటుత్వములు లేమి నింద్రియవశీకరము కామి. నిద్ర రాని
వేళలు మిగులువార్ధక్యావస్థ కలకాలములోఁ బొల్ప నలుసంతయే
కదా! అయినసుమంతకాలమునఁ దెలివి గలిగినను నరుఁడే

మంతసుకృతము నార్జించును. అది స్వపూర్వకృతదుష్కృతఫలుల నే మంత భర్జించును.

సుగుణఖనిజనితుఁ డయ్యు జనుఁడు తనయిరుగుఁబొరుగువారల నుండియు తాను సంచరించుచిరపరిచితుల నుండియు దేశవాసముల నుండియు స్వకుటుంబసంబంధుల నుండియు నడవడు లలవరుచుకొను ననుటకు సందియం బందం బని లేదు. బ్రాహ్మణవంశోద్భవుం డయ్యు బ్రాహ్మణేతరులవలయమునఁ జరియించు బాలకునకు శూద్రక్షుద్రభాషావేషము లలవడు టబ్బురంబె! కులకాంతలచెంతను వెలకాంతలపొంతను వృద్ధిమంతము లగుచిలుకలు ము న్నగునవి నడలతీరున నుడులసొరున నేకరీతి నుండునే! భ్రమరకీటన్యాయముం బోలి మగనాండ్రనడుమఁ బెంపొందుమగవాండ్రును నాఁడువాండ్రఁ బోలి యాడు చుంద్రు. శూరులమధ్య శూరులును భీరులమధ్య భీరులును జారచోరుల నడుమ జారచోరులును సుగుణమణులనడుమ సుగుణమణులును భోగులలో భోగులును జోగులలో జోగులును నయియే వృద్ధి పొందక యితరు లె ట్లగుదురు. చందనవనమ్మునఁ దుమ్మచెట్టును దులసిమొక్కల గంజాయిమొక్కయు రత్నఖని ఱాలును గానవచ్చిన నవి యపురూపము.

చిన్ననాఁట నుండియు నెట్టికృత్యముల కలవాటుపడునో మనుజుఁ డట్టికార్యములనె పెద్ద యయి తద్దయు నొనరించు. గురులగురునడువదేశముననె కొమరులు కొమరు వహించెదరు.

పరిచయులఁ బరివారుల బంధుబృందముల సోదరసోదరీమణుల జననీజనకులనడవడుల నాచారములు భూషణభాషణములు నన్నింటిని నతిసూక్ష్మముగఁ గని పెట్టునట్టి పరేంగితజ్ఞానమును ననుకరించు నూహను బరాత్పరుఁడు ప్రతిబిడ్డకుఁ బ్రసాదించును. కావున బాలబాలికలే దేనిఁ దప్పు నొప్పు నొనరించిన నది పై వివరించినవారికడ నేరికడనో వారు నేరిచి యొనరిచినారే యని నిర్ధారణపఱచి యట్టిది వెండియుఁ జేయకుండ నట్టివారలఁ జేరకుండఁ గట్టడి పెట్ట వలయును. కట్టెఁడులకుఁ గట్టెఁడులే కలుగుచున్నారు. గయ్యాళులకు గయ్యాళులే పుట్టు చున్నారు. ముష్కరులకు ముష్కరులే పొడము చున్నారు. స్వచ్ఛస్ఫటికము నలుపుఁ దగిలి నలుపును నెఱుపుఁ దగిలి యెఱుపును పసుపుఁ దగిలి పసుపునుం గాఁ రంగుఁ బడయు చుండుట లేదా? అట్లే కిశోరస్వచ్ఛస్ఫటికాంతఃకరణము మలీమసవృత్తి మలినము నొందును. దానిఁ బరిశుభ్రపఱచుట దుస్సాంగత్యాదులఁ దుడిచి వేసియే.

భూతదయ యన నెఱుఁగమి నలవాటున నెందఱెందఱో మత్స్యమాంసాద్యాహారము నొనరించు చున్నారు. ఇదియుఁ దనుపేగాస్వాయాచారదోషముననె వా రొనరుచు చున్నారు. పృథివీస్థలంబునం బుట్టు వొందినభూతంబులం దమ్మం బోలి నమ్ముచుఁ జలంబునం బలంబునం బట్టి వాని గట్టి ఱాతిగుండియ ముట్టుపెట్టి పొట్టం బెట్టక విజ్ఞులు కొనియాడం దగువిధంబునం

జేగ్మిమైయి సంచరించుటయె భూతదయ. 'అహింసా పరమో ధర్మ' యనునానుడి నానుడి కాదు సుండీ. రుచిఁ గలపదార్థ మని మెఱచి భుజియించుట మంచిది కాదు. తగదు తగదు ముమ్మాటికి నది నరులకుఁ దగదు. నిరపరాధము లగుమృగముల బిఱబిఱ బఱబఱ నఱపులు పఱపు చుండఁగనే యఱుతలఁ దెగఁగోయు నదయహృదయులును ముద మొదవ వలలు వయిచి జలచరముల విలవిల లాడునటులఁ దలలు పిఱిచి యుదరమున వైచుకొనుజాలరులును హేయం బగుకాయంబునె నిశ్చయం బనుకొని దానిం బెంపు చేయుతలంపున వీతదయు లయి పదనుశరంబుల నానావిధపక్షిబృందంబుల నుసురులు తొఱఁగ నేయుబోయులును మృగముల సంహరించుమోటువేఁటకాండ్రును నాటవికులును మితి మీఱు చుండ భూతదయ యెట్లుండు. పుత్రమిత్రకళత్రములు ధాత్రి గాత్రావశిష్టులై యుండుతఱిం బుడమిం బడి కడుఁగడు నడలుచు 'దీనరక్షకా! ఆపదుద్ధారకా! జగదవనా! పావనా! మాయార్తి నాలించి మా యాపదం బాపవే! యని మొఱ లిడువా రతనిబద్ధ లగునితర జంతువులప్రాణంబులం బాపుట కెట్లొప్పుదురో! తమతమ తల్లుల నుండి పిల్లలను సోదరసోదరీమణులను బంధుబృందములను జగన్నాథుఁడు వేఱొనరించినప్పుడు తా రెంతగాఁ జింతింతురో యంతగానె వానివానిపిల్ల లాదిగాఁ గలవారిఁ దారు దూర మొనరించినతఱి నవియు నంతవంత నొందు నని తమేల

డెందములం దలఁపరో! అయ్యో! వారు పరిమార్చినశకుంత సంఘముల నెన్ని తమచిట్టిపొట్టల గుప్తిఁ ధరించినవో యెన్ని తమపొదుగుచుఁ బొదుగుచు నున్న యండముల గూండ్ల విడిచి యాఁకలిఁ బోకార్ప వచ్చినవో యెన్ని తమచిన్నివిహంగముల కాహారము కొనిపోవ నరుదెంచినవో యెన్ని యాగంతుకుల కతిథిసత్కారములు నెరపి భోజనసదుపాయములు సమకట్టఁ జనుదెంచినవో యెన్ని సంతోషపారావారమున నోలలాడుచు ముద్దులు కులుకుకలకలనినదముల జోడు వీడక కూడి యాడు చున్నవో యెన్ని గృహనిర్మాణదక్షిణాద్యేతరకార్యముల నుద్యుక్తము లయి యరుగుదెంచినవో. యెవ రెఱుఁగుదురు! కట్టా! పట్టెఁడుపచ్చిక మేసి పరులకు హింస సేయనిపొట్టేళ్ళను నాకల ములు తిని కాలము కడపుమేఁకలను నంబకానందకరంబు లయి మృదుమధురస్వరంబులం బఱపునిరపరాధపక్షిబృందం బులనుం బొట్టం బెట్టుకొన నెట్లూహింతురో!

మత్స్యమాంసాద్యాహారమున మేదస్సు క్రొవ్వుఁ బట్టు చున్నది; దాన బుద్ధిమాంద్యము కలుగు చున్నది; యంతఁ గామక్రోధలోభమోహమదమాత్సర్యములకు లో నగు చు న్నారు మానవులు. ఇఁక దుండగము దుష్కృతము దురా లాపము లేల తెలియఁ బడు. ఒకటా! దురాచారమా దుష్టా లాపమా దుర్నయమా దుర్బుద్ధియా యెన్ని రెూ యావరించు; వావివరుసలు పోవును; అకాలనకాలవివేచన వీడు; నిజమద

డెందములం దలంపరో! అయ్యో! వారు పరిమార్చినశకుంత సంఘముల నెన్ని తమచిట్టిపొట్టల గుప్తిల్ల ధరించినవో యెన్ని తమపొదుగుచుఁ బొదుగుచు నున్న యండముల గూండ్ల విడిచి యాఁకలిఁ బోకార్ప వచ్చినవో యెన్ని తమచిన్నివిహంగముల కాహారము కొనిపోవ నరుదెంచినవో యెన్ని యాగంతుకుల కతిథిసత్కారములు నెరపి భోజనసదుపాయములు సమకట్టఁ జనుదెంచినవో యెన్ని సంతోషపారావారమున నోలలాడుచు ముద్దులు కులుకుకలకలనినదముల జోడు వీడక కూడి యాడుచున్నవో యెన్ని గృహనిర్మాణదక్షణాద్యేతరకార్యముల నుద్యుక్తము లయి యరుగుదెంచినవో. యెవ రెఱుఁగుదురు! కట్టా! పట్టెఁడుపచ్చిక మేసి పరులకు హింస సేయనిపొట్టేళ్ళను నాకలములు తిని కాలము కడపుమేఁకలను నంబకానందకరంబు లయి మృదుమధురస్వరంబులం బలుకునిరపరాధపక్షిబృందంబులనుం బొట్టం బెట్టుకొన నెట్లూహింతురో!

మత్స్యమాంసాద్యాహారమున మేదస్సు క్రొవ్వుఁ బట్టుచున్నది; దాన బుద్ధిమాంద్యము కలుగు చున్నది; యంతఁ గామక్రోధలోభమోహమదమాత్సర్యములకు లో నగు చున్నారు మానవులు. ఇఁకఁ దుండగము దుష్కృతము దురాలాపము లేల తెలియఁ బడు. ఒకటా! దురాచారమా దుష్టాలాపమా దుర్నయమా దుర్బుద్ధియా యెన్నిరో యావరించు; వావివరుసలు పోవును; అకాలసకాలవివేచన వీడు; నిజమద

మున నెల్లవేళల సంచరించుచు ననుకూలఋతువులనె సంగమిం
చుట తక్క వేరు నేరని పశుపక్షికీటకక్రిములకన్న నధమాధ
ముగ సర్వకాలసర్వావస్థలఁ గామక్రీడానిమగ్ను లయి యుం
దురు. పతితు లన నట్టిఁడులు కారే!

అనివార్యమోహావేశమున నంధుం డయి మనుజుండు
సుందరుల నాసించుచున్నాఁడు. ఆహా! అందునం దాను
సత్యాసత్యముల నెఱుంగక పొఱం బడుచున్నాఁడు. కామ
మునకుఁ గన్ను లే దనిరి; హా! లోచనమే కాక యాలోచన
మేది! నిక్కము వక్కాణింతుఁ; బక్షపాత మింతయు లేదు:
స్త్రీలా సుందరులు పురుషులా! ఇందులకుం బకృతివర్గంబునె
మన మనుసరించ నిదర్శనములు వెదకుదము. వానరుల నుండి
నరులుగాఁ గాలక్రమమున మాఱినమనము మత్స్యమాంసాది
భక్షణమున కింతయుఁ దగక శాకఫలాహారమునకె తగినట్లు
సృష్టీకరించు సృష్టివైచిత్ర్యమే పురుషులు—స్వలోపమునఁ
గామాధినివేశమున యుక్తాయుక్తప్రజ్ఞాభంగమున నోర్పులోప
మున స్త్రీలే సుందరు లనుకొనినను నిజముగ నిశ్చయముగ
నిర్ధారణగ నిర్వివాదముగ—పురుషులే సుందరులు సుమీ!
యని నిరూపించుచున్నది. ఏ మది తనయులారా! మీ రొం
డొరుల నాశ్చర్యకరముగ నాలోకింప నేల! సంశయము వలదు.
కామాక్షిం గాక సహజసౌందర్యజనితం బగుప్రకృతిని నిర్మ
లాక్షి వీక్షింపుఁడు; సర్వము విశద మగు; సంశయ మెడలు;

ఆహా! మీ కంఠాతురత యేల! నైసర్గమును గాక విసర్గమునే నేఁ బలుకు చుంటి ననుతలఁపా! బాపురే! బోడి మై నీలవర్ణమునఁ బొడకట్టెడియాఁడునెమలియు నాఁడుకోకిలయు సుందరములా ఆనందకరము లగుచిత్రవిచిత్రవర్ణవిలాసశోభిత పింఛములు గల మగకేకియుఁ గోకిలయు సుందరములా! కల కంఠనీలకంఠముల నటుంచి మగచిలుకమగపిచ్చుకల వగుకంఠములు విలోకింపుఁడు; దీన నాఁడువానికన్న మగవియే సుందరములు: వాని వగుకంఠావలోకనముఁ జాలించి మగపంది మగయేనుఁగుల మొగములు తిలకింపుఁడు. మిక్కిలి చక్కనై నిగనిగలాడు కోరలు కల వాని మాని దంతవిహీనము లగువానియాఁడుజాతిఁ గనుఁగొని యేవి సుందరములో తెలుపుఁడు. వీనిమొగమందమును వానితోఁకయందమునుం దిలకించినయనంతరము మొగములను దోఁకలను గూడం జూడం జూడ మనోహరము లగుపుంజును మగసింగమును బరికింపుఁడు; నిస్సంశయముగ సింహావలోకన మొనరింపుఁడు; సమస్తము మీకే బోధపడును. అంతయు బోధపడు నన నేమి యాద్యంతముల నవి సుందరములే కాని రూపమున నంతయు నవి సౌందర్యవైభవోపేతములా యనుకొను చున్నారా యందుల కావృషభేంద్రముం దిలకింపుఁడు; మహానందదాయకము! మహాశ్చర్యము! కావున నావిరించినిర్మాణముల నేది సుందరము? అన్నిఁటను బురుషజాతియే సుందరము. ఆకారణముననె పురుషులు సుందరులు

సుందరులు కారు. కామసంహారము కావింపఁ బడిన యెద్దు అవున కీ డయ్యెఁ గాని కామసంహారము కావింపని మూఢుఁ డాఁడుదాని కీడు గా కున్నాఁడు. ఇది స్వయంకృతాపరాధమే!

చిరజీవులారా! యెందుకు మందహాసము ముఖవికాసము తనూవిలాసము! పురుషులే సుందరు లని గరువపడకుఁడీ. గరువము కానిది. పూర్వము గర్వము నొందినయజ్ఞాని సంబోధించి యొకజ్ఞాని యిట్లు వరుసం బోధించి పంచె. 'జలబుద్బుద ప్రాయంబు లై మృద్ఘటసారతుల్యంబు లై హేయపదార్థ భూయిష్టంబు లై సర్వదావిచారకారణము లై నిలుచునీదే హాత్మాభిజాత్యము సర్జింపుము విసర్జింపుము. దుర్గంధపదార్థ ముల విసర్జించునీనవరంధ్రయుత మగుతోలుబొమ్మపై నభి మానముఁ దొలఁగఁ ద్రోయుట ప్రశంసయే ప్రశస్తమే! జననీ జనకులశోణశుక్లములఁ గలిగినయామలిన శరీరశల్యములపైఁ బ్రేమఁ బూనకుము. ప్రతిదినమును బరిశుభ్ర మొనరింప కున్నఁ గంపుఁ గొట్టునీదేహమున కై యభిమాన మేల! కం డబలుపునఁ గానితోలఁ బట్టించునీయాకారమున కై యాశ లేల! అస్థిర మగునీయస్థిపంజరమునకు మురియుదు వేల! క్షర మగునీశరీరమును శుద్ధిపఱచుటకును వృద్ధియొనరుచుటకును జేయుప్రయత్నము లెల్ల నక్షర మగునీయంతరాత్మకుఁ జేసి న చో సుస్థితుఁడ వయ్యెదవు. పరుల హేయములం గని రోఁత పడునీవు నీలోని దగునశుద్ధమును గనుఁగొన కున్నావు: తెలి

నీయు వీడ కున్నాఁడవు. ఇది నీస్వాభిజాత్యమునఁ గదా! మాతృపితృశోణితశుక్లనిర్మాణ మగునీవ్యక్తి కసహ్యము జనింప కున్నను ఋతుమతిగా స్రవించుజననిరక్తమును గామోద్రేకమున వెలిఁ బడుజనకునివీర్యమును బ్రత్యేకించి కాంచిన నసహ్యము పుట్టదా! మూల మెఱిఁగిన నీ కభిమానము నశింపదా! మఱి జననీజనకుల శోణితశుక్లసమ్మేళనమ్మే కదా జనయిత్రిగర్భకోశమున నండమై పిండమై శిశువై మఱిమఱి వృద్ధి పొంది యీవ్యక్తిఁ దాల్చుచున్నది! కాలక్రమమున స్వసామర్థ్యమునఁ బ్రథమావస్థఁ దొలఁగి యిట్టు లున్న యీవ్యక్తిపై మమకార మూను చున్నాము. మంటిని విభాగించి యుచిత సమ్మేళనమ్మున నల్పజ్ఞుఁ డగుచక్రి కుండను జేయు చున్నాఁడు; ఉచితజ్ఞుఁ డగుమఱియొకఁడు పింగాణీఁ జేయు చున్నాఁడు; అధికజ్ఞుఁ డగునింకనొకఁడు లోహమును (అల్యూమినియమును) జేయు చున్నాఁడు; సర్వజ్ఞుఁ డగుచక్రి మర్త్యునిఁ జేయు చున్నాఁడు. అయిన నొకటి నొకటి మించి యాకారములను వర్ణములను దళుకులను నవి నిర్మాణకర్తలకళాకౌశల్యాదులం బట్టి వేఱువేఱుగఁ బొడకట్టినను నన్నియు నొకటియే; యన్నిఁటికి మూలము మన్నే. అబాడి చూడ నసహ్యమే కదా? నీవు నీబహిరింద్రియములకుఁ గట్టువడక యంతరింద్రియముల నణఁచితి వేని లేని దేమి! మనోవాక్కాయకర్మంబుల సర్వము నొసంగుచు శివకేశవభేదవాద మూనక యూరక యిష్టదైవ

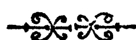
మును నెమ్మది నెమ్మదిఁ బ్రతిష్ఠించి పవిత్రాచారము పవిత్ర వాక్కు పవిత్రప్రవర్తనము గలిగి ముముక్షుండవు గమ్ము. పూర్వకర్మఫలమునం జేసి దొసఁగు లబ్బినను దబ్బిబ్బు వడి మాయామోహప్రపంచమునఁ దగులువడి వడి మగుడఁ గర్మను గూర్పక యోగ్యమై వెలార్పుము; మనముననే వాసి నూరార్పుము; రోషతోషక్లేశముల నార్పుము; శోకార్పఁ దీర్పుము. నీకు మోక్షము కరతలామలకమై యుండు నంతట. ఆశాపాశమునఁ జిక్కి యమపాశమునఁ బొక్కుటకన్న నభేదప్రపత్తిఁ గ్రమ్మి నిఖిలలోకైకాకారుతో నైక్యమ్ము కమ్ము. సర్వాత్మకుండును సర్వాంతర్యామియు సర్వరక్షకుండు నగుననంతు సమ్ముఖమ్మున నీవు కప్పిపుచ్చున దేది! తనకలయుదంతము శాంతముగ సాంతముగ నెఱుఁగక యరదములోనిజడుఁడు తన మనోరథము నెరవేర్ప రథము వడివడిఁగా నడపుట లే దని నియంత యంత్రచాకచక్యము కలవాఁడు కాఁ డని తనకోరిక తీర్పఁ డని నిందించుమాడ్కి జీవయాత్రఁ గలయునర్థంబు లెఱుంగక తనివిసనక భోగభాగ్యము లవ్వారిగ నపేక్షించి వీక్షించునే కాని నియంతఁ బోలి జగన్నియంతఁ బోలి లోటుపాటుల దూరభారముల నేర కున్నాఁడు. ఆతనిచేత లన్నియుఁ దనమంచికే యని యించుకయు నెంచకున్నాఁడు. పామరుఁడా! తెలియు మీభాగవతభావము: నీసమస్తశరీరమే రథము; సారవిచారమే సారథి; బహిరింద్రియములే వారువములు; మనమే

పగ్గములు; ఊపిరులే యిరుసులు; ధర్మాధర్మవర్తనములే రథాంగకములు; చిత్తవృత్తులే వివిధబంధములు; శబ్దగుణస్పర్శాదులే సంచారస్థలములు; జీవుఁడే రథికుఁడు; ప్రణవమే ధనువు; శుద్ధజీవుఁడే బాణము; పరబ్రహ్మమే పరమలక్ష్యము; భయము మదము ద్వేషము శోకము లోభము మోహము మానము మత్సరము మున్నగు నవియు పరములు; ఇట్టిస్వశరీరరూప మగుతేరు వశము చేసికొనియే కడతేరు చున్నాఁడు భక్తుఁడు.

మనకర్మానుసారముగనె మనకుఁ జింతయు సంతముఁ గలుగు చుండుట మనము వానికై యావంతయు వంత నొంద రాదు. మనస్వాస్థ్యశక్తి నిండి విపరీతచర్యల నలజడి పుట్టించియో యనారోగ్యము గలిగించియో బాధపెట్టియో యనాదరణపాత్ర మగుజీవసముదాయమును మనము బయటఁ దోఁచి పరిమార్చునట్లు తనకునోదరమున నిమిడి యదౌర్భాగ్యముగ విపరీతముగ హానికరముగ నభివృద్ధియై సంచరించుమనలనుమాత్ర మానవేశ్వరుఁడు వెలిఁబెట్టి మట్టుపెట్టఁడా! అజ్ఞానతిమిరమున జననజరామరణములు గలమనము మనయంతర్జీవులపై సర్వాధికృతిఁ గలుగ కున్నాము; సుజ్ఞానతేజమున నాదిమధ్యాంతరహితుఁ డగునతఁడు సర్వాధికారియై పొలుచు చున్నాఁడు. ఇదియ వానికి మనకుఁ గలభేదము. ఇది తొలఁగ నొకటియు.

కుమారులారా! మీరు జపతపముల నలుప నక్కఱ

లేదు. ఉపవాసముల సుక్కర నక్కఱ లేదు. వేషభాషలఁ బూన నక్కఱ లేదు. నిర్మలచిత్తులై సత్యసత్యవ్రతులై భూతదయాపరులై కాలము కడపినం జాలు నిత్యసుఖసత్యధామముం జేరుదురు." అని నన్నయభట్టారకుఁడు వినిచి యుచిత కాల్యకరణీయముల కై లేచి యరుగ గురుగురుపదేశనూతన పారపరనాధురంధరులై చరిత్రచర్వణముగ నెమరువేయుచు నలసవిలసగమనముల సుబుద్ధిసారంగధరులును బనివినిరి.

ఎనిమిదవ ప్రకరణము.

విరహవేదన.

పండువెన్నెలలు గాయుచుండెను. వెన్నెలపులుఁగు లావెన్నెలఁ గ్రోలుచుఁ జరించుచుండెను. బ్రహ్మాండభాండ మంతయు వెల్ల వేసినట్లుండెను. రాత్రించరములు తప్ప సమస్తజీవరాసులును గొంచెమించుమించు నిద్రానష్టఁ బొరయుచుండెను. గౌతమీతీరమునం గలనూతనాంతఃపురము ప్రకాశించుచుండెను. ఆయంతఃపురమునకుఁ బడమర వరలుచున్న పావనగోదావరీవీచికలా భవనప్రాకారము నొరయుచు విరియుచుండెను. తారలు స్ఫారదీప్తి యుండక చంద్రకిరణములఁ దమతేజముడిగి యొకవిధముగఁ దళుకులీనుచుండెను. చంద్రకాంతములు కరఁగి ప్రవహించుచుండెను. సూర్యకాంత

ములు వెలుఁగ కుండెను. అళిసంతతులు కలువపూఁదేనెలు గ్రోలు చుండెను. బారులు తీరి యాశీతకిరణునిసితకాంతుల నాయసితాంగములు ఝుమ్మని పాఱు చుండెను.

ఏ మది! గౌతమీతరంగఘోషకుఁ దోడుగా నేదియో మఱియొకఘోష విన వచ్చు చున్నది! విన విన నది యొక యంగనస్వరము నా నున్నది. ఔ నది స్త్రీనినాదమే. ఎందుండి వచ్చు చున్నది? గౌతమీతీరమున నూతనముగ వెలసి నయంతఃపురోపరిభాగము నుండియే. ఆ స్వర మి ట్లను చుండె.

“హా! కూళదైవమా! ఈమాయావిచే నాగొంతు గోయించితివా! నాప్రియ మెల్ల నడవిఁ గాచిన వెన్నెలఁ జేయు చుంటివా! కట్టా! యెట్టికట్టిఁడితనమున కొడిఁ గట్టితివి? అయ్యో! ఇఁక నేమిమార్గము! మరణమే శరణమా! ఉపాయాంతరము లేదా! అకటా! పాపిగురూ! నీపలుకే నిరుకమ్యైనా! ధాతా! నాతల నీవ్రాఁత వ్రాయ నీకుఁ జేత మెట్లొప్పె! చేతు లెట్లు వచ్చె? వ్రాసితివి పో నన్నందుకుఁ బనికి రానిదానిగ నైనఁ జేసితివి కావే?

హా! తల్లీ! నానాకష్టములు పడి నవమానములు మోసి మోసి గారాబము మీఱఁ బెనిచి పెనిచి తుద కీబోసి నోటిమొకమున కప్పగించితివా! అట్లు చేసినను గొంతమేలే! యేలయా మొకమున కప్పగించిన నది యొక్కసారి దిగ మ్రింగును. ఈముసలివాఁ డట్లు కాఁడే! జీవము లుంచియే వేదనఁ

బెట్టు చున్నాఁడు. పలుక వలె నఁట వానిపలుకు పడిపోను; గౌఁగి లీయవలయు నఁట వానికౌఁగిలి కాలిపోను ; ముద్దు లిడ వలె నఁట వానిముద్దులు మొద్దులు గాను ; వాఁ డేడ? నే నేడ? అయిదుపదు లీ డాతఁడిది అయిదుమూఁడు లీడు నాది. అకటకటా ! యేటి కీప్రియ మీయేటి కేనా ?

కత్తికిఁ బెండిలి చేసి నాకుత్తుకఁ గోసితివా ? తండ్రీ ! తండ్రీ ! ఘోరతపములు చేసి భూరిదానము లొసఁగి కడు పారఁ గాంచి ముదమారఁ బెంచి నన్ను నీపుత్రిఁ జంద్రకళ యనఁ బొలుచునీపుత్రి నయ్యయ్యో ! ధవళచంద్రా ! ప్రియము వచ్చినంతఁ బూర్ణసౌందర్యము పొలిచినంతఁ జేచేత నీరాహుగ్రహమునకు నొప్పఁ జెప్పితివే ? హా ! నాప్రారబ్ధము ! కాలవ్యతిరేకమును నిందింపుచుఁ గర్మబంధనవిమోచనకుఁ బ్రార్థింపుచు నే నిక్కడ వగలఁ బొగులుచుండ బలపరాక్రమాతిశయములఁ దొలుకాడుచు నజేయుఁడయి యున్నయీతని నాజి నిర్జించుశక్తి లేమి దుఃఖింపుచు నాదుస్తరావస్థకు నీ వక్కడ నెంతచింతఁ గృశింపుచున్నావో !

కటకటా ! కంటికి మంటికి నేకధార గా నేడుచుమాయేడుపు నీ కెన్నఁడు ఘటించునురా క్రూరా ! నే వచ్చినదిమొదలు నాయండన కాఁపుర ముండుచు నానావిధముల బ్రతిమాలుచుఁ జిలుకను జూచునట్లు చూచెద నీ కేమియు లోపము రా నీయను బట్టపుదేవికన్న నిన్నే మిన్నగాఁ జూచెద నన్నుఁ

గన్నారఁ గాంచు మని యనుదినమును బ్రార్థించుచున యుం డును. వానిచూపు నున్న గాను, జిలుకను జూచునట్లు చూచు నఁట. ఈసుందరమందిరమందిరారామముల సుఖ మింతయు లేక యున్ననాబ్రతుకు నిక్కువముగఁ బంజరమున నున్న పక్షి వలెనే యున్నది. ముసలివానికిఁ బడుచుచెలువయుఁ బడుచు వానికిఁ గ్రొత్తవలువయు దొరకినఁ గులుకఁట. తృణశాల మెడఁ బాయ రఁట. వాస్తవమే. చీరచెఱఁగు మాసిన వీడి యుండునే కాని లేనిచో నెడఁ బాయఁడు.

జవ్వనమా! నన్నేల పాయ కున్నావు? సౌందర్యమా! నీ వేల చావ కున్నావు? అరిషడ్వర్గములారా! మీ రేల యణఁగ కున్నారు? అయ్యో! మిన్ను విఱిగి మీఁదఁ బడ దేమి? మేడ కూలి కప్పివేయ దేమి? భూమి క్రుంగి లోనికిం గొంపో దేమి? గాలము పొంగి మ్రింగివేయ దేమి? అగ్గి పుట్టి బుగ్గి గావింప దేమి? పిశాచములు పట్టి పీడింప వేమి? నిశాచరులు వచ్చి నిధనము గావింప రేమి? హా! చిత్రాంగీ! చిత్రాంగీ! నీ కెంత మొండిబ్రదు కయ్యెనే!

మదనా! మదనా! యే మిది? యదయుఁడ వై నీవద నగునాయుధముల నాయెద నాటించు చుంటివి. అయ్యకచెల్ల! చాలుఁ జాలు నబలలపైనా నీపరాక్రమము! పిచ్చుకపైఁ జం ద్రహాస మెత్తెదవా! ఆఁడువారి నేడిపించుటయా నీమతము! కట్టా! వారికి సిరికిఁ బుట్టిననీ కిట్టికట్టిఁడితనము పట్టు పడ నే

మిత్రా! నీరూపు మాపుగాను, నీవిల్లు పిప్పిగాను, నీనారి సారసములచేతఁ జిక్క; నీచెక్కు మునీటఁ గలువ, తులువ! చెలువలపైనా నీచలము! నీచము నీచము. ఏచకు మేఁచకుము. మారా! నీకు నీమేనమామపోలికలే వచ్చెనఁటరా! అంగము లేకయు యంగనలఁ గలంగించు చున్నా వేరా! మాపాప మెంత పండి యున్నదో మాదురదృష్టమహిమ యెంత కలదో యారతీపతిమంగళసూత్రము తెగియుఁ దెగ దయ్యె.

రాజా! ఏమి నీవును నీతేజము చూపు చున్నావు! శీతాంశుఁ డందురే యి ట్లుడికింపు చుంటి వేమి! అయ్యో! నీకు రాజత్వ మె ట్లొప్పెఁ జక్రములు మనియెనా! సత్సంతతులు మెఱసెనా! అహో! తమ్ములఁ బాదమ్ములఁ దన్ని చెన్ను తగ్గించుటఁ గాఁబోలు నీకు రాజనామము చెల్లెను. కట్టా! వానిచెలవు కూల! ఆనలువ నిను సృజియించినాఁ డేల! దోషాచరనామము నీకు స్థిరముగఁ జెల్లును. నీమూలమునఁ గాదె నిర్జరాచార్యుఁడు పెక్కులిక్కట్టులఁ జిక్కినాఁడు, నీమూలమునఁ గాదె నిర్జరపంక్తిఁ జేరినరాహు వార్తిని మునిఁగినాఁడు, నీమూలమునఁ గాదె నీలకంఠునిపెద్దకొడుకు కడుపు విచ్చి కూలినాఁడు, నీమూలమునఁ గాదె నీలవర్ణుఁడు పెద్దనింద నొంది శ్రమంబు పొందినాఁడు, మఱియు నీమూలమునఁ గాదె శరనిధియును గమలయును గష్టములఁ బడి కలఁగువారు, పైకి నే మెఱుంగనివానివలెన యుండి కూళ! తడిపాతతో గొంతు

గోతు వౌర! దుష్టుఁ డైనను నేమి తోఁ బుట్టు వాతని ద్రుంగె నఁటంచు నెఱుంగ వేమి! మిసమిస లాడెడుమేనల్లు నింతలో నీఱు చేసె నఁటంచు నేర వేమి! రక్తి యింతయు లేక రథ చక్రముగఁ బెట్టి నలిపినవాఁ డని తెలియ వేమి! శాపం బొ సంగినశర్వాణిప్రియుఁ డని జ్ఞప్తిఁ బెట్టుకొనంగఁ జాల వేమి! అన్ని యెఱిఁగియు ముక్కంటియలికమునను నిలిచియున్నావు కులుకుచుఁ—గులుక?—కాదు కంఠమునను గంటను గలకాళ కును వగపు గాక! ఓ నౌను గా వలయు నంతె. హరిణాం కుఁడు శశాంకుఁ డనుచు నిన్ను వర్ణింతురే కాని యాహారునినే త్రాగ్నికిని హాలాహలమునకును గమరి కమరి శిరమంటఁ జను నలు వని నీకళంకము నెన్న కున్నారు! ఔరా! ఎలుకకుఁ బ్రాణసంకటము పిల్లికిఁ జెలగాట మనున ట్లుండె నీచరిత్రము చంద్రా! ఒడలు కమరి నీవు వగచు చుండ వారు పొగడు చుండిరి. గురుద్రోహీ! కడుపారఁ గన్నగురుఁ గలఁత పెట్టు చుంటివి. ముదమార శాస్త్రములు నేర్పినగురుఁ గలఁత పెట్టి యుంటివి. నిన్ను పట్టి పాము గఱవ నీచెన్ను నన్నగిల్ల నీవు సముద్రమునఁ బడిపోను నిశాచరా! మిత్రప్రసాదమునఁ గలి గినకళుకుల కేనా యింత కులుకు చున్నావు! ఏయన్నము వున్న మెఱుఁగని నన్నాదరింప నేఘనుఁ డైన నద్దుపడి నీ రూపుమాపఁ డేమి!

మలయమారుత! యేల నీవును జల మూని నను మల

కడుఁ బెట్టుచున్నావు! నీపలుగాకితన మరసియే నలువ నిను చిలువల కాహారముఁ జేసె. ఈనీక్రూరత్వ మష్వ డెచ్చుటకుఁ బోవునో పిక్కబల మగుపఱచి పర్వతగుహల డాఁగెదవు. డాఁగి నంత నే మయ్యె. నిన్నవి వెన్నాడుచునే యున్నవి. కడకు వాని బారిఁ బడఁ జాలక కాలికొలఁదిఁ బాఱుచు శీఘ్రగమనము చాలమి లేడి నెక్కి బెదర బెదరఁ దరుముచు నిలుకడమై నొక్కయెడ నుండ నీయక తరుముటయే గాక యాపిఱికిమెకము వారులఁ బోరిగొన విరోధము కల్పించితివి. నవహావాన మెంత చేసినది! లేని-చోఁ జివురుజొంపములు మేయుహరిణములు వారులఁ బొరిగొనునా!

హా! సారంగధరా! సారంగధరా! ముఖవిజితసారంగధరా! హా! నామనోహరా! నవమన్మథాకారా! రూపపటమే కాని నీరూప మొకసారియుఁ జూపవు! నీకు నేఁ జేసిన దోస మేమి! దోసకారి నీతండ్రి నీ కేమి బోధించి యుండెనో నాయుసురు వోసికొనుటకు. నవయౌవనాకారుఁడవును సుగుణగణుఁడవు నగు నిన్ను వరియించితినా యౌవనము తొలఁగి కాముకుఁడై యున్న నీగురు వరియించితినా! నీకును దెలియును గదా! యెవరియొక్క రూపపటము నాకడ కనిపిరో యెవరు నన్ను చెట్టఁబట్టిరో! కట్టా! యెవరివారు వారికి మంచివారుగఁ గనుపించెదరా! నీమెత్తఁదనము గని పెట్టియే నీజనకుఁ డిట్టికట్టిఁడితనమున కొడిఁగట్టుచున్నాఁడు. ‹‹అహింసా పరమోధర్మః››

" పరోపకారార్థ మిదం శరీర" మ్మనిరి. నిన్ను వరించుటనే కదా నా కీపాటు! రమ్ము రక్షింపుము రక్షింపుము.

ఏరా! మారా! రమాకుమార! నన్ను బన్నములఁ బెట్టు చున్నావే కాని యాసారంగధరుని గారియు వెట్ట కున్నావు! అహో! కారణ మిదియా! ఇదివఱకు విగతదేహు నౌనర్చెఁ గాని యిపుడు విగతజీవు నౌనర్చు ననియా నీజంకు!

చెడుగుఁడా! కొడుకున కని యడిదమునకు ముడి యిడఁ జేసి నన్నూరు చేరిన వెనుక ముదమారఁ బరిగ్రహించితివా! కన్నీరు మున్నీరుగ నడలునాయమరు తగిలి నీయసు తెన్నఁ డెడలునురా! నీరూపుమాపుగాను నీసారు నీఱుగాను నీసంపద పాయ. నీవు దాపురించితి వేరా! సామంతుఁడ నేమి చేసినఁ జెల్లదు? ఏరు నన్ననువారు? అని యుబ్బుచు గొబ్బున నీ మాయావాగురులఁ బడఁ ద్రొబ్బితివే కాని నిందుజవ్వనమున మోహాతిశయమున నున్నయబలను బలిమిని గౌఁగిలించునిన్ను యముఁడు క్రమముగ శిక్షింపఁడా! ఉపాయవశమున నెట్లో వలను వైచి సారంగధరునితోడఁ గూడి నాకోరిక లీడేరుచుకొను నాన నే సజీవి నై యుంటినే కాని లేనిచో మరణింప కుందునా!

వంచనకు వంచనయు పరమోపాయము. కుక్కకాటు వకుఁ జెప్పుదెబ్బ యని నారూపపటము గనుఁగొని నాపై మరు లుకొని వలపు తీరిచికొను చున్న నిన్నుఁ బోలి రూపపటము నా రసి సారంగధరునిపైనే తలఁపు లిడి యున్న నేను నళిని షరిర్ం

ఖమును బొంది యతనుసాఖ్య మలవరుచుకొందును. నీకుఁ బ్రతిక్రియ చేసియే తీఱుదును.

"మనోరమా! మనోరమా! లేవే! ఆశ లన్నియు ముప్పిరిగొన వనరుచితాంగికి దిక్కు నీవే! వే వే నేఁ జెప్పి నట్లు చేయఁ గదవే!" యని యొద్దను దద్దయు నిద్దుర నున్న యనుఁగునకియను లేపెను.

"అబ్బా! యే మమ్మా! యెంతయాత్రమున లేపితివి కొమ్మా! కారణ మేమి ముద్దుగుమ్మా! నీమనోహరుఁ గలిపి కొనినట్లు కల కంటి వేమి బంగరుబొమ్మా!" యని కన్నులు నులుముకొనుచు మునిమునినగవులు నగుచు మనోరమ లేచెను.

"అయ్యో! అంతభాగ్య మలవడ నిన్నుఁ బ్రతిమాల నేల! ఏమి చేయుదును దెప్పవారికి దెప్పసందు నవ్వువారికి నవ్వ సందు. నాకర్మము." అని నుదురు తట్టుకొనెను.

"కా దమ్మా! కల కంటివో కనుఁగొంటివో యదృచ్ఛికముగ లేపితి" వని తలఁచితిని.

"కలయా! కన్నులు మూసినఁ గదా యేకల లయినఁ గలుగుట! కనుఁగొనుటయా యిప్ప డెట్లు! ముందుముం దేమో! అదియు నీసాహాయ్యమునను" యనియెను.

"నే నెట్లు తోడ్పడ వలయుఁ దెలుపుము?"

"రమ్ము ఇటు రమ్ము. లేఖ నొకదాని లిఖించుదము."

"ఎవరికి?"

"ఎంతకాపరమే నీకు! సర్వ మెఱిఁగియు నెవరి కని దవు. నేను పడవుపడఁతుక నను కొంటివే వారికి వీరికి నుత్తరము వ్రాయుటకు? ఎవరి కని యడిగెదవు?"

"కాదే చెలియా! మఱి నీకుఁ బ్రియు—లిరువురు—"

"ఛీ! ఛీ! వదరకు" మని బుగ్గఁ బొడిచి "ఇరువురుఁ బ్రియులా నాకు?"

"కాదులే ప్రియుఁ డొకఁడే. కాని ముసలివాఁ డున్నాఁడు గాదా పేరునకు?"

"ముసలివాఁడు ముగియ వాఁ డుండుటనే యింతముప్పు వచ్చినది. వానికి—నేను—ఈజన్మమున—ఉత్తరము—పంపుటా? కాలయాపన మేల రమ్మ శీఘ్రమ్మ." అనియెను.

తెల్లవాఱెను. దిక్కులు తెలివి కాంచెను. ఉదయకాల విహారమున యౌవనులు విలసిలిరి.

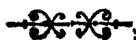
ఊరికి దూరమున మారాకారు లిరువురు నిర్జనప్రదేశమున నాలోచనముల లోచనములు నిగిడించి యున్నారు. నిశ్చేష్టు లై కొంతపర్యంత మేమియుఁ బలుక రైరి. అనంతర మొకఁడు "ఔరా! కాలమహిమ! ఇట్టివిపరీతము పుట్టు నని యెన్నఁడును దలపోయ నైతిని. మొదట నారూపపటము పంప నేల! పిదప తాను బెట్టుపట్ట నేల! ఈకమ్మ నాయమ్మ వ్రాయ నేల! అయ్యో! అయ్య తొలుత వివాహవిషయము నాతో ముచ్చటించిన నన్నియు నప్పుడ చక్కఁబడి యుండు. నాము

నము నెఱుఁగక పరిణయము తలపెట్టె. తరువాత గురుపారంపర్యము వచ్చుచున్న మర్యాద నైన నెన్నక యక్కన్నపై మరులుకొనియె. తమ కిది తగదని గట్టిగ మందలించువారైన లేరైరి. సుమంతునిసువచనములు తలకెక్క వయ్యె. ఏండ్లు గడపిన నేమి యరిషడ్వర్గముల నడఁపక యున్న! గురుఁడు పూజ్యుఁడు. పలువురకుఁ జెప్పఁ దగినవాఁడు కాని పలువురచేఁ జెప్పించుకొనఁ దగినవాఁడు కాఁడు. ఇంతపర్యంతము నౌననిపించుకొన్నవాని కిప్పు డిట్టి బుద్ధి పుట్టె. ఎప్పటి కేదియో! కడచి బ్రదికినవారలు పుడమిఁ గలరా! " అనియెను.

"మిత్రమా! ఏల యీలీల వగచెదు? కారణ మెట్లున్న నట్లగు. కాఁ గలది కాక మానునా! విచారించి చేయున దేమి? మనము మనజాగ్రత్త నుందము " అనియెను.

"జాగ్రతో భయం నాస్తి" యను నానుడి నిజమే కాని కాలము కర్మము కలిసి వచ్చిన నట్టివానికిని బుద్ధి క్షీణించును. యుక్తాయుక్తము లెఱుఁగఁ బడవు సుబుద్ధీ!" యనియెను.

"ఆమనోరమ యెంతజాణ! సారంగధరా! నీవు కడ వటికిఁ జదివినవెంటనె కమ్మ క్రిమ్మటఁ జెమ్మనునెపమ్మున నీకరతలమ్మున నుంచఁగనెంచెను. కాని దానికోరిక పూర్తిగ నెరవేరక యీయర్థభాగమ్ము నీహస్తమ్మునఁ జిక్కె. ఈనగ మైమ్రన భద్రమ్ముగ నుంతు రమ్ము చనుద " మనియెను.

తొమ్మిదవ ప్రకరణము.

స్వప్నము.

జలజములఁ గళలఁ బెడఁబాయ లేయెల్లయు నుడికించితి నన్నా జలజనాథుఁ డేమి చేయునో యని కలువలచెలికాఁడు తల క్రిందై నీట మునుఁగుచుండె. అళిసంతతులు కలువల చెఱఁ జిక్కుచుండె. ప్రభాతవాతపోతములు మెల్లన వీచుచుండె. ఫుల్లసితజలజగంధధురంధరుఁడై గంధవహుఁడు మందమందగమనముల సుందరమై యుండె. ఘూకములు తొఱ్ఱలఁ దూఱుచుండె. గబ్బిలములు తబ్బిబ్బయి పాడుచోటుల వ్రేలాడుచుండె. కాకములు కేక లిడుచుండె. ప్రభాతరాగమున సారు మీఱి యున్న యాకాశజలజము జలజాసనుఁ డగుపడ వికసించుచుండె. త్రిమూర్త్యాత్మకుఁ డుదయమున విరించి రూపుఁ దాల్చుట జగద్విదితమే.

నుదుటఁ దిలకము దిద్ద లేదు. మఱియుం గురులు ముంగురులు సరి చేసికొన లేదు. చలువవలువ కాని రవిక గాని మాసిన వని క్రొత్తవి ధరింప లేదు. ఒక్కనవరత్నఖచితమంగళసూత్రములు గలహారముంజిముత్యములహారము మంజీరయుగముఁ దక్క బన్నసరములు బాజుబందులు కేయూరములు కంకణములు ఒడ్డాణము అవి యివి యన నేల యొక్కనగయు

లేదు. నిద్రాహారములు పూర్తిగ లేవవ నాకెంపుకన్నులు కృశించినయాకారము నిదర్శనములు. ఎవ రీనారీరత్నము? రాష్ట్రరాజనరేంద్రునిరాణి మహాపతివ్రతాశిరోమణి ప్రోషిత భర్తృక రత్నాంగిదేవియేనా! ఔ నామెయే.

అయ్యో! యేమి యామె యిట్లు కళవళపడు చున్నది! ప్రియవియోగమే బలవత్కారణ మయి యుండునా! అదియు నొకకారణమే కాని యీకలఁతకు వేఱుకారణము కలదు.

"అమ్మా కుదుటఁ బడుము కుదుటఁ బడుము. ఇదే కుమారసారంగధరుఁడుగారు వచ్చు చున్నారు." అని యొక చేటిక ప్రవేశించుచు నుచ్చరించెను.

తోడ్తోన యాతల్లి పులకరిలినయొడలితో లోఁ బ్రవే శించుకన్నకుమారు బిగియారఁ గౌఁగిలించి చుబుకంబు చుం బించి మేను నిమిరి "నన్నుఁ గన్నతండ్రి! నాపెన్నిధానమా! కన్నులకఱవు తీరఁ గనఁబడితివి కదరా!" యనుచునె తోడె తెచ్చెను. ఆహా! కన్నతల్లికడుపు!

సారం:—తల్లీ! పురంధ్రిమతల్లీ! కనికరపువల్లీ! క్రమ ప్రకారము నాకు భవదీయపావనపాదాభివందనమున కైన నెడ మీయక యిక్కట్లల తడఁబడు చున్నావు! నేఁ డేమియో క్రొత్తగఁ గనుపించు చున్నావు. ప్రతిదినము నేను వచ్చి నమస్క రించి చనుకాలమునకుమున్నె పూర్తిగఁ దెల్లవాఱనీయకయే

నాకు వర్తమాన మంపినావు. కన్నతల్లీ! కారణ మేమిదో యీనీచిన్నకొమరుఁ డెఱుఁగ నగునే!

రత్నాం:—తనయా! తలఁచినంతన యుల్లము తల్లడిల్లు చున్నది. ఏమి చెప్పుదును.

సారం:—ధైర్యము ధైర్యము తల్లీ! అధైర్యపడినఁ గార్యము గాదు. క్షమింపుము నీ వెఱుఁగని దేమియు లేదు. జనకుఁ డాయమ్మను జెట్టపట్టినప్పు డైన జననీ! పల్లెత్తి మాట యనవే కళవళపడవే యీనాఁ డేమి యిట్లలజడి పడుచున్నావు! అచ్చెరు వగు చుండె.

రత్నాం:—నాయనా! సవతివిషయము గాదు. "లోకో భిన్నరుచి" రని యామహానుభావున కట్లు తోఁచినది. అట్లొనరించినారు. వారు స్వతంత్రులు. అకార్య మని విన్నవించుట తక్క యితర మేమియు నొనరుప రాదు. అదియు సమయానుకూలముగ నస వలయును. పూర్వకార్యముల నేమఱి యుండ రాదు. అలక్ష్యము సేయ రాదు. మనపూర్వభవభవమున నిట్టిది సంభవించె ననుకొని సదా యానదానందమూర్తిని స్మరింపుచు ముం దిట్టిది గలుగ కుండఁ బ్రార్థింపవలయు. ఇదియ పతివ్రతలకు ధర్మము. అదియు నే నాచరించెద.

సారం:—నీ వెఱుఁగని దేమి మాతా!

రత్నాం:—కాని నాయనా! యేనిప్పు నాతలఁపు లన్నియు నిడుకొని యున్నానో యేనికిఁ జీమంతవంత కలిగిన లోకము

లన్నియు మునిఁగిన ట్లున్నుకొను చున్నానో యట్టినిన్నుఁ గూర్చి నే నొకపాడుకల కని యున్నాను. వెండియు నిన్ను కన్నులఁ గన్నదాఁక నామన సుండ లేదు.

సారం:—అమ్మా! యేమికల కన్నావు.

రత్నాం:—చెప్ప నోరాడ కున్నది. మీతండ్రిగారూరి నుండి వెడలినది మొదలు నిదుర పూర్తిగ లేనే లేదు. రాత్రి తెలతెలవాఱు చుండఁగనే యది యేమిమాయయో కూరుకు పట్టినది, ఆకూరుకున నా కొకవికలాంగుఁడు కనుపించె. పరికించి చూడ నావ్యక్తి తండ్రీ! నీదిగనె యున్నది. అంత నేమి చెప్పుదు దిగ్గన లేచి వణఁకు జనింప నలుదిక్కులు పరికించితి. ఇప్పటికి నాభయంకరాకారము నామనోమందిరమునఁ బొడ కట్టుచునే యున్నది.

సారం:—అమ్మా! భయం బుడుగుము. దోషము లేశము లేనినీసారంగధరు నాసారంగధరుఁడె కాపాడును. నేను నొక కల నిన్నరేయి కంటిని. ఒకవేళ యట్లే జరుగు ననుకొనుము. కుందు నొంది మన మేమి చేయుదుము. కర్మానుసారముఁ దప్పింప నేరితరము!

రత్నాం:—కట్టా! యిట్టియమంగళము లాడ కోయి నాయనా! ప్రేవులు చుమ్మలు చుట్టుకొని పోవును. నీ కే మంత కాలము కడచెను గొడుకా! విరక్తిఁ బూని యున్నావు.

సారం:—తల్లీ! యీసారంగధరుని కారణముననె నీకుఁ

గడుపుడుకు : వీఁడు కలుగ కున్న నన్నియు సరిగనె యుండును.

రత్నాం:—(వెలవెలఁబోయి) అయ్యో! నీకతమున నేమి కలిగెఁ దండ్రీ!

సారం:—అమ్మా! పతివ్రతాశిరోమణి వగుట నీ వింతయు వంత నొందకున్నావు కాని యిది కడుపుకోఁత కాదా! ఈతని దూషపటము కతమునఁ గదా నీకు సపత్ని దాపురించె.

రత్నాం:—తండ్రీ! ఆవిషయ మై నీ వావంతయుఁ దలఁపకుము. బుద్ధిమంతుఁడవు. నీకుఁ జెప్ప నేల కాని నీ వామెఁ గలలోను నిందింపకుము కనలఁ బోకుము. నన్నుఁ గూర్చి యావంతయు వంత నొందకుము నా కేమి నాయనా! నేను మీనాయనగారిపాదారవిందము లెప్పుడును హృదయాంతరంగమునఁ బూజింపుచు సంతోషింపుచునె యున్నాను. నమ్ముము.

సారం:—తల్లీ! ఈసారంగధరున కీవిశ్వమునం గలయంగన లందఱుం దల్లులే. నీ వెట్లో యెల్లరు నట్లే.

రత్నాం:—చిరజీవి చిరజీవి నాయనా! స్థిరయశుఁడవు కమ్ము. సంభాషధోరణి మఱచితి. నీస్వప్న మేమి?

సారం:—జననీ! నాస్వప్నము వినుము. గతరాత్రి నేను భవదీయాహస్తపద్మములతో వడ్డించిన సురుచిరపదార్థములు భుజించి పాదారవిందములకు వందనము లొనరిచి సెలవు దీసికొని కొంతసేపు సుబుద్ధితో మంతనములు సలిపి జనకునిమ్మందిరమునసె సుబుద్ధితోఁ బరుండితి. సుప్తి మునిఁగితిని. అర్ధరాత్రి

రమైనది. అప్పుడు పట్టణము రాజమందిరము నావాంఛితూలికా తల్పము అది యిది యన నేల సమస్తముఁ జలించి జలముల మునుఁగుచుండె. నే నాజలముల నీఁదులాడి రొమ్ము ద్రొక్కితి. ఆ భయంకరనీర మిప్పటికి నాకన్నులఁ గట్టినట్లు యుండె. మేలుకాంచితి. అత్యంతసంభ్రమాశ్చర్యముల సుబుద్ధి లేపి మదిఁ గుదురుపఱచుకొన వాతాయనము నుండి వెలుపలఁ జూచితి. అచ్చెరువుపడి యిది యంతయు సుబుద్ధికిఁ దెలిపితి. అతఁడును జాలకాలము విచారించి "యుదయమున జ్యోతిశ్శాస్త్రపారంగతుల విచారించి యీదుస్వప్నదోషపరిహారార్థమే దే నొనరుత" మనియెను.

రత్నాం:—తండ్రీ! ఇవి యేమిదుశ్శకునములో!

సారం—తల్లీ! భూతభవిష్యద్వర్తమానంబుల ననుభవించియు ననుభవింపను ననుభవించుచు నుండుకలలే నరులకుఁ గలుగుఁ గాని వ్యర్థస్వప్నము లెప్పుడును గలుగ వని పెద్దలు చెప్పుదురు. భూతకాలంబున నైన మన మీకలలకు వలవడి పొంద నక్కఱ లేదు. వర్తమానమున మన మనుభవించుట లేదు కావున నావిలపడ నేల! ఇఁక భవిష్యత్కాలమునఁ గలుగ నున్నఁ గుందు నొందియుఁ జేయునది లేదు. కర్మ కట్టి కుడుపక పోదు. వీనికై నీ వంతగా బెంగఁ బెట్టుకొనకుము. బ్రాహ్మణోత్తముల రప్పించి తగుపరిహారము లొనర్పుదము.

సంభావనలకు సంతోషించి చంకలు కొట్టుకొనుచు

నాకరితో నాకరు సంభాషించుచు మహారాజ్ఞి రత్నాంగిం బ్రశంసించుచుం గుమారసారంగధరు నాశీర్వదించుచుం దమభాగ్యరేఖ స్మరించుచు బ్రాహ్మణోత్తములు జరుగు చుండిరి.

పుణ్యాంగనలు నూతనవస్త్రాభరణములతోం బసుపు కుంకుమలతోం బట్టురవికెలగుడ్డలతో సత్ఫలములతో ముఖ చంద్రికలు చిందులాడ మందమందయానములం దమతమ యిక్కువలకుం జక్కనం జనుచు నుండిరి.

వీరి నెల్లర నరసి చిత్రాంగి మనోరమను బిలిచి "కారణ మేమే పాఱులు నారులు నిట్లు నూతనవస్త్రాభరణవిశేషములతో సంతోషాతిశయమునం దఱుఁగక యరుగు చున్నారు. చూడం జూడ నాసవతిమేడ నుండియే యని తోఁచు చున్నది."

మనో:—ఔను రత్నాంగిమందిరము నుండియే వీరు వెలువడు చున్నారు. ఆమె కేమో నిన్న రేయి పీడకల కలిగిన దఁట! తెల్లవాఱ కుండనే కుమారు రప్పించి తనకల నెఱిఁగించిన దఁట. ఆసారంగధరుడును—

చిత్రాం:—హా! సారంగధరా! నీపేరు వీనులం బడిన యంతన నాకోరిక లూరును. ఏమి సేయుదును! అందనిమ్రాని పండ్ల కఱ్ఱు చాఁచు చున్నాను.

మనో:—బాగుగ నున్నది చిత్రాంగీ! ఇప్పుడు నే నేమి యొనరింపుదును! నిన్నూరడింపుదునా! కల వివరింపుదునా!

చిత్రాం:—రెండును వలదు. నామదనతాప మంతరింప సవరింపుము.

మనో:—అనఁగా నేమి నీమాటలు నాకు బోధపడకున్నవి. నన్ను జపతపము లొనరించి సారంగధరుఁ గమ్మనియా నీ యభిప్రాయము?

చిత్రాం:—కాదే నీవు జాణవు కావున నీనేరుపు చూపి యాసారంగధరుఁ దెమ్మని నామనోరథము.

మనో:—నీమనోరథము నేఁ దీరుపఁ గలనా!

చిత్రాం:—తలఁచిన నీ వేమి చేయఁ జాలవు!

మనో:—నేను మోహినినిఁ గామినిఁ గాను నీవలె

చిత్రాం:—నేను మోహినిని గామినినా?

మనో:—కావా! చాలుం జాలు ముంజేతికంకణమున కద్దమేల! వృద్ధరాజునకుసైతము మోహము పుట్టించిననీవు మోహినివి కావా! సారంగధరుమీఁదివలపున సకలావస్థలు పడుచున్ననీవు కామినివి కావా! నీవే చెప్పుము.

చిత్రాం:—నీనర్మవాక్యముల కేమె! అవృద్ధన రేందుఁడు

మనో:—వృద్ధవాన రేందుఁడు

చిత్రాం:—అమ్మకచెల్ల! ఓటిమాటలతో వృథా కాలము పుచ్చక—

మనో:—కాలము పుచ్చు టెట్లు?

చిత్రాం:—ఛీఛీ! వదరకుము. మాపో రేపో వచ్చును గావున నే దేనపాయము లేని యుపాయము—దుర్వారతంత్రము—పన్ని యాసారంగధరు నీమందిరమునకు రప్పింపుము.

మనో:—నాకు మందిర మెక్కఁడిది ఎట్లు రప్పింతును? ఉపాయాంతరము లేదు.

చిత్రాం:—ఉపాయ మొం డుండెఁ గదా! అది నెరవేరని చోఁ గదా వేఱువెర వూహించుట! అదేమో వివరింపుము.

మనో:—నీయొద్దఁ బెదవి కదుప బెదరు. నోట మాట వచ్చినఁ బట్టుకొనెదవు. ఇంతకు నిప్పుడు నన్ను పురుషుఁ గమ్మనియెదవు. నన్ను మగవానిఁ జేయ గట్టిపట్టు పట్టినావు.

చిత్రాం:—అబ్బ! సరిగఁ జెప్పవే యాప్రకార మేమో

మనో:—ప్రకార మేమి యున్నది. సారంగధరునకుఁ బారావతక్రీడను మక్కువ యెక్కు డఁట. తత్కారణమున నీనాఁ డతనిఁ బావురములయాటకుఁ బురికొలిపి యిచ్చోటుఁ జేర్ప వలయు.

చిత్రాం:—ఏమి యాతనికిఁ గలరవక్రీడపై నంతప్రీతియా?

మనో:—ఔ నఁట. ఔ నఁట యేమి ఔను. ఆకామ మీకామినీక్రీడపై నున్న నింత యక్కఱ లేదు కదా—

చిత్రాం:—మఱి వాని నాఖేలనమునకుఁ బురికొల్పు టెట్లు?

మ:—అదియే చెప్పిన నీవిప్పుడే నాప్రాణములుతీయుదువు—

చిత్రాం:—నాప్రాణములు తీయక త్వరఁ దెల్పవే—

మనో:—నేను మగవాఁడ నయ్యెదను—

చిత్రాం:—అవసరానవసరము లెఱుఁగవు నీకెంత సేపు వేళాకోళామే—

మనో:—వేళాకోళమా! అవసరముఁ బట్టియే నేను మగ వాఁడ నయ్యెదను—

చిత్రాం:—(నవ్వి) పురుషవేషము దాల్చెదవా! బాగు బాగు! పిమ్మట—

మనో:—పిమ్మట నతనిఁ గేళికిఁ బిల్చెద నట!

చిత్రాం:—అతనిఁ గాదు అతను—

మనో:—ఏమి యీవాక్యము పూర్తిగఁ జెప్పుము—

చిత్రాం:—చాలు లేవే మఱి నీయొయ్యారము నెగ తాళియు మాని సరిగఁ జెప్పవే. నీ వే మని పిల్చెదవు?

మనో:—ఇది మఱియు బాగుగ నున్నది! ఏ మని పిల్చెదను మనోహరా! యనెద ననుకొంటివా రమణా! యనెద ననుకొంటివా లేక నాథా యనెద ననుకొంటివా నీతాత్పర్యమేమి?

చిత్రాం:—ఎంతలోఁకువ చేయు చుంటివే! లోపము గల వారిబ్రదు కిదియు కదా! అదువ కూడదు.

మనో:—తా దమ్మా మఱి యే మని పిలిచెదను? సమయము కనిపెట్టి చక్కనిపావురముఁ జేతఁ బట్టి "సారంగధరా! యీదినము నీవు కొంచె మలసిన ట్లున్నావు! కళవళపడు చున్నావు. ఇంతవిశ్రాంతి తీర్చికొనెదవు రమ్ము. నీకూకీని జేకొమ్ము; వినరుదము వేడుకపడుదము." అని పిలిచెదను.

చిత్రాం:—ని న్నానవాలు పట్టకపోయినను నీకంఠస్వరమును నానవాలు పట్ట కుండునే.

మనో:—నే నొక్కతనె పోయెదనా! మనవారిఁ గొందఱం దీసికొనెదఁ; గాక యతని మన మెఱుఁగుదుము కాని మనల నత డంత బాగుగా నెఱుఁగఁడు.

చిత్రాం:—పిలిచినంతనె వచ్చునా!

మనో:—లేలా! విను మెంతటివాఁ డయిన నేవ్యసనము నను దగులువడకయ యుండ వలయుఁ గాని తగులుకొనిన నది యెప్పటి కైన ముప్పే. కావున నవశ్య మతఁడు వచ్చు.

చిత్రాం:—కూకీలయాటకు వచ్చుఁ గాని యతఁడునా—

మనో:—పావురములయాటకు వచ్చుఁ గాని యతఁడు నా నయ్యాట కెట్లు వచ్చు ననియా నీసందేహము మంచిదే!

చిత్రాం:—చాలును లేవే నీవికటప్రసంగము.

మనో:—నాదివికటప్రసంగమే. వినుము పారావతక్రీడ ముగియులోపున నీవే నీకార్యము సాధించుకొన వలయు—

చిత్రాం:—అది యెట్లు?

మనో:—నీకుఁ గలిపి పెట్ట వలె. కలిపి పెట్టిన మ్రింగం గష్టపడెద వేమొ! చివరవఱకు నుండవు. ఎంతో తొందర. అతఁడు సాధారణముగ నెగరవైచునది యూఁడుది. దానియందె యతనికి మక్కువ యెక్కువ. అది మిక్కిలిచక్కఁగ నెగురు చిత్రాంగి—

చిత్రాం:—కట్టిపెట్టుము నీకల్లపలుకులు. చిత్రాంగిపై నతని కంతమన సున్నఁ జిత్రాంగి నిన్ను నిన్ను బ్రతిమాలుట

యేల యీయవస్థ యేల! మన సున్నది యనుటకన్న మనను సున్న యన్న నొప్పు.

మనో:—చిత్రాంగి యన్న నీవా చాలుఁ జాలు! చిత్రాంగి యనఁ జిత్రమైనయంగము కలది. అది యిందే యీబయలు నని కదా యెగురు చుండును; గావున నీ వాసమయమున నీ మేడపై నిలిచి నీమేలిమగపావురమును జూపి పిలువుము. మింట నున్నయా పెంటిపావురము కావరించి యుండుటఁ దా వరించి నీపోతుపావురముకొఱకు వచ్చును. నీపారావత సాహాయ్యమున దాని నీశయ్యాగృహముఁ జేర్పుము. అంత నతఁడు తనకామమున వచ్చి శయ్యాగృహముఁ జేరును సరియేనా?

చిత్రాం:—(చేతితోఁ దోసి వేసి) ఊఁ—పోవే

మనో:—ఇదే యిప్పుడే త్రోసివేసెదవు! నే నెట్లును బోదును. పోవక మీరు పారు మీఱ భాషించు చున్నప్పుడు పానకములోనిపుడకవలె నే నుందు ననుకొంటి వేమి? అంత పర్యంత మెందుకు? కార్యసాఫల్యమునకై యిప్పుడే పోదు.

మనోరమ యరిగెను. ఎన్నఁడును లేనియామోదమునఁ జిత్రాంగియు నామనోరమ కాల్చుపురుష వేషమును గనుఁగొన వడలెను.

పదవ ప్రకరణము.

వేఁట.

చెట్లు దట్టముగ నలముకొని యుండె. పెక్కు లగు చక్కనికంబముల నలరుమందిరములం బోలి మఱ్ఱులు తమ యూడలు భూమిలోనికి దింపి యెంతయోస్థల మాక్రమించి యుండె. తాళవృక్షము లంతరిక్షము నంట నెగసి యుండె. రావిచెట్లు లేఁతాకులఁ బొలుచు చుండె. తుమ్మలు దట్టమ్ముగఁ గ్రమ్మి యుండె. ఉసిరికలు కాయల వెలయు చుండెను. పనసలు సత్ఫలముల నలరు చుండెను. మామిడులు చైత్రరథములు నాఁ గెంపువాఱి కొన్నియుఁ బూలతోడఁ గొన్నియుఁ బిందెలతోడఁ గొన్నియు వన్నె కెక్కి యుండెను. జీడిమామిడు లెఱ్ఱనిపచ్చనికాయలతో నందగించు చుండెను. టేకుమ్రాఁకు లాకసము నంట నెగసి పెద్దయాకుల విలసిలు చుండెను. మద్దిచెట్లు మట్లు మీఱి యుండెను. నేరేడులు మారేడులు పొరు మీఱి యుండెను. చింతలు వింతగఁ బెరిఁగి యుండెను. వెదురుపొదలు పొదలు చుండెను. గురివెందలు గుబురుకొని కరము తుఱఁగలించు చుండెను. వెలఁగమ్రాఁకులు గుండ్రని వెల్లకాయలు వ్రేలాడ వెలయు చుండెను. గచ్చలు పెచ్చు పెరిఁగి యుండెను. నడుమ నడుమఁ బడియలును గొండకాలువలును చెరువులును జాలఁగ నుండెను.

అందు డెందము డిందుపడం జేసి కాందిశీకులం జేయు క్రూరమృగబృందములభీషణఘోషణ లధికములు. మేఘగర్జనములకన్న మిన్న యగునాయార్భటములకుఁ జెవులు చిల్లులు పడును. పున్నాగములు కుబుసము లూడ్చి బుసలుకొట్టు చున్నవి. క్రోడములు క్రోడాడు చున్నవి. కాఱుదున్నలు కావరించి పోరాడు చున్నవి. చమరమృగములు వాలములు పైకెత్తి పాఱు చున్నవి. మదమతంగజములు కసిమసంగి మడుంగుల మునుంగుచుఁ బతంగములం గలంకుఁడువడ నెగురం గొట్టుచుఁ దేనియ లాన నిందిందిరములు విసవిస మునురుబిసరుహానంతతులఁ జెఱికి కరము కరములఁ బైకెత్తి జలక్రీడ లాడు చున్నవి. లేళ్లు క్రేళ్లుఱుకు చుండె. ఎలుంగులు కలుంగుల ముట్టెలు పెట్టి పుట్టతేనియ లాని భీకరకఠోరగర్జనములు సలుపు చుండె. వానరములు కిచకిచ లాడుచు బిడ్డలు పొట్టలు గట్టిగఁ బట్టుకొనఁ గొమ్మ నుండి కొమ్మకుఁ జెట్టు నుండి చెట్టునకు దుముదుము లాడుచు దుముకు లాడు చుండెను. దుగమొగముల పులుఁగుతెగలు గబ్బుచెంక మొకములకొఱకు మృగములకొఱకు నగముల నిలిచి నిరీక్షింపు చుండె. శరములఁ దూఱి బెబ్బులులు గబ్బుకంపుకొట్టు చున్న జంతుజబ్బులఁ బీఁకు చుండెను. కొండగొఱ్ఱె లొండొంటిఁ దాకి బుఱ్ఱలు బ్రద్దలుకొట్టుకొను చుండెను. చిత్రకాయములును సింహములును మత్తుగఁ బొదలమాటునఁ బరుండి యుండెను. ముంగిస లుడుములతోడను నోడనాగముల తోడను ఘోరముగ బోరాడుఁ చుండెను.

భూరిభేరీకాహళగంభీరవిజృంభనధ్వనుల వనము ప్రతిధ్వను లిడు చుండెను. గొప్పతప్పెటలచప్పుడుల నుప్పర మదురు చుండెను. బోయకేకలు గిరిగుహలనుండి మాఱుమ్రోయు చుండెను. అడుగడుగునకును గల్లుగల్లు మనుగజ్జె లంచునఁ గలుగుడిగెలు దొడిగి దట్టీలు గట్టిగఁ గట్టి సివ్వంగి చెంగలువ సింగాణి సురగాలి కస్తూరి భైరవుఁడు గబ్బి వెండిగుండు సాళ్వుండు చిటిలింగండు పులియుండు బూచిగాఁడు అసురపోతులరాజు అనుమంతిగాఁడు కాఁటదమ్మఁడు మున్నగు కాటుబంటుఁదనములు గలవేఁటవేపుల నుసికొలుపుచు ఫీఁజులు సెలవిండులు కేలఁ దాలిచి కోయలు జంతునికాయముల నేడాటలాడింపు చుండిరి.

పక్షు లెల్లయుఁ బంచబంగాళమగు చుండెను. సారంగములు దూరముగఁ బాఱిపోవు చుండెను. కుందేళ్లు శేళ్లు కుప్పిగంతుకొను చుండెను. ఘుర్ఘురధ్వనులతో నేకలమ్ములమ్ములపగిదిఁ బొదలఁ దూఱు చుండెను. సారమైనసారమేయము లాకిరులఁ దఱుము చుండెను; ఈరముల కిరువంకల వాకిరుల నటు నిటుఁ బోనీయక నిలిపి యుండెను. చెంచువాఁ డొకఁ డాజాగిలముల విలోకించి గుఱ్ఱు గుఱ్ఱంచు నున్నయా మదకిటిఁ గుంతమునఁ గ్రుచ్చి యంత మొనరించెను. కొందఱు పుళిందులు సెలవింట్లు పూని యేణములు నేలఁ గూల నేయు చుండిరి. కొందఱు కుందేళ్లఁ, బునుఁగుపిల్లుల, జవాదిపిల్లుల, దోఁడేళ్ళ మట్టుపెట్టి గుట్టలు పెట్టు చుండిరి. కొందఱు గబ్బి

తనము గలబొబ్బిలుల గబ్బిల మసిగొల్పి తబ్బిబ్బొనరించి పడఁ ద్రొబ్బు చుండిరి. కొందఱు సివంగులతోడ్పాటున సివంగులఁ జిందఱవందఱ గావింపు చుండిరి. కొందఱు కస్తూరులు కదల మొదల కుంజె నిలుపఁ గస్తురిపిల్లులఁ బట్టు చుండిరి. కొందఱు వాయువేగులనవాయువమున వాయువాహనములఁ జేఁ జిక్కించు కొను చుండిరి. సైరిభముల మదవన్నీసైరిభములఁ గాటియు పెట్టి ధారుణిఁ బడఁ గొట్టు చుండిరి. నవరపుమెకములఁ దఱిమి చెరచెరఁ జెండుబెండాడిరి. శరభముల రభసము ప్రభవింపఁ జంపు చుండిరి. వ్యాధులబాధల కోరువ లేక మృగము లనేక ములు పాటి పాటి సెలయేఱులఁ బడి నీరముల నెఱు పెక్కించి మరణించు చుండె. మృగయులకు జంకి మృగములు చెల్లాచెదరై సింగములకోఱలఁ జిక్కు చుండ నాసింగముల సింగాణులు తఱువు సింగిణులం గొని సింగఁడులు పొం గడంగించు చుండిరి.

రాజరాజనరేంద్రుఁడును వారువమ్ము సారమ్మునఁ బాఱించి వాలమ్ముల వాలమ్ములను గూలిచెను. ఆ రాజకరములఁ బుండరీకములు తేజ మెడలెను. అపుండరీకముల శిలీముఖములు చిక్కువడి యుండెను. ఋక్షసంఘముకళలు తూలెను. ఇర్లద టడఁగెను. అపరంజిపరుంజుసం గడుంగడుం జెంగలించువాలువాలు కేలఁ బూని యానరేంద్రుఁడు కరుల కరములు గఱగఱి గాకుండ నఱికెను. ఏదుపేఁట నాఁటిలేని యాయోధుఁ డేదియున్న యేదుల నేదింపఁ జేసెను. అడిదము

బెడిదముగ విసరి కదుతులఁ బుడమిఁ బడఁ జేసెను. వృకోదర పరాక్రమమున వృకఝాటముల నిరాఘాటముగఁ గీటడంచి వేఁట ముగించెను.

డేగపదనుగ నాహారంబు గొన్నయన్నరెందుఁ డాఁకలిగా నేకలమ్ములు మొదలుగాఁ గలవానిమెఱచి రుచులు మీఱ వండించి చవులు మీఱ భుజించెను. సంబారాదుల నింపు నింపు చున్నయావిందునకుఁ బరివారము చాల సంబరపడఁ జొచ్చెను. సారమేయములకు లేని దేమి! చాలినంతయాహారము. ఇంతపర్యంత మాఁకలిమై నున్నయవి యిప్పుడు తోఁక లాడించుచు జోకమై నుండెను.

తరువాత రాజరాజాదండకారణ్యవిశేషముల నవలోకింపఁ దలంచి చెంచులు పేరుపేరువరుసం జూప శ్రీసీతారామలక్ష్మణులు కాఁపుర ముండినపర్ణశాలాప్రదేశమును, దలకెక్కినవలపునఁ గలఁత పెట్టు చున్న శూర్పణఖయొక్క ముక్కును చెవులును జెక్కినయిక్కయును మారీచమాయామృగమును శ్రీరాముఁడు కీటడఁగించినచోటునుం గనుంగొని యాసీతారామలక్ష్మణుల మనమున నభక్తిమైఁ దలంచుకొని నమస్కరించెను.

వెల గలరతనంబు లనం దగునారుద్రపురుగులును తృణగ్రావాలు లనం దగుతృణపుష్పములును నమరిచి నయనానందకరముగఁ బఱపినపచ్చనినూఱెపటంపుతివాసి నాఁ గడిమిడి కడుఁగడుఁ బొలుచు చుండెను. వల్లికామతల్లులు వరవిరుల

వరలుచు గురుతరుబృందంబుల ననఁగి పెనఁగి యల్లిబిల్లిగ నల్లుకొను చుండెను. పుష్పలతావిశేషముల నలరారుపున్నాగములు సత్ఫలముల వెలయు చుండెను. పరిపక్వఫలముల నమరు మావుల మరుమావులు జోక మీఱఁ గేకరించు చుండెను. మనోహరము లగునావసంతద్రుమములఁ జేరి సంతసమునఁ గోకిలలును గూక లిడు చుండెను. మల్లెలు మొల్లలు కొల్లలుగఁ బుడమిఁ జల్లఁ బడి యుండెను. మారునిచేతికటారిఁ బోలి కేతకీదళములు కడానికాంతిఁ దళుకొత్తు చుండెను. కనక కాంతుల భాసిలుకనకములు సువాసనల నలుగడలఁ జిమ్ము చుండెను. వకుళములు తావులు తావులనెల్ల విరఁ జిమ్ము చుండెను. గురివెందలు పరిగుత్తులతోఁ గరమరుదారు చుండెను. అడవిమల్లియ లత్యంతసువాసనల నలుగడలఁ బఱపు చుండెను. మందారములు కందోయికి విందుగ వికసించి యుండెను. రంభలు సౌందర్యమున విజృంభించి యుండె.

వరమృణాళముల మెసవుచు వరమరాళములు వరల నరవిందములం దేన లానెడియళిసంతతు లరవిరికలువలకు ఝుంఝుమ్మని బారులు తీరి పాఱు చుండఁ బాలపిట్టలు చిఱుమీలఁ బట్టుకొనఁ దామరాకుల నిలువఁ జిన్నచిన్నయలలు చెన్ను మీఱ ఫుల్లసితహల్లకగంధధురంధరుఁడై మందానిలుఁడు మరలఁ వివిధజలపక్షులకలకలములు చెలఁగ నావనము నడుమ నొకకొలను వెలయు చుండెను.

కాంత మా చున్న యాకాంతారమును గనినయంతట ధారుణీకాంతుఁడు పరిశ్రమ మరుగ విశ్రమింప నదియ తగున లవని గుడారములు వేయించెను.

త్రిపురాసురసంహారార్థమై కాల్పఁబడినయవాయి మంటలనం దగుప్రభాతరాగము నుండి చండమార్తాండుఁ డనునగ్నిగోళ మెగిరి వెండియు సంధ్యారాగ మనుశిఖశిఖలు నలుగడలఁ జిమ్మ యపరవారాసిఁ బడియెను. తారకాగణములు తళుకు తళుకుమను చుండెను. సింహశార్దూలగర్జ లుప్పతిల్లెను. పక్షులు గ్రక్కున మిక్కిలి వెక్కసముగఁ గూయు చుండెను చంద్రుఁడు తూర్పుకొండ నలంకరించెను. మిండగాండ్రకుఁ దలఁపులు మెండయ్యె. విప్రయోగులు కలఁగుండుపడు చుండిరి.

పండువెన్నెలలు కాయుపూర్ణసుధాకరుఁ గనుఁగొని రాజరాజనరేంద్రుఁడు తననతిచిత్రాంగిం దుఃఖునకుం దెచ్చుకొనెను.

“ ఆహా ! యీరాకాసుధాకరుఁడు మృగమదతిలకమున నొప్పునాచెలిమోమువలె నున్నాఁడు : కాని బొట్టు పెట్టకున్న నాయన్నుమిన్న మొగమున కితఁడు సాటి యగునా ! ఔరా ! ఈకాసారంబుతీర్మసౌందర్యము ! ఈశైవాలసంఘము నాఘున వేణికచమును బోలి యున్నది. ఈభృంగము లానీలాలక యొక్కముంగురులు వా యున్నవి. ఈకలువ లాకలువకంటి గన్నులకైన యగు చున్నవి. ఈమడి యాసింహేంద్రమధ్య

యొక్కనాభికిఁ దుల్యముగ నున్నది. ఈసైకతము లాసుశ్రోణి యొక్కపిఱుందులవలె నున్నవి" అని తలఁచు చుండెను.

శీతమయూఖుఁడును మీఁదిమీఁదికి వచ్చి కరము తన ములు ప్రసరించు చుండెను. హల్లకకల్హారగంధబంధురమున గంధవహుఁడు మెల్లమెల్లన సంచరించు చుండెను. ఝుం ఝుమ్మని చెవులు రవళింప నళినంతతులు పూఁదేనియ లాను చుండెను.

"ఆహా! యీచలివెలుఁగు నన్నిప్పు డింతగా నుడికింపు చున్నాఁడేమి! ఆహా! తెలిసెఁ దెలిసె. ఈశీతభానునకు సహజ మగుతేజ మేది యాభానునిప్రసారమే కాక: కావుననే యీఘుడుకు. ఏమి ఝుగఁ డింత గర్వించి యున్నాఁడు. నా యకళంకముఖ కైన యుగుడు నదియ కాఁబోలు! ఓరీ! కళాఘ్న! నాత్రిపురాననమునకు సమాన మగుతలఁపునఁ గళల హెచ్చింపుచు వచ్చియుఁ బూర్ణశశాంకుఁడవే యైతివి కావున నిఁక నీముఖపుఁ దతిఁగించి యొక్కమూలఁ బడి యుండుము! పైఁ బైన కాని నీశీతలత్వము లో నంతయు విషమే. ఔను నీవు విషజన్ముఁడవును బడబానలసహోదరుఁడవును గావా! పయోముఖవిషకుంభమవు; గోముఖవ్యాఘ్రమవు. నిన్ను నమ్ముట మాఁదే యవివేకము. గురుసతిఁ జెఱచినవాఁడవును, దండ్రిని భంగపఱచినవాఁడవును, జెల్లెలిఁ గొంప చెఱచినవాఁడవును, దమ్ములఁ బాదమ్ములఁ దన్ని కళల మాపినవాఁడవును,

చక్రములఁ దల్లడిల్లఁ జేయువాఁడవును గావా! భళిరే! రాజా! ఏమి నీపాలనము! రాజెందును సత్సంతతులఁ దేజరిల్లఁ జేసి జారులమద మణఁచి యేలుఁబడి సేయును గాని నీవలె సత్సంతతులతేజ మణఁచి జారులమద మభివృద్ధి గావించి చక్రముల తల్లడిల్ల నేలు నఁటరా! నిశాచరుఁడవు నీకింతకన్న మేలి గౌరవము లబ్బునా! నిన్నవఁ బనేమి! నిన్నీపదవి నిలిపినయన్నలువ ననవలె! ఎందుకు వాని నేలవుఁ గూల్చి వానికిని దొడ్డ పనియే యొనరింపు చుంటివి. నీవంతటివాఁడ వని యయిన నీకింత నెనరు లేదేమిరా! అయ్యో! దుష్టులకు సంతతి సంబంధమా! తొందరపడకుము తొందరపడకుము. ఇప్పుడే యే మన్మ్యే నేఘనుఁ డద్దుపమునో యేపాము మ్రింగునో!

అహో! మలయమారుతా! నీవును జలివెలుఁగునకుఁ దోడుపడు చుంటివా! వలదు వలదు. ప్రాణికోటు లెల్ల నీకతమున బ్రతుకు చున్నవి. నీ వొక్కనిముసము లేవేని జీవరాసులు నుండవు. అట్టినీ వీకట్టిఁడికి సాయము చేయకుము. ఎఱుఁగవే యుపకార మొనర్చినవారి కెల్లరకు నీఁ డపకార మొనర్చుట! అయ్యో! వినవా! నీకైనఁ దెలియుట లేదా! యాదోషాకరుని చెలిమికతమున నీకును దోషంబు లబ్బు చున్నవని. లేకున్న నీకీయహిబాధ యేల! నీకుఁ దెలియఁ బలుకువారు లేక నీ విదివఱకుఁ గలిసి మెలిసి యున్నను నాగాము నిఁక పిదప బాగుపడియెదవు నీకే బాము నుండదు.

ఔరా! యేమి యీఘోరాంధకారము! కలువలఁ దేనె లాని కన్నులు తెలియక కాఁబోలు నీమదాళు లిట్లెగిరిపడు చున్నవి. ఓమలిమ్లుచులారా! యెందుకు మీ కీమిడిసిపాటు! మేమే నీలముల మనియా! మీయుబ్బుఁ దబ్బిబ్బొనరించునా లీలాలక యున్నది. మదాంధకారమునఁ గన్నులు గానక మిట్టిపడియెదరు కావుననే కలువలచేతఁ జిక్కుచున్నారు. వానిధన మపహరించి కన్ను మిన్ను తెలియ కున్నమీరు వానిచేతఁ జిక్కుటో కవింతయా!

ఔ రారా! యిది యేమి! జోహారు! జోహారు! పరాకు గాకు కలఁప రాకు రాకుమా రమాకుమార! మార! వైరి నఁటర! పోర పోరఁ దగదురా మేర మీఱి! అయ్యయ్యో! "శ్యాలకో గృహనాశాయ సర్వనాశాయ మాతులా" యన వినవే! పాలసముద్రమునఁ బాఁపతేనిపై నిలుకడఁ బవ్వళించి యున్న నీతండ్రిఁ గలఁతపడ నొనర్చినాఁడు. నీతల్లియిల్లు కూల్చినాఁడు; నీప్రథమబాణమును నీటఁ గలిపినాఁడు; నీనాఁటిఁ గారాగారమున నిలిపినాఁడు; అన్నిటికన్న మిన్నఁగ జేసి కైదువుజోదు వగు నిన్ననంగుఁ జేసినయాజేసికంటిజతఁ గూడి యున్నాఁడు. వీఁ డెంతద్రోహి గా కున్న నుదుకు తగ్గింపుచున్న నాత్రిపురాసురసంహారకుఁ డితనిఁ దూఁటు చేసి రథము క్రిందఁ బెట్టి నలిపినాఁడా! నిన్ను మాత్రము ప్రేరేచి యేమి చేయు చున్నాఁడు. ఇరువురునందువం బెట్టి నలుగులు పెట్ట

నొనర్చు చున్నాఁడు. పై నుండి నవ్వు చున్నాఁడు. ఇంతయుఁ దెలిసినను నీగంతులు మాన కున్నావుగా! రతికాంతా! ఆరతీదేవి యొనర్చినపూజాఫలముఁ దాళిబొట్టునఁ గాక నీ వింతకు నంత వై యుండవే! అనంగా! అయిన నే మయ్యె! నిన్ను కసిమసంగ నొనర్చుటకు నాయంగనామణి చిత్రాంగి లేదా!" అని రాజరాజనరేంద్రుఁడు విప్రలంభమున విచారించు చుండెను.

బల్లునఁ దెల్లవారెను. రే యెల్లయుఁ దల్లడపడినరాజ రాజు తిరుగుమొగము గా నెల్లరకు నాన తిచ్చెను.

పదునొకండవ ప్రకరణము.

పావురములయాట.

గోదావరితీరమున నున్నయుప్పరిగపై నొకయుయ్యాల కన్ప చొప్పిలు చుండెను. పున్నాగము వన్నె నీనిపెన్నేరి మేలియు, నళిసంతతుల కలఁగుఁడువడ నొనర్చునలకలును, నెల వాలు నేలుఫాలమును, నవవిల్తునికోదండముల నగియొడికను బొమలును, గలువలఁ దలలు వంచ నొనరించునయనములును, గనకమును మందహాసము సేయు నాసికయును, గుందకుట్మలములఁ గుందఁ జేయురదనపంక్తియు, దొండపండు వెం

డొనర్చునధరమును, గనకవర్ణము గలస్ఫటికములఁ దలువ నీయనినిద్దపుఁజెక్కులును, శ్రీకారముల చెన్నుఁ దన్ను చెవులును, జక్కవకవవిప్పి నెక్కసక్కెము లాడుచక్కనివదనమును, గంబువు నంబువులం బడ నొనర్చుకంధరంబును, బిసరుహముల కన్నం నిం పెనలారుకరములును, మారునారి నీరసించునూఁగారును, బులినములఁ బురిడించునితంబములును, రంభావిజృంభణంబును దంభం బొనరించునునుదొడలును, ముక్క జొన్న పొట్టల లెక్క గొనని పిక్కలును, దాఁబేలుల నేలుమీఁగాళ్లును, నరవిందముల నపహసించునంఘ్రులును, దారలపొరు గేనుగోరులును, మించు మించు దేహద్యుతియును, మదమాతంగముల నగిరెమనడకయును, గలిగి విలసిలు చుండెను. హరిణీవిలాసముల హరియించి రంభావిజృంభణమును దంభం బొనరించి తిలోత్తమను నధోముఖ గావించి దశావతారచిహ్నములు గలిగి పొదలునావ్రిమదను బొగడ నలువచిలువలకును దరము కాదు. అకులుకులాడి కలరవము నొకదానిఁ జేతఁ బట్టి యూర్ధ్వానన యై నిరీక్షింపు చుండెను. పలుచనివలువ చెంగావిపావడఁ గట్టి నవరత్నహారములు వైచి నమస్తాలంకారములు ధరించి పటీరము శరీరము నిండ నలమి కస్తురిబొట్టు పెట్టి జాదులు కేతకీదళములు వైచి చుట్టినపెన్నెఱివేణిఁ దుఱిమి యావిలాసవతి యాసలు ముప్పిరిగొన నుప్పరమునను జాటుకన్నులు నిగిడించి యుండెను. అప్పు డామోహనాంగినిం

గనుంగొన్నవా రామోహిని నైన నీసడింతురు. ఆపెమనో వ్యాకులము తొట్రుపాటు ఆందోళనము గజ్జెలందియలు గల్లు గల్లు మన నటునిటు సంచరించి బెదరి బెదరి దిక్కులు కలయఁ జూచి పరిపరివిధముల నాలోచించునాపెవర్తనమే తెలుపు చున్నది. పద్మపత్రమ్ములోనినీరమ్మట్లు చిత్త మ్మొకవిధమ్మున లేక తత్తరమ్మ నొందునీపద్మాక్షి యెవరో తెలిసెనా!

రాజమందిరమునకును రాజరాజనరేంద్రునియుద్యాన వనమునకును నడుమ నున్న శాద్వలమున యువజనులుకొందఱు గుంపులు గూడి యుండిరి. అందఱిచేతులను బావురములు— వివిధవర్ణములు గలవి—అలంకరించి యుండెను:

“ సారంగధరా! సారంగధరా! నామాటఁ బాటింపవా! వలదు. వేఁట యాట మున్నగునవి కామమునఁ గలుగునని పంచమవేదము పలుకునట్లు మనగురుఁడు నుడివె. కామసం హారుఁడవు నీ కీపావురములయాటపైఁ జింత వదల లేదా! కట్టా! సర్వసద్గుణాలంకారునకు నీ కికళంక మేల యబ్బె!”

“ సుబుద్ధీ! యీమాత్రమున కేల నీ వింతచింత నొందు చున్నావు! ఉబుసుపోక కొకగంట యాడుకొనియెదను.”

“ మిత్రమా! ఇంతలే యంత లగును. ఉబుసుపోక కీకూళులయాట యేల మఱియొకఖేల లేదా!”

“ నెచ్చెలీ! యీవేళ యేమో యీబుద్ధి పుట్టె. అంద ఱును బావురములు పట్టుకొని యుల్లసిల్లెదే మనకొఱ కేమున

చూచు చున్నారు. తొలుత బలు కిచ్చి యిప్పుడు కాదనుట న్యాయము కాదు. క్షమింపుము. రాజకార్యవ్యవహారముల నంతకంతకుఁ దగులఁబడు చున్ననే నిఁక నేయాట లాడుటకును వలను గాదు గదా! అనుమతిమ్ము. ఇదియే నాకుఁ దుదియాట.

"శివశివా! శంకరా! అఘనాశంకరా! అమంగళ మడంగుం గాక! సారంగధరా! ఇది యొకవ్యసనము సుమీ! నీ వెఱుఁగని దేమి!

"సుబుద్ధీ! ఇందు వ్యసన మేది! నే నెవరితోను బందెము వైవ లేదే! పందె మొడ్డినచో నోడు గెలుపులయం దపేక్షఁ జేసి తొందరయు మత్సరమును గలుగును గాని వేడుక కై యాడునిం దోడు గెలుపు లేకి కైన నొకచే. ఇం దానందమే కాని యసూయ లేదు. అవి యింతవఱ కెగిరె నివి యిట్లు చిత్రవిచిత్రములు నెఱపె నని సంతసించి వీడ్కొనియెదము. దీన హాని లేదు. సమ్మతి నిమ్ము రమ్ము.

సుబుద్ధి యాలోచింపుచునె యాతని ననుగమించెను. సారంగధరుఁ డాయువజనమును డాసిన వెంటనే తనకై సిద్ధముగ నుంచిన చిత్రవర్ణము గలతనయభిమానకలరవమును భటు నుండి గైకొని "మిత్రులారా! మీరును సిద్ధముగ నున్నారు కదా! అందఱము నొక్కసారి వీని నెగర వైచి యానందింపుదము విడువుఁడు." అనియెను. అందఱుం దమతమహస్తముల నున్న పావురముల విడిచిరి. వెంటనే వెండియు నవి నేల వ్రాల కుండ

చేతులు విసరుచు శబ్దము పుట్టింపఁ గేకలు వైచిరి. చప్పటలు చఱచిరి. పక్షము లల్లలాడింపుచుఁ బక్షు లెల్లయుఁ బల్లటిల్లొని యాకాశము నంటుచుండెను. మిణుకు మిణుకుమనుచు నాకాశాంగనకంఠమున వ్రేలుచున్న బన్నసరముపగిది నాకలరవములు ప్రకాశించుచుండెను. అందఱు నపేక్షమై నేపక్షి పై కెగిరెనో యని తల లెత్తి తిలకించుచుండిరి. కంటికిఁ జేమోరగా నిడి కనుఁగొని యచ్చెరు వందువారుకొందఱు, సన్ననికండువాలు కన్నుల కడ్డుగ నిడి యదిగో నదిగో నను వారుకొందఱు, పళ్ళెరముల జలము లిడి "యరరె! నీడ లయినఁ గనుపింప వేరా" యనువారుకొందఱు, మెడలు బాగుగ వెనుకకు వంచి పరికించునెడఁ దలపాగ లూడిపడ నవ్వువారుకొందఱు; ఇట్లుగా నానందపడుచుండ నది యంతకంత కదృశ్యము లయ్యెను.

అంతఁ గొందఱు "ఔరా! యింతవింత ముందెందును గనుంగొని నేర" మనువారును మేఘమండలము మీఱి తారకాగణములఁ దూఱె ననువారును మిన్నేటినీటికై క్రిన్నఁ జనినవి యనువారును నిట్లభిప్రాయభేదములు వడుచు సాధనోపాయములు లేక యక్లే చాలఁగాల్లము వేచి చూచుచుండిరి. తిరిగి మినుకుమినుకుమనుచుఁ బారువములు వారికి గోచరము లయ్యెను. అవి దిగి వచ్చుట నంతకంతకు స్పష్టములుగాఁ జొచ్చెను. ఎవరికలరవముల వారు నిరూపింపఁ గలిగిరి.

నీరెండలు నగరములకు బంగారుపూంత లిడు చుండెను. వానవుఁడు వరుణదిక్సుదతి కనిపినపూబంతియో నా హంసుఁడు పరలు చుండెను. పక్షిగుములు తమతమయిక్కవలకు పరుగు లిడు చుండెను. యువజను లెగుర వేసినపావురములును నల్లే యలసి సొలసి వచ్చు చుండెను.

మేడమీఁద నెవరును లేరు; కాని యొకపారావతరాజము మాత్రము తండులఖండములఁ గాలిగజ్జెలు గల్లు గల్లుమన మూలుగుచు నేరుకొని తినుచు చుండెను. దానికాలి కొక నూలితాడు కట్టఁ బడి యుండెను. నూకలును లోనిగదిలోనికిఁ ద్రోవఁ దీయునట్లు పోయఁ బడి యుండెను. మిన్నున నుండియు మన్నునం గలతండులఖండములం గనుంగొనం గలశక్తి పతంగములకు బగవంతుఁ డొసంగెను. ఆఁకలిం గొని యున్న సారంగధరునిపారావత మానూకలు తిన నచ్చో వ్రాలెను. వ్రాలిన యాపిట్ట పోతును గలిసికొని దారము లాగినకత్తమున మెల్ల మెల్లన మందిరములోనికిం దారు చున్నయాపోతుతో నూకలు తినుచునె మెల్లమెల్లన నరిగెను. తలుపులు బిగింపఁ బడెను.

"సారంగధరా! సారంగధరా! మీపారావతరాజము చిత్రాంగిదేవిగారిమందిరమున వ్రాలినది వ్రాలినది" యని కొందఱు కేక లిడిరి. "ఏమి నాచిత్రగ్రీవము చిత్రాంగిదేవిగారిమేడను వ్రాలినదా! అచ్చెరు వగు చున్నదే! గండపెండెరము దాల్చిననాపక్షి యెన్నఁడును ద్రోవఁ దప్పనది కాదే!

ఇదియుఁ గొంతమేలే! దవ్వునఁ గాక దగ్గఱనే నాతల్లిచిత్రాంగి భవనమున వ్రాలె. ప్రాణము లైనఁ బోనాడ నొప్పెదఁ గాని యానాకలరవమును వీడ నొప్పను." అని యరుగు చుండెను.

"చెలీ! చిత్రాంగీ! చిత్రాంగీ! యేమే! పలుకవు! పని తీరినది గదా యిఁక నీమనోరమతో డిదేల యనుకొన్నావా! ఇప్పుడే మాట్లాడనిదానవు మీఁద నెట్లు మాట్లాడుదువే నా తల్లీ!" యని దెప్పుచు మనోరమ ప్రవేశించెను.

"నచ్చెలీ! నాకోఁక లీఁక లెత్తు చున్నవి" యని కంఠాశ్లేష మొనరించెను.

"సరి సరి! నే నేమి సారంగధరుఁడ ననుకొంటివా! న న్నింతగట్టిగఁ బట్టుకొంటివి! తొందరఁ జెందకుము. నీవలపు కాఁడు వచ్చును. నీమనోరథ మీడేరుచును."

"సఖ! యింతపర్యంత మన్నియుఁ దిన్నఁగ నెరవేరెఁ; నికమీఁద నెట్లు కాఁ గలదో తెలియదు. పక్షి కాన భ్రమపడె. ఆకళానిధి భ్రమచెందునా, నన్నుఁ బొందునా!"

"కాఁ గల దేమి కలదు కాంతా! కాఁ గల దేమి యున్నది గాఢాలింగనమే! భ్రమపడ నేమి! వినుము కామిని లోకమునఁ గలయునంతపర్యంతమే గుణగణములు స్థిరచిత్తములు. అడవుల నాకలములు తినుమునులకే లేకపోయెను; పుష్టాహారము తిను చున్నయీరాజకుమారునకా నిలుకడ! కామసంహారము!"

"అతఁడు నన్నట్లలరించునా! మై కంప మొందు చున్నది. నేనై యెట్లు వెల్లడింతును!"

"నీవై వెల్లడింప నక్కఱ లేదు సుందరీ! నీసర్వాంగములె యాతని సంగజుబారికిం గెంటును. మీఁద నీమావు కోపుతూపులు వ్రాలును గదా! చెప్పన దేమి యతఁడె నిన్నమ్మా! యనుటకు మాఱు కొమ్మా! యనును. అంతేఁ జెప్పన దేమి నీవును రమ్మా కొమ్మా యందువు!"

"అతఁడు సర్వసంగపరిత్యాగి యని వింటినే యందున నాడెంద మాందోళన మొందు చున్నది."

"సర్వసంగపరిత్యాగియే కాఁ బోలుఁ బారావ్రత క్రీడకు నేఁడు నావేఁడుకోలున వేడుకమై నంగీకరించినాఁడు. నీవేఁడుకోలునకును నట్లే యనుమతించి తప్పక మారక్రీడఁ గూడువాఁడు తల్లడిల్లకుము."

"మనోరమా! నే నే మని వేఁడుదునే!"

"చెలీ! యేమియు లేదు! ఈచిత్రపటములఁ జూపుము. నీహొయలు గనఁబఱుపుము. ఈహొంబట్టుపానుపుఁ జేర్పుము. ఇంతకన్న నేమి యున్నది."

"అపత్రప యడ్డగింప మాట లాడ లేనేమో కదే!"

"అయ్యో! మాటలు నేరనిదానవే నే పాపము! ఇప్పుడే యింతవగలఁ జేరుచుంటివి! మాట లాడ కున్నఁ గూటమి యెట్లౌనఁ గూడు! చాలుఁ జాలుఁ బ్రొలుమాటల నీతగు

బాలుకులు తడేంగింపక ధైర్యమున నీవచోమాధుర్యమున వతని వతనుసాఖ్యమువఁ జేల్పుము.

"కృషితో నాస్తి సర్వప్వ మ్మన్నారు. నాకార్య మేమొ నే నిర్వర్తించితి; నిఁక నీకార్యమే మిగిలి యున్నది."

"ఆకామభగవానున్నపైనే భార మిడి నాపని నెఱ వేఱుప నున్నాను."

"జాల మేల వాలుఁగంటీ! నీవు నీపనిఁ జూచుకొనుము. నేను నావేషమును దీసి వేసి మగిడి వత్తు. తలుపు మూయ కుము. ఇంకను సుబుద్ధి విరోధింపుచునె యున్నాఁడు కాఁబోలు సారంగధరుఁడు రాఁ డయ్యె!"

"రాఁ డేమో! మన కేల దాపురించెనే యీసుబుద్ధి!"

"సుబుద్ధి గిబుద్ధిపలుకులు పాటింపఁడు నమ్ముము నా మాట" యని మనోరమ లోపలకుఁ జనియెను. చిత్రాంగి కార్యాలోచనమగ్న యై మందిరమునఁ గూర్చుండెను.

"మిత్రమా! వినవా నామాట! పావురములయాట ముద కెట్లు పరిణమించు చున్నదో పాటింప కుంటివే!"

"సుహృద్వరా! పాటింప కేమి! ఇంతలోఁ బావు రము గొని నీచెంతఁ జేరుదును."

"కీడు మూడును సారంగధరా! బాగుగాఁ బరికింపుము కలరవమునకు నీకలవర మేల! యది పోయిన దానికన్న మిన్న యింకొకటి కలుగు. దానికై నీవు పో వలదు."

"నెచ్చెలీ! కడుగారవమునం బెనిచి గండపెండారము నిడినపౌరుషము పీడ నామన మంగీకరింప కున్నది."

"బుద్ధిః కర్మానుసారిణి యన వినియెద మిదియు కానోపును. నీ యంతరాత్మయుం బ్రబోధింపుట లేదా! రాజకుమారా! పూర్వవృత్తాంతము స్వాంతమున నున్నదే! చిత్రలేఖ జ్ఞప్తి లేదే!"

"అదియు నను జను మను చున్నది. ఏలయా సుబుద్ధీ! ఆమెకుం గలదురభిప్రాయమును నా కామెయెడను దల్లిగారగు రత్నాంగియెడను గలయభేదమును బోధింప నిదియ యదను. తెలిసియో తెలియకయో కలవలపున దూరదృష్టి లేక తప్పుదారిని బోం గోరినయామెకు సన్మార్గముం జూపెద."

"సారంగధరా! నీవా యామెమనమును మఱల్చువాండవు! స్త్రీలకు బుద్ధి పుట్టక యుండ వలయునే కాని పుట్టిన నాతమ్మిపుట్టువునకును దరము గాదు మఱలుప."

"అందఱు నట్లు యుందురా! సుబుద్ధీ! దురోభ్యధవల కతమున ముందువెనుక లాలోచింపని కారణమున హితము తెలుపువా రుండనిహేతువున యావనోద్ధృతి నణంపం జాలని మూలమున బ్రమలం జిక్కి చెడిపోవు చున్నారు. అట్టివారికి యుక్తసమయమున నే రయినం దో డయి జ్ఞానచక్షువును వికసింపం జేసినం బశ్చాత్తాపము నొంది సన్మార్గ మవలంబించెదరు."

“అనుభవము చాలమి సారంగధరా! నీవట్లనుకొనుచున్నావు. వ్యాఘ్రి కలదు వల దన్న గుహకే చనఁ దలఁచుచున్నావు: పో నిమ్ము ఏకాంతమున నున్నకాంత చెంత కేగుట తగునా!”

“ఏమి! నాయమ్మకడ కరుగుట నాయమ్మ కాదే! నాయమ్మకు నాయమ్మకు భేదము కలదే సుబుద్ధీ!”

“నీయమ్మయు నాకొమ్మయు నొక్కటియా! ఆపె నిండు జవ్వనమున నున్నది. భర్త యౌవనము తొలఁగి యున్నాఁడు. వలపు తల కెక్కి తాండవ మాడుచున్నట్లా కొమ్మ వ్రాసినకమ్మయే ప్రబలసాక్ష్యమ్ము. తొలుఁదొలుత నీ కని కుదిర్చినయాపెను నీతండ్రి చేపట్టె. నీవో యీడు జోడై జయంతుఁ గంతు వసంతు నింద్రు నుపేంద్రుఁ జంద్రుఁ గుబేరు నలకూబరు మీఱి యున్నావు. ఒంటరిపాటున స్వభర్మహర్మ్యమున నంతిపురమున నలవదు చున్నావు. ఆపె కంతకన్న నవకాశ మబ్బునా! నాపలుకులు వినుము. బాగుగఁ దలపోయుము. గతజలసేతుబంధనము కార్య ముండదు.”

“నెచ్చెలీ! న న్నట్టివానిఁగనె తలఁచితివా! ఇన్నినాళ్లు సహవాసము చేసియు నామానసమును జెలియ వైతివి! సప్తసముద్రము లేక మయినను మిన్ను విరిగి మీఁద నొరగినను గ్రహములు గతులు తప్పినను భూతలము క్రుంగినను వేఁడివేలుపు తనవేఁడి విడిచినను నీతఁడు తప్పుదారిఁ జనునా!”

“సారంగధరా! యిన్ని బాస లేల! యేగ నేల! తండ్రియైన నూనుఁడైన సోదరుఁడైన మఱి యెవ్వఁడయిన నరే సుందరుఁడయిన వావి వరుసలు గణింపక వలపునఁ దగులుదురు వనిత లనునానుడి నానుడి కాదు. చంచలమతులు స్త్రీలు. సాయంసమయ మగు చున్నది. రాజుగారు నగరమున లేరు. ఆయన యాయుమవలపునఁ దగిలి యున్నారు.”

“వలపున నున్నమాత్రమున నేమి?”

“ఏమా? చెప్పుదునుడులు చెడ్డవి యన వినవే!”

“చెప్పుట కేమి యుండు?”.

“ఏమి యుండునా! నిన్నాపె కోరును. నీవు నీస్థిర బుద్ధి వల దని యూడనిఁబాడుదువు. కోరిక తీర లే దనుకోప మున నాపె భూపతికి లేనిపోని వేవో కల్పించి వచించును వంచించును.”

“అంతమాత్రమ్మున నాజనకుఁడు నమ్మునా?”

“నమ్మ కేమి! నేను మున్నే చెప్పితిని మన్నుఁడాపెవలఁ దగిలి యున్నాఁ డని కామమునకుఁ గన్ను లేదు. అంధకారబంధురము. మఱియుఁ బురుషుఁడు బొంకిన దడి గట్టిన ట్లుండుఁ గాని స్త్రీ బొంకిన గట్టిగోడ పెట్టిన ట్లుండును. రాజులకు శ్రోత్రములే నేత్రములు; కీడు మూడు.”

“కాలగతి యెట్లున్నదో కాని మిత్రమా! నాచిత్త పారావతము నాచేతమును గలఁచివై చు చున్నది. కాలహరణ

మును గాపింపకుము. ఇప్పుడు రానా!" యని విధికృతము నా నాసారంగధరుఁ డస్తమయసమయమునఁ బశ్చిమదిశకుఁ బాయున ట్లీసారంగధరుఁడును బశ్చిమదిశకుఁ బాఱు చుండెను.

"అంతిపురమునకు నొరు నసుప రా దని యెఱుఁగుదును గావునఁ బాపురము మీఁది యానను దొలఁగు మంటిని. కాని యాపెంటిపైఁ గలమక్కువ నతఁడు త్రొక్క లేక చనియెను. చిత్రాంగివంచన నతఁడు తగులఁడు కాని యాపెయొక్క కోపాగ్నికి నగ్గల మగు నేమో యని శంకించు చున్నాను. సర్వము దైవాధీనము. నే నింతశ్రమ పడియు నే మయిన నొనరుపఁ గలిగితినా! యత్నే మామేయు నేమియుఁ జేయఁ జాలదు దైవము ప్రతికూలించినఁ గాని. లలాటలిఖిత మె ట్లున్నదో! తే కున్నఁ జిన్ననాఁట నుండియు నేను గీచినగీటు దాఁటనినాచెలికాఁడు నేఁడు నన్ను కా దని చన నేమి! ఇన్ని కా దిఁక నిన్ని యెన్నినఁ బ్రయోజనము సున్న. కాఁ గలది కాక మానదు. నాచిత్త మేమో తత్తరిల్లు చున్నది. ఈ ప్రదోషవేళ సదోషము నంట కుండ సారంగధరుఁ గాపాడ నాసారంగధరు వేఁడుకొనియెదను. ఆసారంగధరు వేఁడుకొని నిలువరింపఁ గలిగితినా యాసారంగధరుఁడు వేఁడుకొన గాఁగలది నిలువరించుటకు!" అనుచునె సుబుద్ధి కోటిలింగస్వామి దేవాలయమునకుఁ బనివినియెను.

పండ్రెండవ ప్రకరణము.

ఆశాభంగము.

చిత్రాంగిభవనమునం గలజాలకమునకు జాలక మమర్చఁ బడి యుండెను. ఆకారణమునఁ దలుపులు తెఱచి యున్నను లో నున్నవారు వెలుపలివారికిఁ గానరారు. ఆకిటికీయొద్దఁ జిత్రాంగి యాత్రమున నెప్పు డెప్పు డెప్పుడు తనమనోహరుఁడు వచ్చునా యని తహతహపడుచు నుండెను. "వచ్చునో రాఁడో; వచ్చిన నన్ను వలచునో వలవఁడో; నావ కున్న బలిమిఁ బైఁబడిన నాలింగన మొనర్చునో యావలకుఁ ద్రోయునో; దైవమా! యేమి చేయ నున్నావో! కామదేవా! నీదే భారము: నిన్నే నమ్మి యుంటి." అని లోలోనఁ దలంచుచుండెను. అంత మనోరమయు "ఏమి! యింకను రా లేదా!" యనుచు నామె సమీపించెను. "మనోరమా! నన్నుఁ గికురింపవు కదా! ఏమి యాతఁ డింకను రాఁ డమ్మో!" నని చిత్రాంగి వెలిపుచ్చెను. "ఈసరికి వచ్చినాఁ డేమో యనియే యేను దక్కుచుఁ దాఁటుచు వచ్చితి. సుబుద్ధి యతనిబుద్ధి మఱల్చినాఁ డేమో! కాని యతఁ డంగీకరించునట్లు కనుపించ లేదే! అయినఁ జూచెద నుండుము." అని కిటికీనుండి చూచి యల్లదే సఖియా! హాయులు మీఱ నీ వలపుకాఁడు వచ్చుచున్నాఁడు.

చూడుము.” అనియెను. చిత్రాంగి వెసవెస వాతాయనము నుండి వీక్షించి “ఆహా! యెంతవిలాస మెంతయొయ్యారము! అంగముం గలిగినయనంగుఁడును ననిమిషత్వము వీడినజయంతాదులును సము లగుదు రేమో! ఆసారంగధరుఁ డీసారంగధరునకు సాటియా! ఛీ! ఛీ! దిగఁదుడుపున కయినఁ బనికి రాఁడు. ఎంతకళ! విశాలఫాలము నెలబాలు నేలు చుండెను. భ్రూయుగము స్మరకార్ముకములను స్మరణకుఁ దెచ్చు చుండెను. అంద మైనయాకందోయిఁ గొలువఁ జేరల మీఱి యుండును. చక్కనిముక్కు గంధఫలి నెక్కసక్కె మాడు చుండెను. అధరబింబము మధురసుధారస మొలుకు చుండెను. అహో! సఖి! సఖి! ఆమొగుబుజము లావెడఁదయెడఁద నే మని పొగడఁ గలము! తఱిమెనఁబెట్టిన ట్లున్నవి కదే యాతనితొడలు! చిత్రఫలకమున వ్రాసినంతకన్న నూఱింత లెక్కుడుసుందరముగ నున్నాఁడే! కన్నులు నేఁ డితనిఁ గనుఁగొని సఫలము లయినవి. సురుచిరాంగము లితని గాఢాలింగనముఁ గావించి ధన్యత నొందునో లేదో! పూర్వజన్మకృతపూజ లె ట్లున్నవో! మనోరమా! యిఁక మనపనిటూఁద నుండ వలె. అదె యతఁడు ద్వారముఁ జొచ్చినాఁడు.” అని తటాలున లేచి మనోరమ వెలుపలకుఁ బోఁ దలుపు మూసి నిలిచెను.

సారంగధరుఁడు పనితనము గలబంగారుసరిగతో రంగారు దువ్వలువలపై బంగరువ్రాఁతహొంబట్టువలెవాటు సవరించి

నడుమున జారుముడి యిడెను. ద్వారముఁ జొచ్చి లోపలకు వచ్చుచుండెను. ద్వారపాలకులు పోతుటీఁగ నయిన లోపలకుఁ బోనీయ రాదనురాజుగారియాజ్ఞఁ బాలింపఁ దలఁచియు యువరాజుగారి నేమన్న నేమో యనుభయమున నోరు మెదల్పఁజాల రైరి. అతఁడు లోపలకు వచ్చి చిత్రాంగిశయనాగారమునకు వెలుపల నున్నమనోరమ నారసి "మనోరమా! నాకలరవ మిట వ్రాలిన దఁట! నీ కే మైనఁ దెలియునా?" యని యడిగెను. "అదేమో యువరాజా! నే నెఱుఁగను. ఏమీ! మీ రాపక్షికై వచ్చినారా! పోయి తెల్పుదునా!" యనుచునె యరుగుచుండెను. "జాగు సేయక వేగిరము తెల్పి రమ్ము." అనియెను. తోడనే మనోరమ ద్వారము దాసి "అమ్మా! చిత్రాంగీ! మీయంగజుఁడు వచ్చినాఁడు! ఏమి సెలవు!" అనియెను. "ఏమే యెన్నఁడును రానినాయాత్మజునకు నేఁడు నాపై రాగము కలిగినది! ఆయన నడ్డుపఱచువారెవరు!" అని చిత్రాంగి బదులిడుచునె తలుపు కొంత తెఱచెను. "తల్లి! నమస్కారము." "నీ కన్నఁ జిన్నదాన నగునాకు నమస్కార మొనర్తువే యాత్మజా! ఆచారవ్యవహారము ననుసరించితివి కాఁ బోలుఁ బో నిమ్ము: రమ్మిటు లోపలకు రమ్ము కూర్చుండుము,"

"అమ్మా! కూర్చుండుట కాదు క్షమింపుము. సాయంకాల మయి యుండె. పాప మాపక్షికి మధ్యాహ్న మునుండియు

నాహారము లేదు. నీరసించి యుండు. దాని నట్లు బాధపెట్టుట నా మతము కాదు."

"భూతదయాపరా! నిన్నుఁ బొగడ వచ్చు. ఈపక్షిపై నీకుఁ బ్రేమ కలదో లేదో యనియే నేను నిరీక్షింపు చున్నాను. నిన్నుఁ గూడి యుండుట కేనాఁడో పూజ చేసిన దీచితాంగి. ఇంతపర్యంతముఁ గుందు నొందించినయీకలరవాంగనకు నా సందముఁ గూర్ప వచ్చితివా!"

"అమ్మా! యేమియీ నీపలుకులం బట్టి నీవు సరళచింత నున్నట్టు పొడకట్టవు" అని కొంచె మాలోచించి వచించెను.

"దైవమా! రతీవల్లభా! అమ్మా! యనుట మాన్పి కొమ్మా యని పింపవే!" యని లోలోన గొణఁగు చుండెను.

ఇంతట మనోరమ "చెలీ! మంజువాణి కేమో బాధగ నున్న దఁట. నేను పోయి వంటపనిఁ జూచెద" ననియెను.

"పొమ్ము నీవు పొమ్ము మనోరమా! యీరేయి యిక్కడ నాకు మారుఁడు కూడ నుండుఁ గావున వేవేగ మిష్ట మృష్టాన్నములను సిద్ధము కావింపు" మనియెను. మనోరమ చనియెను.

"వలదు వలదు జననీ! నే నిక్కడ నుండ వలను గాదు"

"యువరాజా! నిలిచియే యున్నావు! నీ విక్కడ నొక్కక్షణము కూర్చుండినఁ గొల గలుగునా! ఏమి నాచేసిన దోసము?"

“నీచేసినదోస మేమి! అమ్మా! అంతిపురమునకుఁ గొడుకు కానిమ్ము తండ్రి కానిమ్ము సోదరుఁడు కానిమ్ము పురుషులు వచ్చుటయే తప్పు; వచ్చి మాట్లాడుట యంతకన్నఁ దప్పు. ఇఁక నాసీనుఁ డైన నెంతితప్పో నీవ నేర్తువు.”

“ఏమి రాకుమారా! నీవు నీతల్లికడకు నిరాఘాట ముగఁ బోవు చుండుట లేదా?”

“చన కేమి! ముందు నారాకమాత్ర మెఱింగింతు.”

“అట్లే యీయామెడకు వచ్చుట కభ్యంతర మేమి?”

“అమ్మా! నీ వొకటి యీయమ్మ యొకటి కాదు; కాని కన్నతల్లి యగుట నామెయెడ నా కెక్కువచనవు.”

“అట్లయిన నీకొమ్మకు నీయమ్మకు భేద మున్నట్లే!”

“భేద మించుకయు లేదు తండ్రిగారియాజ్ఞ యది.”

“ఔను మీతండ్రిగా రట్టులు కట్టడ సేయరా! కాని యాత్మజా! నాపలుకులం బట్టి సరళప్రవర్తన లే నట్లు నుడివితివే యేమి?”

“తల్లీ! నీద్వ్యర్థిభాషలం బట్టి యట్టు లంటి. తిన్నని పలుకులఁ దెలుపక యనవసరగూఢార్థవచనము లేల?”

“సుకుమారా! గూఢవచనము లేల. నీయనుమతిపైఁ విస్పష్టముగఁ దెలుపు చున్నాను. శుకపికశారికలపలుకులు శ్రుతులకు ములుకులవలె నున్నవి. హారములు భారము లైనవి. ఆహారము నిస్సార మైనది. చలివెలుఁగు శత్రు వై యున్నాఁడు.

మందానిలుఁడు మ్రిందింపు చున్నాఁడు. మారుఁ డూరకుండక విరిశరములు కరముఁ బఱపు చున్నాఁడు. వలపు దుఃఖాలి సేయు చున్నది. ”

“జననీ! కనులు మూసికొని కొంత కాలము కడపితివా మూపో రేపో భవదీయప్రియుఁడు వచ్చును. ”

“మదీయప్రియుఁడు వచ్చియే యున్నాఁడు. కాని నన్నింకను గౌఁగిట నలరింప కున్నాఁడు. ”

“అమ్మా! అనయము నతనినే మనమున నునిచికొనుట నిట్లు కళవళపడు చున్నావే కాని తండ్రిగా రింకను రా లేదు. ”

“తండ్రిగా రేల సుకుమారా! నీవే కావా నామనోహరుఁడవు! ఆ—అదిగోఁ గనుబొమలు ముడి వేయకుము. కలఁత నొందకుము. ధర్మాధర్మవిచక్షణుఁడవు. పరికింపుము. పటము గనుఁగొని నేను నిన్నే వలచితినో పురమునకు వచ్చిన వెనుక చెట్టపట్టిననీముసలితండ్రినే వలచితినో యించుక విచారింపుము. మనసునఁ దొలుత వరించినవాఁడె వరుఁడు గాని బలిమిని బట్టినవాఁడు వరుఁడా!

“శివశివా! అమ్మా! నీ విట్టికట్టఁడితనమున కోడఁ గట్ట నేమనఁ గల! నీపలుకులును నహేతుకములె కాని బలిమిని బట్టఁ దలఁచినను మానవతి తనప్రాణముల నైనఁ బోనాడునే కాని యన్యుని గలియదు. మనసార వరింపనిపరపురుషుఁ గలియుట పాపము కాదా! దాన నీ వివాహపరములకు వెలి యగు నకృత్యము నొనర్చుక్రియమానసమున నుండుట స్పష్టము.”

"నిజమే యువరాజా! బలిమిని బట్టిన నీజనకుని గాదుష్టనాకును నావారికిని సామర్థ్యము లేకపోయినది. నీపై మరులు తఱుఁగక పోయినవి. ఎన్నటికైనఁ గికురించి నిన్నుఁ గొన్న నవిల్తుపోరఁ గూడ లేక పోదనా యని నాయనుఱులు నిలిపిన మాట సత్యము."

"తల్లీ! యందుననే నీవు దోషదూషిణివి."

"పాపము కా నిమ్ము పుణ్యము కా నిమ్ము: ఆకమ్మవిల్తుపూవుటమ్ముల కే నిఁకఁ దాళఁ జాల."

"తల్లీ! యిక్షుకోదండధరునివిశిఖరములకె తాళఁజాలని దానవు దండధరునికఠినదండనల కెట్లు తాళుదువు? జననీ! వినుము. నేఁడు నీలేఖ నాలోకించినపుడె నాకుఁ జాల విచారమయ్యె. ని న్నీయధర్మమార్గము నుండి తప్పించువారు లేరా యని పరిపరివిధముల విచారించితి. మనమనికిదియె యనతికాలము. సిరిని బోలి యీమైసిరియు నీప్రాయమును స్థిరములు కావు. పతుమ నవతరించినయీయౌవనము నడుమనె యంతరించును. ఆకాలము మనగొనములఁ బరీక్షింప నాపరాత్పరుఁడు ప్రత్యేకముఁ గల్పించిన దని నామతము. బాల్యకౌమారవృద్ధదశల నందయును బతివ్రతలే పత్నీవ్రతులే! కండబలువు గలిగినపుడే యీయిక్షుకోదండుని గెలువ బులు పను దలఁపు గలుగును. అప్పుడె యధర్మమార్గ మవలంబించెదరు. అపహాసితు లగుదురు. అప్పుడు తప్పించుకొనిన ముప్పును దప్పును. నరకమును దప్పును.

తెలిసియో తెలియకయో తప్పిదారి నున్న నిప్పు డైనఁ దిన్నని తెన్నునఁ జనుట యొప్పు గాదే! కానఁ దాప మూఁపి కంతు సంతాపము మాపుము.''

''తప్పో యొప్పో నావలను నిలుప లేను. అతనికేలి నిసుఁ గలయక నాయీతనువు నిలుప లేను. నావేగిరమును మన్నింపు'' మని పైఁ బడఁ దలఁచెను.

''శివశివా! చెవిటిముందు సంకూదిన ట్లయ్యె. ఈ యసమంజసము విని కనఁ జాల'' ననుచు నొక్కింత యెడముగఁ దప్పుకొని ''పురుషులకు మానావమానాభిమానాదులు సంఘటించువారు స్త్రీలే. స్త్రీ గయ్యాళియు జాగయు నయిన జగము మగవాని వ్రేలిడి చూపుచు నగడుపఱచు. ఒక్క మగనికే కాక యుభయవంశములకును గళంక మాపాదించును. ఇంట నున్నవాలుఁగంటికొంటెతనము కుంటెనతనము అంటును సొంటును గలమగవానికి సన్మార్గావరోధము. ఎన్నఁడును దన రక్తసంబంధము గలస్త్రీఁ బురస్కరించుకొనియ పురుషుఁడు పరులయిరవున కరుగ నగుఁ గాని పురుషసంబంధముఁ బురస్కరించుకొని యఱిగిన నగుఁబాటును వల్లరిపాలును నగును. పరువు తక్కువ. నైజదుర్గుణాలవాల యగుభార్యను భర్త కొట్టి తిట్టి యేమొనరుపఁ గలఁడు మఱింత రచ్చ కెక్కునే కాని; కావుననే తగినపత్ని పతి కలవడుట పూర్వజన్మసుకృతవిశేషము. ఆసతీపతులయన్యోన్యానురాగము దాంపత్యము వన్నె కెక్క

వ్రాసి మీరుచు చుండు. ఇందుననే తొలుత నీకును నాజననికిని భేదము గల దని వినిచితిని. అనుభవమునఁ గాని యన్నియు బోధపడవు. ఇఁక నొకనిముస మయిన నే నిట నిలువఁ జాల సెల వొసఁగుము.'' అని సారంగధరుఁడు తలుపు తెఱచి యరుగ నుండెను. చిత్రాంగి వాని దగు నుత్తరీయము నొడిసి పట్టెను. జాఱుముడి యిడినయాయుత్తరీయ మాచారుహస్త మునఁ జిక్కుపడియెను. సారంగధరుఁ డది నరకుస్త్రీయొక తన దారిఁ బోయెను. విఫలమనోరథ యై విచారమగ్న యై చిత్రాంగి ''హా! దైవమా!'' యని మొదలు నఱికినకదళీతరువుఁ బోలి నేలఁ గూలెను.

కనుచీఁకటి క్రమ్మి యుండెను. తారకాగణములు తళుకు లీను చుండెను. ముం దెన్నఁడు లేనితుందుడుకున సారంగధరుఁడు ''హా! దైవమా! చెట్టు గొట్టి పైన వైచు కొంటి. చిత్రలేఖ చదివి యామెచిత్తవృత్తి నెఱిఁగియు సుబుద్ధి సదోపదేశ లాలించియు నామెకుఁ బో మాన నైతి. ఇంతయు నాఫాలమున బ్రహ్మ వ్రాసినవ్రాలు కాఁ బోలు!

శ్లో. రామో హేమమృగం నవేద నహుషో యానే నియోజ్య ద్విజాన్ । విప్రస్యైకలమవ్యవత్సహరణే లక్ష్మాంజహౌ హై హాయః । ద్యూతభ్రాతృచతుష్టయంచమహిషీం ధర్మాత్మజో దత్తవాన్ । ప్రాయస్సర్వజగద్వినాశసమయే బుద్ధ్యా పరి క్షీయతే.

ఏమి సేతు! విచారించి ప్రయోజనము లేదు. సుబుద్ధి యనినట్లు "గతజలసేతుబంధ" మనుచుఁ గలరవమునకుమూలము గాఁ గలవర మొంది నిజజననిమందిరమునకుఁ జనియెను.

"చిత్రాంగీ! చిత్రాంగీ! ఇదే మమ్మా! మూర్ఛ మునిఁగి యున్నావు! అయ్యో!" యని మనోరమ తనచెలియ కుపశాంతు లొనరింపుచుండెను. అల్ల నల్ల నామె లేచి కన్నులు విప్పి చెంత నున్న చెలికత్తెఁ గాంచి "హా! మనోరమా!" యని నయనముల నీరములు నించి తల వంచి కౌఁగిలించెను. వివిధగతుల విచారించెను.

"అకటా! నిన్నా కఠినహృదయుఁడు కౌఁగిట నలరింప లేదా! హా! శుకవాణి కైన నిన్నుఁ గన్న వలపు గలుగునే యాతనికిఁ బాడమ లే దన్న నచ్చెరువుగ నున్నది." అనియెను.

"మనోరమా! వనుం గనుంగొని మరులుకొన లేదు కదా మనను విప్పి చెప్పినను గనికరింప లేదు. అయ్యయ్యో! నాబ్రదుకేల నేల! నాకు నుయ్యయో గొయ్యయో దయ్యము వ్రాసినది. తప్పదు. నీవు నాపై నాస విడిచి యీయావాన [illegible]ు బాసి వచ్చినతోవఁ బట్టుము. నావృద్ధజననీజనకులకు [illegible]మరణము [illegible]ఁగింపుము."

"బాలా! బిగ్గిడిలకుము నే నుగ్గడించునటు లొనరించి నీప్రార్థనలు వ్యర్థము చేసి నిన్నంతము కావింప నున్నయా నిర్దయాస్వాంతు రూపుమాపక నీ పట్లు వాపోవ నేల! జంత్రవు

బొమ్మ నా నీవెట్టు లాడించిన నట్టు లాడుకాంతుఁడు చేత నుండ నింతవంత యీచేఁత లేల చిత్రాంగీ! నీవు తలఁచిన నొవరుప లేని దేమి?"

"అవునే మనోరమా! పటమునఁ గనుఁగొనిననాఁట నుండి నన్ను మరులుకొలిపి పురమునకు వచ్చినప్పటి నుండియుఁ గనులఁ బడక వలవంత నిలిపి యేకాంతమున నెట్టెట్టో యలవడి వేఁడుకొనినఁ బాడి కా దని యూడనిఁబాడినయామూర్ఖుఁ గాలుసేతులు ఖండింపించినను గలుషము కలుగదు. "అరే! ఖలా! తాళుము తాళుము. ఇంకను బ్రదికి బట్టఁ గట్టుద మనుకొంటివా! ఈచిత్రాంగి నవమానించి నీమేనఁ బ్రాణములు నిలుపుదువుగా! రాజరాజనరేంద్రునకు గాజులు తొడిగించి యాడించు చున్న యీయాఁడుది నిన్ను చిత్రవధ సేయింపకుండునే! ఈనీపాపురమును బై వలువయును నెంతకుఁ జాలవు! ఇదే చూడుము. మనోరమా! నా కీరాత్రి యాహార మొక్కటి లేదు. ఇన్నాళ్లుమాత్రము నీముష్కరునిమూలమున నరిగి యున్నదా! కడుపు నకనకలాడినఁ గాని యొడలు కనకనలాడవు. ఒడ లుడికినఁ గాని జెడిదంపునుడులు వెడలవు. జెడిదంపునుడులు వెడలినఁ గాని కాఁ గలకార్యము కాదు." అని జడ నిడిన జాదులు పెఱికివైచి మొగలియాకులు పీఁకివైచి నెఱికురులు విరియఁ బోసి బన్న సరములు విసరివేసి యొడలితొడవు లొలిచి వైచి యాణిముత్యమ్ములు మందిరమ్మునఁ జిమ్మి చెక్కుటి

ముక్కునఁ జేతుల గీఱ్లిడి నిప్పులు గ్రక్కుచు నిలిచె. ఆభయంకరాకారము గనిన నాభైరవి తలఁపునకు వచ్చె. ఇంత యేల సమీపమున నున్నఁ దన్ను సమయించు నేమో యను భయమున నామనోరమయె యాయావాసమును బాసి చనియె. ఆరక్కసి యిట్లు పెం పెక్కినయక్కసునఁ జూపఱుమానం బుల భయంబు గదుర వినువారివీనులు చెదర ప్రాసాదోపరి భాగము ప్రతిధ్వనుల నదుర గర్జించి తలుపులు మూసి తలఁ గట్టుకొని పరుండెను.

పదుమూఁడవవ ప్రకరణము.

విస్మయము.

రాజరాజనరేంద్రపుర మంతయుఁ దేజరిలు చుండెను. మృగయావినోదము నుండి రాజుగారు మున్నగువారు మఱలు చున్నా రన్నవార్త పుర మంతయు నలముకొనియెను. భేరీకాహళధ్వనులు ఘోరుకొనియెను. రక్షకభటులును శూరశిఖామణులును కౌతులు రైతులు దొరలు మన్నీలు హితులు దుర్గాధిపతులు వరుసగ వచ్చు చుండిరి. కంచుకు లెచ్చరింప వందిమాగధులు కైవారము లొనరింప వేత్రహస్తులు నంగరక్షకులు ముందువెనుకలం గొలువ నిక్కువీనులజక్కి నెక్క నక్క మాదుజక్కి నెక్కి పురోహితామాత్యశిఖామణులు

తగురీతి వాహనముల నారోహించి రా రారాజు పట్టణమును బ్రవేశించెను. ప్రశస్తము లగుదంతిదంతములు వరాహదంతములు కుంభికుంభస్థలములఁ బందికొఁలఁ బాఁవపడగల బొంగు వెదురుల దొరకినమంచిముత్తెములు, కస్తూరి, జవాజి, పునుఁగు గోరోజనము, జున్ను, చాఱపప్పు, చమరవాలజాలములు మఱియు ననేకవిధము లగువస్తుచయములు, కొండగొఱ్ఱెలయొక్కయుఁ గొఱ్ఱెనయిఱ్ఱులయొక్కయు నేకలమ్ములయొక్కయుఁ బరిశుభ్రమాంసఖండములు, బఱ్ఱెకొమ్ములు గొఱ్ఱెకొమ్ము లిఱ్ఱికొమ్ములు లేడికొమ్ములు సింహశార్దూలమృగాదులచర్మములు, వ్యాఘ్రాదులవాఁడిగోళ్లు మేర మీఱి వచ్చు చుండెను. ఊరిలోనివారు రాజుగారిరాకతోడ వింతవింత లేమి వచ్చునో యని నిరీక్షించు చుండిరి. కొందఱు మన్నెగాండ్రబన్నము లన్నియుఁ బటాపంచ లైనవి కాఁ బోలు ననుకొను చుండిరి. విస్మయము! విస్మయము!

ఇట్లుగాఁ గొంతసేపు పట్టణము మాఱుమ్రోఁగిన వెనుక నెవరియిండ్లు వారు చేరిరి. మన్నీలు మొద లగువారు తమతమ నెలవుల కరిగిరి. పురము సద్దుపడియెను.

పట్టణముఁ బ్రవేశించుటకడవుగ రాజరాజనరేంద్రుఁడు ములికామకలఁ జాలఁగాఁ దీసికొని చిత్రాంగిభవనమును జొచ్చెను. విస్మయకలితుఁ డయ్యెను. దాసదాసికలు తొల్లిఁటివలె నుండక తొట్రుపడు చుండిరి. కత్తివేటు వేసినను

నెత్తురుచుక్క వారిమొగముల లేకుండెను. భర్మహర్మ్యము తేజోవిహీనమై యుండెను. వింతగ నున్న యాయంతిపురము నరసి యాభూకాంతుఁడు కవాటమునఁ గలచేటులఁ గారణ మడిగెను. కాని చిడిముడిపడుచు వా రేమిచేటులు కలుగునో యని యేమియుఁ జెప్ప రైరి. "దేవి యేడ నున్నది?" యని పెండియుఁ బ్రశ్నించెను. "దేవరా! క్షమింపుఁడు. రాత్రి నుండియు భోజన మ్ముల్లక మాకు దర్శన మ్మీయక యమ్మ గారు శయనాగారమ్మున నున్నా" రనిరి. ఆపలుకులు విని నంతన యాపుడమియొడయఁ డుల్లము తల్లడిల్లఁ దొందరమై శయనమందిరము డాసెను. ద్వారము మూసి యుండెను. తలుపు తట్టుచు ధరణీధవుఁడు "చిత్రాంగీ! చిత్రాంగీ!" యని యఱ చెను. ప్రత్యుత్తరము రా దయ్యె. "అయ్యో! నావియోగ మును సైరింపక యీపె నాపై వలిగి యుండెఁ గాఁ బోలు! కొమ్మా! ముద్దుగుమ్మా! నానేరమును సైఁచి నన్ను నీదాసుఁ బోలె మన్నింపుము." "ఛీ! ఛీ! మూర్ఖుఁడా! ఇంకను నానేర మును సైరించు మని వేఁడుకొను చున్నావా! నీయిచ్చ వచ్చిన ట్లచ్చికబుచ్చిక సేయుటకు నే నేమి సైరిణి ననుకొంటివా!" "సుందరీ! నే నెన్నఁడును నట్లు తలఁప లేదు. నీవ యూహింపుము నీయెడ నా కట్టిభావ మున్న ని న్నింతగారవించెదనా! నిక్కువముగ నిన్ను నాపతిగానె మెంచి యుంటిని." "ఇన్నాళ్ల నుండియు లేనిది నీ కిప్పు డేల జనించెరా నాపై

నీ యెక్కువ! నీగారవము కాలి చల్లవాఱ!” “కారణవశ మునఁ గాలహరణము గావించితిని గాని కాంతా! నీపై గార వము లేక కాదు. క్షమింపుము. ఇప్పటికిఁ దెలిపి యయినది.” “హా! కూళవిధీ! న న్నింకను నేల మన్నిగొనక యున్నావు! దినదినగండము వేయిదేండ్లాయు వన్న ట్లయ్యో! నే న ట్లే కాఁపురముఁ గడతేర్చెదను. నే నీయవమానము నోరువఁ జాల నన్ను నీసన్నిధికి సత్వరము గొంపొమ్ము.” “అయ్యో! అయ్యో! చిత్రాంగీ! నీ వునుఖు విడిచిన నే నీవసుధ నసువులతో నిలువఁ గలనా! నాకును నీతోడిదేలోకము. హాయిగ నిహ లోకసౌఖ్యముల నందక సుందరీ! నీసౌందర్యము నగ్గిపాలు చేసి పరలోకమున కరుగ నేల?” “అమ్మక చెల్ల! నా కెక్కడి దాపురించె నీగాము. స్వర్గమునకుఁ జనినను వడివేయులు తప్ప వన్నట్లు మూర్ఖుఁడా! నాతోడిదేలోకమా నీకు? నిన్నుఁ గూడి సౌఖ్య మనుభవింప వలెనా? నీనాలుక చీలికలుగాను నీకు సిగ్గిం తయు లే దేమిరా! య ట్లనుటకు?” “ఔను నేను సిగ్గు విడిచిన మాట నిజమే; కాని వ్రతము చెడినను సుఖము దక్క వలదా! న న్నిట్లు మారుబారికిఁ ద్రోయుట నీకు సుకరమా!” “ఛీ, ఛీ! కూళ! యింకను నీకావర మింక కుండెనా? అవ లికిఁ బోక యుంటివా? ఛీ! యున్నఁ గుక్కయుఁ దోలఁగునే దురభిమానుఁడా! నీవు పో వేమిరా! పా మ్మావలకుఁ బొమ్ము.” “ఏమి దీని కింత కావరము! కాలు లఱచు

చున్నది. కామాంధకారమునఁ గడుఁగడు వేఁడుటను గదా న న్నింత తేలికగ నీకామిని నిందింపుచున్నది. ఓసీ! మత్తకాసినీ! తలుపు తీసెదవా లేదా? నీవు సవ్యముగఁ దలుపులు తీయ కున్న బ్రద్దలుకొట్టించి యైన లోఁ బ్రవేశించి నిన్ను ముక్క ముక్కలుగఁ జీల్చివైచెద.” “ఓరీ! బాలిశా! తుట్టతుద కట్టియిక్కట్టులఁ బెట్ట నొడిఁ గట్టితివిరా? నీవు లోనికిఁ బ్రవే శించునంతపర్యంతము నేను జీవించెదనా? నాజీవితేశుఁ డేతెంచు ననునాశ నుంటిని గాని లేనిచో నే నీవఱకె మరణ మొంది యుందును. నీతో నుత్తరప్రత్యుత్తరములు జరపుట నాబుద్ధి హీనతయే. హా! సారంగధరా! సారంగధరా! నీవు నాకు మారుఁడ వనుకొంటిని గాని యిట్లు వలవంతల ముంచెద వని కలలోను దలఁప నైతి. హా! మహారాజా! నేను మరణించిన వెనుకఁ బంచప్రాణములు నాపై నిలిపి యుండిన నీ వెంతగఁ జింతించెదవో కదా! సిగ్గు! సిగ్గు! ని న్నిప్పు డేమని పిలిచెద? నాథా! యందునా మామా యందునా! ఛీ! ఛీ! నేఁటి దనుక నాథా! యని పిలుచుదాన నిన్ను మామా యనుటకు నో రెట్లు వచ్చు? అదియు నిదియు ననకుండ నాయసువులె విడచు చుంటి. ఇంతపర్యంతము నీవు వచ్చెద వీబన్నము నుండి నన్ను విడిపించెద వనుకొంటిని గాని కార్యము లేకపోయె.” అని బిగ్గఱగ గొంతెత్తి యేడ్వ సాగె. “అరరే! యేమి నిష్కారణము తూలనాడితినే! అయ్యయ్యో! యిందువద

తామసి తామసి యగు ననిరి. ఇంతకు నదృష్టవంతుఁడనే వేగిరింప నైతి. అరే! దురాత్మా! ఏమిరా నీ కీపోఁగాలము! నీ వింతో సన్మార్గవర్తనుఁడ వనుకొంటిని గాని యీసన్మార్గ వర్తనుఁ బోలి గురుదారనె కూడుదు వనుకొన లేదురా! పెరొక్కైనందులకుఁ బో నిచ్చితివి కావురా! నాసమక్షమున నెంతయో వైరాగ్యమును వెల్లడించి నాపరోక్షమున నవతితల్లి యెడ ననురాగమును వెల్లడించితివా! 'అతివినయమ్ ధూర్తలక్షణ' మ్మని రిదియు కదా! పాప మిందుననే యీయిందు వదన ద్వారమును బంధించి యున్నది. దేవీ! చిత్రాంగీ! భయపడకుము. నేను నీమనోహరుఁడ. రాజరాజనరేంద్రుఁడ. నాకంఠస్వరముఁ బట్టి యైన నన్నానవాలుపట్ట లేకుంటివా?" యనియెను. తలుపులు విడిసెను. చిత్రాంగి రాజరాజనరేంద్రుఁ గాంచినంతన "హా! ప్రియా!" యని కౌఁగిలించి స్మృతి తప్పిన ట్లుండెను. తొల్లింటికన్న విస్మయకలితుఁడై రాజరాజనరేంద్రుఁడు "అయ్యో! ప్రాణేశ్వరీ! యిదేమి నీరూప మిట్లుగ నున్నది. కటకటా! నేను కన్నులఁ గాంచఁ గలనా! చూడఁ జాలఁ జూడఁ జాల!" అని భుజముపై మో మిడి మూర్ఛ నున్నయన్నుమిన్నను మెల్లమెల్లన నేద దేర్చుచుండెను. ఆహ్లాకనయనయు నల్లనల్లనఁ గన్నులు విప్పి "హా! జీవితేశ్వరా! మి మ్మీజన్మమ్మునఁ దిరుగ నరయుదు ననుకొన లేదు. తిరుగ నా కీసుందరపాదారవిందములకు వందన మొనర్చు

భాగ్యమును ముఖారవిందము నరయుపుణ్యమును నబ్బ నను
కొన లేదు." "ఊరడిల్లు మూరడిల్లుము. కాంతా! సంగతి
సవిస్తర మెఱింగించి నాసంశయ మెడలించెదే?" "సంశయ
మెడలించుటకే యేమి యన్నియు నెడలించెదను. అయ్యో!
నా కేల సి గ్గేల! చావ నున్నవానికి సముద్రము మోఁకాలి
బంటి కదా! వినుఁడు: నేను మీరు కాననముల కఱిగినదిమొదలు
కంటినిండ నిదురయుఁ గడుపు నిండ నన్నమును లేక చలువ
వలువలు కట్టుటయు జాళువానగలు పెట్టుటయు మాని యహ
రహము మిమ్మె నెమ్మనమ్మున స్మరియింపుచు నుండ నిన్న
సాయంకాలము సంజచీకటివేళఁ జక్కఁగ నలంకరించుకొని
వచ్చియు రానిమీసములు చే నవరించుకొంచుఁ గులుకుచు—
అయ్యో! వానిరూపు మాపుగాను వానిసౌందర్యము నమసి
పోను—యాదృచ్ఛికముగ నిచ్చోఁ బ్రత్యక్ష మయినాఁడు.
ఏమి చెప్పుదును స్వామీ! నాప్రాణములు కడఁ బట్టినవి.
నోట మాట రా దయ్యె: ఒడల దడ పుట్టుటయే కాక చెమ్మ
టలు పట్టినవి. అంతిపురములోపలకు—అందును నాశయనమం
దిరములోపలకు—నింతధైర్యముగ వచ్చిన యీవింతవాఁ
డెవఁడా యని పరిపరివిధముల నాలోచించి యెట్టటో గద్గదికను
మెల్లన నెవరు మీ రంటిని. నా సుందరీ! నేనా నేనా యెఱుఁ
గవా నాఁడు నీ కనిపినరూపపటముల నేను లేనా! అది యేల
తొలుత నీవు వరించినది నన్నే కాదా! కావున నీమనోహ

రుఁడఁ గానా!" యనియెను. "ఔరా! సారంగధరా! యెంతకృతఘ్నుఁడవురా! ఇంతకపటాలోచన కల దని కలలోను దెలియ నైతినిరా!" అని యవనీధవుఁడు ఆలోచ నాన్వితుఁ డయ్యెను. "అప్పుడు నా కాచిత్రపటము దృష్టి వచ్చి—యంతపర్యంతముఁ జూచితినా యేడ్చితినా మీకుమా రుఁడు—అయ్యో! మీకుమారుఁడా నాకు మారుఁడా!—అను కొని యాత్మజా! నీ రాకకుఁ గారణ మేమి యంటి. ఏమో యీభూమి నెందఱు మాఱుతల్లులు లేరు! ఎందఱు సవతితన యులు లేరు! వారివలెనే నేను ననుకొంటిని గాని నాకర్మ మిట్లు కాలిపోవును వాఁ డంతకపటమున వచ్చినాఁ డనుకొంటినా కావున న ట్లడిగితిని. అడుగుటతడవుగ మీఁదిమీఁదికి వచ్చి నారాకకుఁ గారణమా బింబాధరీ! నీయధరసుధారస మాను టకే యని తటుక్కునఁ జెక్కిలి నొక్కి మోము మోమునఁ జేర్ప నుండెను. అంత నే నల్లంతన నెగిరిపడి రే! దుర్మతీ! యేమిరా! నీ కీయంత్యకాలము! అనుచుంటి. కాని నామాట కైన నెడ మీయక వగలాడీ! ఏమి వగలుపోవు చుంటివే! వల పెంత యున్నను బడతులు వగలఁ బోక మాన రని నే నెఱుఁగుదు; రమ్మని కౌఁగి లి మ్మని కరములు పట్టి లాగె. నాథా! యివే యాగీఱలారయు" మని వెక్కి వెక్కి యేడ్చుచుఁ జెక్కిలిఁ జేతులఁ జూపెను. రాజును దోఁక త్రొక్కిన కాల్చు రీతి మండిపడుచు "నరే! పాపాత్మా! నీ కింతట నంతముఁ

సమీపించినది కావుననే యిట్టిసాహసమున కొడిఁ గట్టితివి. వినవే వినాశకాలే విపరీతబుద్ధి యని?" "జీవితేశా! యింతటితో నేమయ్యె. అనంతరము నను బలిమినిఁ బాన్పునఁ బడఁద్రోయ నుంకించి వెడనగవు నగి దానికన్న మున్న గానునాయనాణిముత్యములహారమున నమరించినమాంగళ్యము గని "ప్రేయసీ! నీ కీతాలిబొట్టేల! ఎవ్వఁడో కట్టినదాని నీ వింకను దాలుప నేల యని యమంగళవాక్యము లాడుచుఁ దటుక్కున నామంగళసూత్రహారమును బుటుక్కు మనిపించె. ఇవే ముత్యములు కనుఁ డీగది నెట్లు చెల్లాచెద రయి యున్నవో! హా! నానుదుటివ్రాఁత! ధవుఁ డుండఁగనె విధవవ్రాఁత విధాతఁ లిఖించెఁ గాఁ బోలు" నని బుడిబుడియేడ్పు లేడ్చెను. ఇఁక రాజుగారియాగ్రహము వర్ణనాతీతము. ఆసమయమున నాకలియు రుద్రుఁడును నక్కడ నిలువఁ జాలరన నతిశయోక్తి కానేరదు. వెంటనే కత్తి దూసి యామదమత్తుని దుత్తునియలుగ నొనరింతు నని వెడల నుండెను. కాని చిత్రాంగి వాని నాఁపి "నాథా! మీరు వృద్ధులు. వాఁడో కండబలువున నున్నవాఁడు; వలదు రావలు కాలింపుఁడు: బ్రదికి యున్న బలుసాకైనఁ దిని యుందుము." "ఓసీ! చెలా! వాఁడు న న్నేమియుఁ జేయఁ జాలఁడు. ఈవాలువాలునకు వానితల బలి యియ్యనే" యని ఖడ్గము ఝుళిపించి యపరంజిపరుంజు వొడిసిపట్టెను. "నావృత్తాంతముఁ దుద ముట్ట వినుఁడు. తొందరపడకుఁడు. ఎవ్వఁడు

నామంగళసూత్రమును వాఁడు తెంచివైచెనో యప్పుడ నేను పరుగిడఁ దొడఁగితి. గది వెలువడితిఁ; గాని కాళ్లు సాఁగలేదు. తడబడియెను. పుడమిఁ బడుదు నని జడుపు జనించెను. ఆ దుర్మార్గుఁడును నన్ను వెన్నాడు చుండె. అంతలో నింకను నాకు మీదర్శనభాగ్య ముండుటను గాఁ బోలు నొక్కదివ్యోపాయము పొడమినది. వెంటనే వానిఁ గొన్నియడుగులు ముందునకు రప్పించి తిరుగ నన్ను చేర కుండనే మందిరము ప్రవేశించి తలుపులు బిగించితి. కాని యాయవినీతి తరలక తలుపుఁ దట్టుచు నెన్నెన్నియో దుర్భాష లాడెను; ఎన్నెన్నియో బాసలు చేసెను; ఎన్నెన్నియో యాసలు గల్పింపఁ జూచెను. ఆహేతువుననె మనోనాథా నేను తెలియక తిరుగ నేఁడును వచ్చెనని మి మ్మనరానిమాట లంటి. కోలఁ గట్టుకొంటి. ఎఱుఁగక చేసిననాయపరాధమును సైఁచి నన్ను మన్నింపుఁడు.'' ''మన్నన లకేమి యాపాపిష్ఠుని మన్నిగొనుదనుక నాకు శాంతి యలవడదు'' అనియెను. ''అయ్యో! మఱచితి వానివలెవాటు పాపు గాను; ఇదే చూడుఁడీబంగారుప్రాఁత రంగారుకంఠవాహారాయలు మీఱ వైచికొని నేను పాన్పు డిగి ప్రశ్నించు నప్పుడు తాను శయ్యఁ జేరి యాయుత్తరీయము నందునిచెను. పాపము కుప్పతిప్పలు పెట్టి యెట్టులైనఁ దనకోర్కె నెరవేర్చుకొనఁ దలఁచినాఁడు కావున నిది యీహంసతూలికాతల్పమున విడిచెను.'' ''ఇంతగందరగోళ మయినప్పుడు నీదాసదాసిక లే

మూలఁ బడి యున్నారు ? ఒక్కరును దరిఁ జేర లేదా ! వారును వానితో నేకీభవించిరా ?" "ప్రాణేశా ! అభిమానము మానముఁ బోనాడుకొన లేక యెవ్వరు వినిన నవ్వుదురో యే మనుకొనెదరో యేమి దెప్పుదురో తనువు గలిగినంతపర్యంత మీ యవమానమునకుఁ దల యొగ్గ వలయుఁ గాఁ బోలు ! లోకులు కాకు లనిరి. అల్లరి చేసిన మన బ్రదు కెల్లయు నల్లరి యగును. నాయనమ్మతి నెఱిఁగి యైన వివేకము దెచ్చుకొని మనసుఁ జిన్నఁ బుచ్చుకొని పోక పోవునా యని యాయడిగినమూఁడుమాటలు నెంతో శాంతమున నుడివితి. తరువాత నేను తలుపులు మూసిన కొంత కాలమునకు నాసఖి మనోరమ వచ్చు చుండుట నెఱిఁగి కాఁ బోలు నతఁడు నిష్ప్రయోజన మని నిర్ణయించుకొని నిరాశఁ జేసికొని పఱుఁగిడె. నన్ను నాచెలికత్తె పిలిచి "యమ్మా! యి దేమి యెన్నఁడు లేదు, నేఁడు తలుపు మూసికొని యున్నా" వన "మనోరమా! యేమో నాకు దేహమున స్వస్థత లేదు. నాథుఁడు కాసకుఁ బోయిననాఁట నుండియు నా కేమో యదియొకవిధముగ నుండె నని నీవ యెఱుఁగుదు. నేఁడ వచ్చెద నని రాకుండుట మఱి యింత బెంగగ నున్నది. నే నయి వచ్చి కోరు నంతపర్యంత మెవరును నాచెంతకు రా వలదు. నన్ను పిలువ వల" దంటి: కావున వారును నేరును రా రైరి. "అహా! నేను పురము వదలుట యెంతముప్పు వచ్చినది! నీవు రచ్చ కెక్కకుండ నీప్రవర్తనముఁ గప్పిపుచ్చ నెన్ని యోప్రయత్నము లొన

రించితివి కాని యది మానదు. ఏలయా యతని నెత్తురు కన్నులఁ గాంచినఁ గాని నేను నిదుర పోను." అని యొకసేవకుని బిగ్గఱగఁ బిలిచి "ఓరీ! యీయుత్తరము నీముద్రికను గొనిపోయి సుమంతుని కొసఁగి నాయాజ్ఞ నీక్షణము నెరవేర్పు మను" మని యొకయుత్తరము వ్రాసి ముద్రికతో నిచ్చెను. భటుఁడు వెడలెను. "దేవీ! నీవు వచించినట్లు తొందరపడక నాసభా స్థానముననె వాని దోషిగ నిరూపించి నిర్మూలించుటకు నిశ్చ యించుకొంటి. అయ్యయ్యో! చిత్రాంగీ! నీయీరూపు గనుఁ గొనినకొలఁది నాకుఁ గంప మెత్తు చున్నది. ఇఁక నీవు లోని కరిగి జలకము లాడి చలువవలువలు కట్టి యలకలు తిలకము దిద్ది చక్కనై రమ్ము." అని బ్రతిమాలి యామెను లోన కనిపెను.

పదునాల్గవ ప్రకరణము.

దుఃఖము.

ఉన్న నేను గురుద్రోహి నైతి. నాకళంకము మాపు కొన నేఁడు నాసంతతిని నాపేరునను జన్మించి గురుదార నంట కయ వచ్చినను నా కీయిక్కట్టు తప్ప దయ్యెనే యనుకొని కాఁ బోలు సారంగధరుఁడు మో మెఱ్ఱవారఁ బొడకట్టు చుండెను.

"కట్టా! నేఁడు నాపాపిహస్తము లెట్టిపాడుపని నొన రించినవి. నా కిట్టికానికార్యము ఘటిల్లు నని కలలోను దలఁప

నైతి. అయ్యో! రాజున కంతకంతకు బుద్ధి పోవు చున్నది. ఆమోహానికిఁ జిక్కి ముందు వెనుక లాలోచింప కున్నాఁడు. మోహపాశములఁ గట్టుపడి న్యాయాన్యాయవిచక్షణ విడనాడు చున్నాఁడు. ఇ దెట్టిచెట్టల కాటప ట్టగునో! ఈవేంగిరాజ్యము క్షీణించుట కిదియ మొదలు కాఁ బోలు! దైవమా! నీ వైనఁ దోడుపడవా! ఓరామలింగస్వామీ! ఓకోటిలింగేశ్వరా! మమ్మీయాపద నుండి తప్పింపవా? నీ భక్తుఁ గావాడవా? ఓ కామసంహారా! మామహారాజుగారికామము నణఁపవా? కామావేశమునఁ గన్ను గానక యున్నమాహాన్నపోఁడికి దివ్య దృష్టి ప్రసాదింపవా? దేవా! తగదు తగదు రక్షింపు ము రక్షింపుము. ఆహా! కామమునఁ గ్రోధము, క్రోధమున లోభము, లోభమున మోహము, మోహమున మదము, మదమున మత్సరము సి ట్లొక్కటొక్కటిగ నరిషడ్వర్గము లెల్ల విజృంభించి రాజు గుణవిహీనుఁ జేయు చున్నవి. పూర్తిగ బంధించివేయు చున్నవి. సుహృద్వరులపలుకులు చొరవు మిత్రులయాలోచనలు వినఁ బడవు. అహర్నిశ లాచితాంగిమందిరము నెడఁ బాయ కున్నాఁడు. అత్యంతావసరములఁ దక్క సభాస్థానమునఁ దనమోమే చూపఁడు. చెట్టు చెడు కాలమునకుఁ గుక్కమూతి పిందె లని యీవృద్ధత్వమున నెక్కడ నలవడిన దీకామము. ఈపిశాచమును వదల్చుమార్గము లేదు. ఒకరు చెప్పిన వినఁడు. తనకుఁ దోఁచదు. ఇవి యన్నియు న ట్లుండనీ హా! యువ

రాజా! సారంగధరా! నీపై నాస లెల్ల నిల్పి యున్నమాకు నాయాసలును బాసి పోవు చుండెను. వృద్ధరా జిక నెన్నాళ్లు పరిపాలించును యువరాజ్యాభిషేక మొనర్చినతనతనయున కేలుఁబడి నిడక కావున నింతటనె మనము వేగిరపడ నేల కొన్నాళ్లలోనే యీయాపద లన్నియుఁ గొన ముట్టునని పుట్టెడాసతో నుంటిఁ దండ్రి! సారంగధరా! నీ కిచే టేమి! సుగుణగుణోద్దామ! సర్వకళాభిరామ! సారంగధరనామ! యువరాజా! నీ కెంతవంత వాటిల్లె! అయ్యో! వంత యను చుంటినా! హా! జితేంద్రియా! ఇాశభంగ మొనర్చినను రాజు నొక్క పలుకాడవు! ధైర్యము తూలవు; దైవము దూఱవు; కల్ల నిజములు బయల్పుచ్చవు! హా! రాజకుమారా! ప్రథమమున నీజనకుఁడు పాలించిన ట్లుండు ననుకొన్న నీధర్మపరిపాలనము నభివృద్ధి యొనరింపుచు సర్వనుజనాశ్రయుండ వై దిగంతకీర్తి విస్తారుండ వగునీసురుచిరాకారమున కండ నుండ మేము నోమమా! స్వప్నమునం దైనఁ బరులఁ దూలనాడవే; యనృతాలాపము లాడవే; కుసుమకోరకముల నైన గోట గిల్లవే; పరకాంతలఁ గన్నెత్తి చూడవే; యట్టి నీవా యంతఃపురద్రోహివి! హా! ధాతా! నీ కెంత జాలి లేదు! నీమానసము దారువో లోహమో వజ్రమో యయి యుండు. అక్కటా! సారంగధరా! నిన్ను నానుబుద్ధికన్న మిన్నఁగఁ జూచు చున్నాను గదా! నానుబుద్ధితో నేమి తెల్పుదును! అన్నమున కింకను రాక లడసె

నేమో యని యెదురుఁదెన్నులు చూచుచున్నకన్నతల్లి కెట్లు విను పింతు నోయీ తండ్రీ! పాపిదైవమా! యిందుకేనా యీ మానసమంతు నింకను బ్రదికించితివి!" యని యెంతయు వాపోవుచుఁ జెలువవలువలు దొడిగికొని యుత్తరీయమున నయనములఁ బారలుజలముల నద్దుచు నొకవృద్ధుఁడు రత్నాంగిదేవిగారిదివ్య భవనమును డాయు చుండెను.

రత్నాంగిదేవి క్రమప్రకారము మందిరమునకు రాని తనతనయున కై యాందోళనపడుచు మందిరద్వారమునఁ గని పెట్టుకొని యుండెను. ఆయమ్మచిత్తమ్ము తమ్మిపత్రమ్ములోని నీరమ్ముపిధమ్మున నిలుకడ లేక తబ్బిబ్బగు చుండెను. మఃస్నన్నఁడును వేళ నతిక్రమింపనిసుతుఁడు నేఁడు రాత్రి యధిక మగు చున్నను రాకుండుటఁబట్టి యేమో పట్టి యెట్టు లున్నాఁడో! యెడ కేగెనో యని యామె తల్లడిల్లు చుండెను. ఆహా! మాతృప్రేమ!

"ఏమి! సారంగధరుఁ డింకను రాఁ డయ్యె. నే నూహించినట్లు ముప్పు వాటిల్లెనా! మాయలాడి చిత్రాంగి మా కొంపఁ దీయ లేదు కదా! నే నెంత చెప్పినను వినక నామిత్రుఁడు విధి పట్టి యీడ్చినట్లు పోయె. కట్టా! యేమి నావామాక్షి యదురు చుండె. ఇంకను శయ్యామందిరమును జేర రాఁడు. అయ్యో! గుడ్లగూబ గూయుచు నెదు రయ్యె. నానంగారినం గతి నామనంబును జేయి పెట్టి కలఁచు చున్నది. నామానసము

డోలాయమాన మగు చున్నది. అడుగులు తడఁబడు చున్నవి. అకటకటా! యెంతనడచినను జననిరత్నాంగిదేవిభవనమును డాయ కున్నానే!" అనుచు సుబుద్ధి రత్నాంగిదేవిమందిరమును సమీపించెను.

తత్క్షణమ రత్నాంగి "నాయనా! సుబుద్ధీ! నాసారంగ ధరుఁ డేఁడీ?" యని యడిగెను. "అమ్మా! నానెచ్చెలి యింకను రా లేదా! భోజన మాలస్య మగు చుండెనో లేక తమతో నే దేనివింతసంగతి ప్రసంగించు చుండెనో కాలాతిక్రమణ మయ్యె నని నేను వచ్చితి, మాతా! నేఁటిసాయంకాలము నుండియు మీకుఁ గనుపింప కుండెనా?" "కుమారా! సాయంకాలమే యన నేల మధ్యాహ్నము నుండియు కనుపడఁ డయ్యె. నిన్ను వీడి యెన్నఁడు నెక్కడకుఁ బోయి యెఱుఁగఁడే తండ్రీ! యి దేమి!" "హా! దైవమా! ఏమి కల్పించితివో కదా!" యని సుబుద్ధి విచారింపఁ దొడంగె. "సుబుద్ధీ! అది యే మది యేమి! త్వరఁగఁ దెల్పుము. గోరుచుట్టుపై రోఁకటిపోటు నా నీపలుకులు నాచెవులను ములుకులవలె నాటినవి." అని త త్తరపడఁ జొచ్చె ను. "సూర్యచంద్రాదులు గతులు తప్పినను సప్తసముద్రము లింకినను భూమి కుంగినను నగ్ని చల్లఁబడినను నామిత్రుఁడు తప్పతోవఁ ద్రొక్కఁడు నిక్కముగఁ ద్రొక్కఁడు. కావున నావనిత యేదో గ్లాని కలిగించినది. గతరాత్రియు నీదినమునను నే నెంత తర్కించి యడిగినను సుబుద్ధీ! యీయొక్క సంగతిని

గుప్తముగ నుంచినందులకు నన్ను మన్నింపుము. నే నట్టిప్రతిజ్ఞఁ జేసికొంటిఁ గావున నన్నావిషయమై బాధింపకు మని ప్రీతి మాలెనే కాని విషయ మేమో వివరింపఁ డయ్యె. యథావిధి లేక యొంజడియున్న ట్లతని వైఖరియ చెప్పక చెప్పినది. ఏదో బలవత్తమ మయినకారణ ముండ కున్న నట్లునా! మా యిరువురిమనము లొకటియే కదా! మఱియు నిది నాతోన యంతరించుటకు—అని వంశయింపుచు—ఆజగన్నియంత నెంతో ప్రార్థింపు చున్నాను. అనియెను. హా! దైవమా! మా కేమి బాము నమర్చితివి! రాజు కామమదాంధుఁ డయి యుండుటయే గాక చిత్రాంగిదగు కేలఁ గీలుబొమ్మ నా నాడు చున్నాఁడు. ఆపె పంతగొండి. ప్రయత్నము కొనసాగమి నేమిపాటు కల్పించెనో" యనుచు లోలోనఁ దలఁపు చుండెను. రత్నాంగిదేవి తిరుగ "మాటాడ వేమి నాయనా! నీవైఖరి చూడ నాకు మఱియు నాందోళన ముద్భవించు చున్నది. ఒడలు దడ పొడము చున్నది. అదవదపడు చున్నావు. కారణ మేమో తెలుపవు. తండ్రీ! ఏమయిన హాని సంభవింపదు కదా!" అనునంత నుమంతుఁడు ప్రవేశించు చుండె.

"కారణ మేమో నే నెఱుఁగను గాని జననీ! నిన్నటి నుండి నామిత్రుఁ డొకవిధమున నుండెను. మీరును గనిపెట్టియే యుందురు. నామాట వదేమో త్రోసివేసి యాచిత్రాంగిదేవి గారిభర్మహర్మ్యమునకుఁ జనినాఁడు."

"అదియు నేఁడు ముప్పై వచ్చెనో కుమారా!" యనుచు సుమంతుఁడు నుడివెను.

"ఏమియు స్వామి ముప్పై తెలుపుమా!" యని వెంటనే సుబుద్ధియు రత్నాంగియు నడిగిరి.

"చెప్ప నోరాడ కున్నది. ధైర్యము చాల కున్నది. యువరాజుగా రంతఃపురద్రోహ మొనర్చి రనునపోహమున రాజుగా రతనిఁ గారాగారమునఁ ద్రోయించిరి—"

"హా! కుమారా! సారంగధరా!" యని వినియు వినకయే రత్నాంగి వెనుకఁ బడ నున్నతఱి నాపెఁ గనిపెట్టుకొని యున్న దాసియొకర్తామెను నేల వ్రాలకుండఁ గైలఁబట్టెను.

"హా! మిత్రమా!" యని సుబుద్ధియు నిలువున నీరయ్యెను. కొంతపర్యంతము నిశ్శబ్ద మయ్యెను. తోడ్తోనఁ దెలివి వచ్చి సుబుద్ధి "తండ్రీ! నాసంగడీఁ డిపు డేడ నున్నాఁడు?" అని యడిగెను.

"కొడుకా! నేర మారోపణమై విచారణ యొనరింపఁబడు వాఁడుండు చెఱసాలను." అనునంత నొక్కక్షణమును నాఁగక "నా చెలికాఁడు చెఱసాల నుండ నే నిచట నిలుతునా" యనుచుఁ గడుశీఘ్రమునఁ బరుగిడెను. చెఱసాల సమీపించె. చేరినతోడనే పేరుతోడ మిత్రుని జీరెను. అది యంధకారబంధురమై యుండుట నెట్టెట్టో తడవి యినుపతలుపుఁ బట్టుకొనియెను.

"కంఠస్వరముఁ బట్టి సుబుద్ధి నా నున్నాఁడే! మిత్రమా! సుబుద్ధీ!" యని యీయెడ భగవచ్చింతనయే ప్రధానముగఁ జేసికొని యున్న సారంగధరుఁడు పిలిచెను. "హా! సారంగధరా! సారంగధరా! పావురములయాటయే వ్యసన మని వారించితిని. ఆధర్మహర్మ్యమున నడుగిడ వల దని ప్రార్థించితిని. వినవైతివి. అయ్యో! కలరవక్రీడ తుద కిట్లుగాఁ బరిణమించెను. నమ్మఁ జాల నమ్మఁ జాల నేనే కాదు సకలచరాచరములును నమ్మఁ జాలవు—ఒక్క—కామమదాంధుఁడు నీజనకుఁడు గాక—"

"మిత్రమా! వద్దు వద్దు. బుద్ధిశాలివి. నాజనకు నింతయు నిందింపకుము." అని నడుమ సారంగధరుఁడు నుడివెను. వానివచనములు వినిపించుకొనకయే సుబుద్ధి "మూర్తీభవించిన మోసగుణకదంబమా! నీవా దేవి చిత్రాంగిఁ జెఱుపఁ బూనుట!" "సుబుద్ధీ! ఏమో యెప్పటి కేదియో నీవా యట్టిపనిఁ జేయఁ బూనుట యనెదవు నే నన నొక లెక్కయా!" "నెచ్చెలీ! యెందుకు నన్ను పెడత్రోవఁ ద్రొక్కింపఁ దలఁచెదవు? నీ వాకానిపనియొనరించితివని యగ్నిఁ జొఱ వచ్చుఁ గుబుసము లూడ్చినభుజంగములఁ బట్ట వచ్చు వ్యాఘ్రాదిఘాతుకమృగముల నోరఁ జేయి పెట్ట వచ్చు. ఓ చిత్రాంగిరాహుగ్రహమా! నామిత్రు నెట్టిచెట్టలఁ బెట్టుచున్నావు!" "సుహృద్వరా! మందప్రజ్ఞుఁడ వగుచున్నావు వగచు మన్నావు. పూజ్యుల దూషింపు చున్నావు: వలదు

వలదు." "ఓ తల్లీ! రత్నాంగీ! యద్దాలమేడలో హంస తూలికాతల్పమున విద్యుద్దీపకళికలు వెలుఁగఁ జెలఁగు చుండు నీసుకుమారుఁడు—అమ్మా! నీసారంగధరుఁడు-అయ్యయ్యో! కటికినేల గాఢాంధకారమున నొకగట్టికొట్టులో నొంటరిగఁ గలఁగు చున్నాఁడు. హా! ధాతా! పుట్టి బుద్ధి వచ్చినదిమొద లెన్నఁడు నేకశయ్యఁ బవ్వళించుమమ్మ నేఁడు వేఱు కావించితివి; నీ కన్నులు చల్లఁబడెనే! నీ విట్టికట్టెఁడివి నవివేకివి నగుటనే ని న్నెవరును బూజింప కున్నారు. హా! సారంగధరా! నన్ను విడిచి నీ వొంటరిగ నాపన్నుండ వై పన్నుండ నున్నావా! వలదు వలదు. నిన్ను నేను విడిచెదనా!" యని యాయినుపతలుపును యావచ్ఛక్తి నూఁపెను. ఆధ్వని విని యాయుధహస్తుఁ డొకఁ డేతెంచి "ఎవ రది ప్రాణములపై నాస లేని—" అని యేదియో యింకను నడుగ నుండెనే కాని "రాజసేవకా! యీసుబుద్ధి నిలిపి యీసుగుణాలవాలు సారంగధరుఁ బ్రాలుమాలి కారాగారమునఁ బడఁ ద్రోయించి యీసుబుద్ధి సేవల నిలిపె నారాజు; నీ వైన నీతని నిందునం ద్రోయ రాదా!" అని ప్రార్థించెను. "నమస్కారము మంత్రిపుత్రా! క్షమింపుము నాయసమర్థతను." అని యతఁడు మగిడెను. "సుబుద్ధీ! నీవు మహామోహప్రవాహమునఁ గొట్టువడి పడి సుడివడి పోవుచు నీయార్తనాదముల నన్నును ముంప నున్నావు. కావున నీతోడ లోఁతున దిగుటకన్న నిదే హరనామ మను

మాత నీ కొసఁగు చున్నాను. దానిఁ గొని తరింపుము. ఆపన్నా మగ్నుల కదియే సర్వప్రదము. హర! హర! హర! హర! శంభో! మహాదేవ! శంభో! యని సారంగధరుఁడు భగవన్నా మసంకీర్తనమునకుఁ దొడంగెను.

“మిత్రమా! భోజనమునకు రావైతి వని యాదవద పడుసీయమ్మ కేమి వినిపించెదు. అయ్యో! ఆమెమొగ మే మని చూచెద. ఏ మని యూరడించెద.” అని సుబుద్ధి నెత్తి మొత్తుకొను చుండెను. “సుబుద్ధీ! తనకు సారంగధరుఁ డను తనయుఁడే కలుగ లే దనుకొని సృష్టివైచిత్ర్యములు బాగుగఁ బరికించి మాయాప్రపంచమునఁ దగులువడక నామాతను దన పతినే యనవరతము స్మరియింపు మనుము. మహాపతివ్రతా శిరోమణి యామెకుఁ జెప్ప వలసిన దేమి! కారణవశమునఁ జేసి కలుగుచుఁ బొలియుచు నుందురు సోదరులు. ఇంతవగ పేల! నానిజమాతృమృదుతరకరసరసీరుహములోనియిష్టమృ ష్టాన్న తినుభాగ్య మన్నింటిని బోలి నేటితో సరిపోయినది. సృష్టికర్త నా కిడినబత్తె మంతయుఁ జెల్లినది.” యనియెను. “చెల్లెనా! జ్ఞప్తి వచ్చినది నాఁటి దగుచిత్రలేఖ. దాని నేమం దును. కే పది నిదర్శనము కాదా నీనిర్దోషమునకు!” అని సుబుద్ధి శరవేగమునఁ బరుగిడెను. సారంగధరుఁడు వెలవెలఁ బోవుచు “అయ్యయ్యో! నాతోడనే యంత మొందు నను కొన్న యాయుదంతము రాద్ధాంతమునకు వచ్చెఁ గాఁ బోలు!

కట్టా! ఆయుష్మను నింద నొందింప కుండ వలె ననునాతలఁపు నిష్ఫల మగుచు గాఁ బోలు! హర! హర! హర! మహా దేవ! శంభో! అని తనశివోపాసనను బ్రారంభించెను.

రత్నాంగిదేవి దాసిక లొనరించినయుశ్శోపచారముల సేదదేరెను. "హా! కుమారరత్నమా! నే నిఁకఁ బ్రతుకఁ గలనా!" యని నిట్టూర్పువుచ్చి యూర కుండెను. పరివార మెల్లయు నశ్రువు లొలికింపు చుండెను. సుమంతుఁడు నెలుఁగు రాల్పడ నూరడింపు చుండెను. "పాపీ చిరాయు స్సుకృతీ గతాయు" వని వరతనయా! నీ కింతలోనె కాలము చెల్లెనా! హా! గౌరీమనోహరా! యాయువు లేనిమూను నొసంగితివా! ఇంతకన్న నంతానమే లేకున్న నొకచేసంతాప మయి యుఁ ండునే! ఇచ్చినవాఁడవు వానిబూర్ణాయురారోగ్యవంతుఁ జేయక పూర్ణసుందరుఁ బూర్ణసుగుణు నేల చేసితివి! ఇవి యన్నియుఁ దలఁచుకొని పలవించుటకేనా! హా! సారంగధరా! మాకుఁ గాక యేగర్భదరిద్రు లకయిన జనించిన నీ వాయుష్మంతుఁడ వగుదు వేమో కదా! తండ్రీ! యావనాంకురముననె యాయు రాంతమా! నాయనా! యేమి యనుభవించితివి నీ వీయిల జనియించి! రాకపోకలశ్రమ యేనా! నీముద్దుమొగముఁ గనుఁ గొనుచు నీనిద్దపుచెక్కిళ్ళ ముద్దు లిడుచు నీచక్కనిచిన్నినోట ముద్ద లిడుభాగ్య మిఁక నాకు లేదా నాకొడుకా!" యని పెండియు నామె మెయిమఱచి యుండెను.

"అమ్మా! దేవేరీ! రేపు విచారణ కదా! నీ వింత వంత నొంద నేల! బెగ్గడిలకుము. కారాగారమునఁ బడి యిడుమ లొందినాఁ డని యొక్కటియే కాని యాతని కింక నేగ్లానియు లేదు. నాశక్తివంచన లేక ప్రయత్నించి నీసుపుత్రు నీముప్పు నుండి తప్పింపఁ జూతు. తల్లడిల్లకుము తల్లీ! కడతేఱ కుండనే కడతేఱినవానిగాఁ దలఁతు వేమి?" అని సుమంతుఁడు ధైర్యము నెలకొలుపు చుండెను. "ఇఁక నేమి యాశ! పుత్రా! సారంగధరా! మమ్ము పున్నామనరకము నుండి లేవ నెత్తవా! రత్నమునకే రాయిడి, కనకమునకే కాకలు, చందనమునకే యొత్తుడులు, కీరశారికలకె నిర్బంధములు, వరఫలయుత గురుతరులకె ఱాళ్ళదెబ్బలు, సూర్యచంద్రులకె గ్రహణము, లట్టులు సుకుమారా! నీకే సంభవించెనా యిక్కట్టు" లని కన్నీరు మున్నీరు గాఁ గారుచు చుండెను.

"అమ్మా! పుడుకుఁదోడుకువకె యొడుదొడుకులు; కల్పవృక్షమునకె కష్టజాలములు; ఔన్నత్యము గలవానిపైనే పిడుగు పడును. ఘనతరువుఁ గూలఁ ద్రోయును గాని ఝంఝామారుతము మ్రోదుమ్రాఁకుఁ గదల్చునా! కష్టసుఖములు కావడికుండలు. వెన్నెల కొన్నాళ్ళు చీఁకటి కొన్నాళ్లు. ఇది స్థిరము గాదు. ఓర్వు మోర్వు" మను చుండె సుమంతుఁడు.

"హా! తండ్రీ! మాపాలిటి వెన్నెలలు మాసినవి. సారంగధరుఁ డుండమిఁ జీఁకటి కాక వెన్నెల లెట్లు వచ్చు.

ఈచీకటిలోకమున నేనింక జీవింపఁ జాల! భర్తగారిపాద ములకుఁ బ్రణమిల్లి యాజ్ఞఁ బడసి మరణించెదను'' అనియెను.

''అమ్మా! తండ్రి నరసి రాజుగారియొక్కమనముఁ గరఁ గించి దివ్యోపదేశము చేసి నీసుతు రక్షించుటకు నీవు ప్రయత్నిం చిన బాగుగ నుండు నని నాయభిప్రాయము. అంతియ కాని తల్లీ! కాఁ గలకార్య మంతయు నింకను నుండఁగనే నీవు జీవ ములు తొఱఁగుట తగునా!'' యని సుమంతుఁడు నుడివెను.

''పతికి నాపైఁ బ్రేముడి వీడినది. చెల్లెలగుచిత్రాంగియు నన్ను దయఁ గనదు. నాప్రార్థన లరణ్యరోదనములు. అడవిఁ గాయువెన్నెలలు. అయినఁ బ్రయత్నించెద. ఓసర్వేశ్వరా! సర్వరక్షా! ఆలింపుము పాలింపుము. మాయాపదఁ దూలిం పుము. కినుకఁ జాలింపుము. యమపాశమునఁ జిక్కిపొక్కు మార్కండేయుఁ గాపాడినమహానీయునకు నీకుఁ గారాగార మున నుక్కునాగాదిలికొమరుఁ గాపాడుట కష్టమా! సారం గధరా! సారంగధరుఁ గాపాడ నీవు గాక వేఱువా రెవ్వరు! నీయక్షీణకరుణాకటాక్షముల వృద్ధి నొందు ననుకొంటిని గాని నాసూనుఁ డి ట్లింతటనే క్షీణించు ననుకొన లేదు మాంరక్ష! మాంరక్ష! దయానిధీ! మృత్యుంజయా! యీమృత్యుము ఖము నుండి నాపుత్రు రక్షింపుము. శంభో! శంకర! గౌరీశా!'' యని కొంత యూరడిల్లెను.

-❦-

పదునేనవ ప్రకరణము.

కారాగారము.

రాజమందిర మష్టకోణాకారముగ నిర్మింపఁ బడినటు లిదివఱకే తెలుపఁబడెను. ఆయష్టకోణములలో విదిక్కులు గాక తూర్పు, దక్షిణము, పడమర, ఉత్తరదిశలు తోటగుబాటల విలసిలు చుండెను. కావున రాజమందిరము గలమెట్ట యొక విధముగ నలుచదరముగ నున్న దనవచ్చు. ఈబాట లేట వాలుగఁ గ్రింద నున్న పచ్చికబయలునకు దిగిన వని వేర వ్రాయ వలయునా! మెట్టచుట్టును జెట్లు దట్టముగ నలమి యొకరకమగు శోభను గలిగించెను. మందిరోపరిభాగమున నిలిచి నలుదిశలఁ బరికించెదమా యే మానందముగ నుండును! అందును బడ మరఁ గాక మిగిలినదిక్కు లన్నతపాంథారణ్యమున భయంక రములై యున్న నక్కడ నుండి చూచువారి కది యంతయు నొక్కచక్కనిబయలుగఁ దోఁచును.

రాజమందిరమునకు నడుపునాలుగుమార్గములకును గ్రింద నవఁ బ్రారంభమున నాలుగుచిన్నయిండ్లు గలవు. అయిండ్ల రక్షకభటు లున్నారు. ఆమార్గములను భద్రముగఁ జూచుట వారిపని. కావున వింతవారెవరైన లోన కేఁగఁ దలఁచిన ముందుగ వారిదగుననుమతిని బడయ వలయును.

పడమర నుండి వచ్చుమార్గమధ్యమున నన రాజమందిరమునకును రక్షకభటునిమందిరమునకును మధ్య బాటప్రక్కసాలఁ బోలునిర్మాణ ముండెను. అది లెక్కగదులఁ గలిగి యుండెను. మలిసినశిలలచే దృఢద్వారముల నది నిర్మింపఁబడెను. గది యొక్కఁటి కొక్కొక్కకిటికీ యుండెను. ఆగవాక్షములను గట్టియినుపకమ్ముల నలరారు చుండెను. ఆగదులంతవిశాలములు గా కున్నను మూఁడుగజముల వెడలుపును నాలుగుగజములపొడవును గలిగి యుండక మానవు. అవి యన్నియు దక్షిణముఖములుగ నుండెను. గది యొక్కయుత్తరపుగోడల నంటియే గజమున్నర వెడలుపు గలయరుఁగొకటి ప్రతియాగారమున నుండెను. ఒక్కొక్క తిన్నెపై నొక్కొక్క కంబళియుఁ జాఁపయు నుండెను. నాలుగు లేక మూఁడువ్రేళ్ల వెలితిని గమ్ములతో నలరారుతలుపుల నవి నిర్మింపఁ బడుట లోపల నున్నవారు చక్కఁగ నెల్లరకుఁ గనుపించెదరు. ఆకొట్టులన్నియు నస్త్రశస్త్రధారులైన యోధులచేఁ బూర్ణరక్షణమున నుండెను. ఇది చెఱసాల యని వేరుగ వ్రాయ వలయునా!

ఇది నేర మారోపింపఁబడి విచారణలో నున్నవా రుండునది. శిక్షితు లగువా రుంచుటకు భూరికారాగారమును వేరుగఁ గలదు; కాని యది తెలుపుట యిట ననవసరము.

నేర మొనర్చినవా రంతఁగా లేమి నీ చెఱసాలగదులును నపరాధులఁ గలిగి యుండ లేదు. కాని యొకకొట్టున

మాత్ర మెవఁడో యున్నాఁడు. పాప మిం దుండుట కెంతయుఁ దగఁ డని చూపఱుల కాచూపయే చెప్పక చెప్పును. ధనాపహారుఁడు గాఁ డని యాతనిలక్షణములె వెల్లడించు చున్నవి. ప్రాణాపహారుఁడును గాఁ డని యాతనిమృదులావయవములె నిర్ణయించు చున్నవి. ఆమోముసోము నానేత్రచకోరకములు నామూరాకారము నావర్చస్సుఁ గనుఁగొనిన నెట్టివారికిని నతఁడు రాజకుమారుఁడు తప్పక రాజకుమారుఁ డని తోఁపక పోదు. అతఁడు విస్మయకలితుఁ డయియే యున్నాఁడు. కాని విచారాంధకారమగ్నుఁడై యుండ లేదు. వారికిని నపరాధులకును హస్తిమశకాంతర ముండును. అరుఁగుపైఁ గూరుచుండి పరిపరివిధముల నాలోచించు చున్నాఁడు.

“ఆహా! స్త్రీలు చంచలచిత్తలు గదా! తాము పట్టిన కుందేటికి మూఁడేకాళ్లనుమూర్ఖతయు వారియం దెక్కుడుగ నుండును. శాస్త్రములు చదివిన నేమి శౌర్యధుర్యుఁ జెట్టపట్టిన నేమి కలుముల నోలలాడు చున్న నేమి సద్గంధ మలవడ నప్పుడు! తద్గ్రంథపఠనము సద్వినియోగమునఁ గదా రాణించు. స్మశానపురాణప్రసూతివైరాగ్యములకరణి నేతత్కాలమున నుండి యుత్తరకాలమున నంతరించిన నాయాచదువు లేల శాస్త్రములేల! చదువు సంధ్య లే కున్నను బుద్ధియే ప్రధాన మెల్లెడలను. బుద్ధి లేనివారు కంటి కింపగు పెద్దపులులతో సమానులు. ఔరా! యౌవన మెంత కెంతటియకార్యముల నయిన

నొనరంపించును గదా! వావివరుసల గణింప నీదు. హెచ్చు తగ్గుల నెన్న నీదు. మంచిచెడ్డలఁ గాంచ నీదు. పాపపుణ్యములఁ బరికింప నీదు. అంధకారబంధురమున వల్లలాడించును: గావున నే పిల్లలఁ జేసినకూ్రరసర్పములును మదించినయాఁవనులును నొక పోలిక. స్త్రీలకు దుర్బుద్ధి పుట్టకయ యుండవలెఁ గాని పుట్టిన దాని మట్టుపెట్టుట కాతమ్మిపుట్టువునకుఁ దరము గాదు. కొందఱు వారు చెడిపోవుటకుఁ గారణము విద్య యని యభిప్రాయపడు చున్నారు. కాని సద్విద్య యెన్నటికిని గారణము కానేరదు. విద్య నా నేవో నాలుగక్షరములు నేర్చి నీతులు లేక బూతులతో నిండినపాత్రములు చదువుట కాదు. అమిడి మిడితెలివి యన్నిటను జెఱుపే. ఇహపరముల నెఱుఁగఁ జేసి యుచితానుచితములఁ దెలియఁ జేసి ధర్మాధర్మములఁ దవులఁ జేసి తిన్ననితెన్నున నడిపించుచు జ్ఞానేంద్రియమును వికసింపఁ జేయునదియే విద్య. ఆచారము, ప్రవర్తన, యోగ్యత వీని పెల్లడించునదియే విద్య. తనయునికి, యిరుగు పొరుగు, సహ వాసము, సాధారణముగ గుణములఁ జెఱుచునే కాని యవి స్వాంతమున జనించినదుర్గుణమునకు సాటి గావు. పుట్టుకతోడఁ బుట్టినది పుల్లలతోడనే యన్నట్లు జననదుర్గుణ మనివార్యము.

అకటకటా! రక్తసంబంధ మనివార్య మనియో ధనాశా పాశంబులఁ దగులఁబడియో చేఁకిందువారుగ నుండుటను భయం పడియో యొనరుచునసమానవివాహము లీరీతిగఁ బరిణమించుఁ

తనమనమునకు వచ్చి వలపులకు సొచ్చినవారని పరిగ్రహింపఁ దరుణు లరయు చుందురు. కావున వారిదోషము లేశము లేదు. ఈడు జోడు లేనిహీనపాణిపీడనము లొనరించుపెద్దలనే యాయుసురు పట్టి పల్లార్చు. తమయుకార్యము తా మెఱుఁగక పాప మాయబలల రండలు ముండ లని రట్టుపెట్టుటకన్న నీచము దూష్యము దుష్కృతము కలదా! కట్టా! యిట్టివివాహములకతమున నె సదాచారసంపన్నులకు నేకపత్నీవ్రతస్థులకుఁ జనిత్రులకు నాటపట్టయినయీహిందుమాత యిపుడు జార చోరులతో నిండుచున్నది. ఎలికలే మట్టుపెట్టుటకుమాఱుగా నిట్టికట్టిఁడికార్యము లాచరించు చుండఁ బ్రిద లుడుగు టెట్లు!

అహా! కామమునకుఁ గన్ను లేదని యిదియు కాఁబోలు! అరిషడ్వర్గములలో నణఁపఁ జాలనివా రెంతటివా రైన నింతియ కదా! అందునం బ్రథమశత్రువు కామ మధిరోహించిన నిఁక జాసరియొక్క సంగతిఁ జెప్ప నేల! ధనధాన్యములు తఱఁగి పోవును. ఆరోగ్య మంతరించిపోవును. సర్వసుగుణములును నమసిపోవును. కీర్తి మాసిపోవును. పరము వాసిపోవును. స్వాతంత్రియము దొలఁగఁ జేసి కామునకుఁ గానివానికి దాసునిఁ జేయు నీకామమహాత్మ్యము వర్ణింప నేరికగు! ఎన్నెన్నియెన్నికకెక్కిన వంశములు ధ్వంసము కా లేదు! ఎందఱెందఱు రాజపురంధరులు కుందునం దవిలి మ్రింద లేదు! లక్షాధికులు భిక్షాధికులుగా లేదు!

ఔరా! పూర్వభవపరిపాకమునఁ జేసి యన్నియుఁ సాగుచుండును. నుదుటివ్రాఁత యెట్టివాని నైనఁ బట్టి యాడ్చును. లేనిచో నా కాపావురాలాటపై బుద్ధి పుట్ట నేల: పుట్టిన నా ప్రాణమిత్రుఁడు బోధించిన వినక పోవ నేల; కలరవమును విడువ నేల; యది క్రమము తప్పి యామెగీమును జేర నేల; తిరుగ నేను పితృనిహితములు తిరస్కరించి యచటికిఁ బో నేల; యామె కీదుర్బుద్ధి పుట్ట నేల; నా కింత రా నేల; పూర్వజన్మమున నెవరికిఁ బెట్టితినో యిప్పు డనుభవించు చున్నాను. ఆహా! నిన్నఁ గాక మొన్న హంసతూలికాతల్పమున నత్తమిల్లినవాఁడను నేఁడు రిత్తనేల నత్తమిల్లు చున్నాను. కాలమహాత్మ్యము! ఎవ్వనికిని దప్పదు గదా. ఆగర్భశ్రీమంతుని గర్భమున జనించినను నాగర్భదరిద్రుని గర్భమున జన్మించినను వంతు వచ్చినప్పుడు కర్మ ననుభవింపక తప్పదు.

కట్టా! కానక కానక కన్న కడుపు. ఒక్క కన్న కన్న కాదు: ఒక్కకొడుకు కొడుకును గాఁ డనిరి. తలఁపుల నెల్లయు నామీఁదనే నిలిపి యొక్కగడియ వేళ కాలస్యమైన దురంత సంతాపమునఁ జిక్కు నాతల్లి నా సుకుమార జనని పిడుగుఁ బోలిన యీనాయవస్థ నాలించి పంచప్రాణములు బిగఁబట్టి యుండెనా! ఆహా! నాయవివేకము నాయపరాధము నన్నొక్కనినే కాక నన్ను గన్న కారణమునను నాతో నున్న కారణమునను బ్రియ జననిఁ బ్రియమిత్రుఁ గూడ నగ్నిహోత్రముభంగి నావరించి

దహింపు చున్నది. ఇందుననే యుక్త్యాయువివేకి యుండిన నుత్తమవంశమున కెల్లఁ జేటనిరి.

అయ్యో! నాయీసంకటమునకు నే నావంతయు వంత నొందను గాని మదీయ మాతాసుహృద్వరులదుస్థితికిఁ జింతింపు చున్నాను. వారు వివేకులు ధైర్యధుర్యులు కదా! వా రంతగఁ జింతింతురా! విచారింప కేమి; తేలు కుట్టినప్పు డెట్టివాఁడైన విచారించున ట్లనుకోనియాపద తటస్థించి నప్పు డవివేక మంత రించు: ధైర్యము తూలు. ఊరడించువా రెంద రున్న నా విచారపారావారము నడ్డు కట్ట లేరు. హా! సారంగధరా! నీ కతమున నీసుక్షత్రియవంశాబ్ధి యెంతగా ఘూర్ణిల్లు చున్నది!

ఛీ! ఛీ! నేను మాయామోహమున నెండియుఁ బ్రవేశింపు చున్నాను. ధైర్యకవచమును దొలఁగింపు చున్నాను. ధైర్య మనుకవచమును ధరించి, సత్య మనుడాలు దాల్చి, క్షమ యనువాలు కేలఁ బూనితిమా యేశత్రువు నైన నింతలో నీఱు సేయఁ గలము. కైలాసము గాని కైవల్యము గాని కరతలామలకమై యుండు. మిథ్య! మిథ్య! యీజననీజనకు లీసుహృదమాత్యబంధువు లీయశేషవిశేషవైభవము లీభూరిసామ్రాజ్యము లీసురుచిరరూపలావణ్యాతిశయములు మిథ్య. పుట్టి గిట్టుటకే కాని కర్మ నిర్మూలించి యీసర్వేశ్వరునితో నైక్య మొనరించుట కివి యేవియు సహాయభూతములు కావు. తనువు దక్క మరణ మయినవెనుక నీచరాచరము లేవియు

వెనుతవులవు. పుట్టినవా రెల్ల రెప్పట్టున నైన గిట్ట కుండరు. మూన్నాళ్లముచ్చట లివి యన్నియు. అంతమాత్రమునకె యీమాయాప్రపంచమును నమ్మి యరిషడ్వర్గములకు దాసు లగుచు మమకారమునఁ దగిలి యధర్మ మాచరింపు చున్నారు. హా! శంభో! మాంపాహి! మాధవ! నాధైర్య మొడలింప కుము! నిన్నే సర్వకాలసర్వావస్థల నమ్మి యున్నాను. నీ వొక్కఁడవు దక్క నా కీవిశ్వరూపమున నేరును గానఁ బడ కున్నాఁడు." అను చుండెను.

సుఖదుఃఖములు సమానములుగఁ బంచుకొను చుండు వారే సఖులు. సంతోషసంతాపములు సమానములుగఁ బంచుకొనుట వారు తమనెచ్చెలుల నెన్నఁడును మాయావాగురలఁ బడ నీక కాపాడు చుందురు. కావున నిక్కపునెచ్చెలులఁ గలవా రొదుదోడుకునఁ బడక యిహపరసౌఖ్యము లనుభవించు చున్నారు. అట్టివాఁ డొకని వీడి మఱియొకఁ డుండఁ గలఁడా! లేఁడు. వారి యాకారములె రెండు కాని యంతరాత్మ యొక్కటియే! వారివే యనుమాట యేమి సర్వేశ్వరభేదము లైనయీయంతరాత్మ లన్నియు నొక్కటి కాదా! నదుమ నవాంతరముగ వచ్చినకామక్రోధలోభమోహమదమాత్సర్యముల దుస్సాంగత్యమునఁ బలుతెఱంగుల వేర్వే రగు చున్నారే కాని లేనిచో నందఱు నాయానందమయునితో నైక్యము కా వలసినదే!

ఇప్పుడు సారంగధరుఁడు కారాగారమునఁ ద్రోయఁ బడినట్లు మనము వినియే యున్నాము. వానికిఁ బ్రాణ మిత్రుఁడు సుబుద్ధి యొకఁ డున్న ట్లింతకుము న్నె విని యున్నాము. ఒక్కకంచమున భుజించి యొక్కమంచమున నిద్రించువారు వారిరువు రని యెఱిఁగియే యున్నాము. అట్టివా రనివార్యముగ దృగ్గోచరము లగుతనువుల నుండి నేఁడు ఎడఁ ద్రోయఁబడి యున్నారు. దృగ్గోచరము లగునస్థిరశరీరముల నుండి వారు వేరు కావింపఁబడినను మనోదృగ్గోచరము లగుస్థిరాంత రాత్మల నుండి దూరము కావింపఁ బడిరా! లేదు లేదు. అట్లొనర్పుట కేతన్మనుష్యమాత్రులు చాలుదురే! మర్త్యులే కా దమర్త్యులును జాలరు.

వీరివారియొక్క యంగీకారముల నెట్టెట్టో పడసి మగుడ వసివాడినమోముతోఁ జెదరి వ్రేలాడు చున్న కురులతో నలిగి యున్న వలువలతోఁ జిడిముడిపడునడకతో నొకసుబుద్ధి యతి శీఘ్రమునఁ గారాగారద్వారము నమీపించి "హా! మిత్రమా!" యని యెలుఁగెత్తుగ నాని కోపిల్లెను. తోడ్తోన సారంగధరుఁ డులికిపడి వచ్చి "అయ్యో! యిదేమి! పరమమిత్రమా! పామరత్వమునఁ బడు చున్నావు! నీజ్ఞానేంద్రియమును విక సింపఁ జేయుము. ప్రవాహములోనిగడ్డిపరకలవలె గాలిలోని జలదశకలములవలె సుఖదుఃఖములు కలియుచుఁ దొలఁగుచు నుండును. ఈశరీరములే జలబుద్బుదము లన నీకు నీకష్టసుఖ

ముంగా కళవళపడు చున్నావు. సుబుద్ధీ! నీవు చెప్పఁ దగినవాఁడవు కాని చెప్పించుకోఁ దగినవాఁడవు కావు. నన్ను బిగ్గఁ బట్టి తెప్పిఱిల్లఁ జేయుట కీదృగ్గోచరము లగునిను పకమ్ము లెట్లు నా కడ్డము వచ్చినవో యట్లే నీజ్ఞానేంద్రియమును వికసింపఁ జేయుట కీమాయామోహము నీ కడ్డు వచ్చు చున్నది. ఈ యడ్డంకి లేకున్న నాహ్లాద మలవడున ట్లీ యాయడ్డంకియు లేకున్న నాహ్లాద మలవడును: నమ్ముము నామాట" యని యూరడింపు చుండెను. సుబుద్ధియు కొంత సేపటికిఁ దెలివి వచ్చి కన్నులు విచ్చి "హా! సారంగధరా! అకళంకసారంగధరా! నేఁటికి నీ కీయపవాదదోష మబ్బెనా! అన్యాయ మన్యాయము! కామమదాంధుఁడై యున్న యాభూమిపతి కిది యేమిచేటు." "సద్దు సద్దు. రాత్రి నీకంతగాఁ జెప్పితినే! సుబుద్ధీ! పూజ్యుఁ డగుజనకు నించుకయుఁ దూలనాడకుము. మనము మనకర్మనే నిందింప వలెఁ గాని యొరుల నెంతమాత్రము నిందింప రాదు. ఏలయనా మనుష్యులు చేయఁ గలిగిన దొకటియు లేదు. విశ్వసింపుము. ఈవిశ్వమంతయు సర్వేశ్వర మయము, ఏది చేసిన నతఁడె చేయ వలయుఁ గాని యొరులు చేయఁ జాలరు. నే నపమానునకు లోనయితి ననియు వగలఁ బొగలకుము. పూర్వభవమున నే నేరికో యొనరింప కున్న నీనిందమాత్రము నన్నుఁ బొందఁ గలుగునా! ఇదివఱకు రాఁ గలిగెనా! ఇప్పటికి నాకర్మ పాకమునకు వచ్చినది." యని

"అయ్యో! పాపము సత్యాసత్యములు తెలియక సహజముగు నపోహమునకు లో-నయి యీజనులు పాతకమునఁ గించి ద్దోషమునకు లో నగు చున్నారు. హా! సారంగధరా! నీమూలమున నెందఱెందఱు చేడ్పడు చున్నారు." అనియెను. హా! నెచ్చెలీ! కుజనులు తక్క ఘనతరులు కవివతంసులు ద్విజశ్రేష్ఠులు మంత్రిసత్తములుఁ బెల్లుగఁ దల్లడిల్లు చున్నారు. ఎవరికిఁ దెల్లవాఱినదో కాని మిత్రమా! యీరాజరాజనరేంద్రపురవాసులకు మాత్రము తెల్లవాఱ లేదు. అంతయు నంధకారబంధురమై యున్నది. దుఃఖతమోనిమగ్నమై యున్న యీ కువలయము సారంగధరా! ముఖవిజితసారంగధరా! నీప్రత్యక్షమునఁ గాని ప్రకాశింపదు ప్రకాశింపదు. దుఃఖతమమునఁ గళలుఁ బెడఁబాసి యున్న వారియొక్క చక్షుశ్చకోరకములు నీ రాకఁ గాని విలసిలవు. అన్న మన్నమాటయే లేదు. నిదురయుఁ గుదురు నొదవదు. అశ్రుజలధారలు కట్టవు. అయ్యో! మహ్యాద్వరా! నీ వాచిరాత్రిఁగిక్కిఁ దక్క మిగిలినజనులకెల్లరకును బుత్త్రుఁడవే కదా! కన్నకుమారుఁడు కానఁ బడకున్నను నింతగా వంత నొందరు కాని కువలయామోదకరుఁడవును సర్వగుణగణుఁడవును సారంగధరావతారమవును నగునిన్ను గనక నీపాటు విని హా! యేమి తెల్పుదు ప్రళయము సంభవించినట్లు పలవింపు చున్నారు. నెచ్చెలీ! ముదమార నిన్ను కౌఁగిలింపుదమన్నఁ గలి వయ్యెనా! కట్టా! నాచక్షుద్వంద్వ మిఁక నమయు

కున్న దేమి! దుఃఖతపూభ్రింకపోత్తుంగభంగభంగములవల్ల లాపునేను—ఒక్కచిన్న మోటునావను—ఇంకను నేలోకో రూపుమాయ కున్నాను. నీకర్మ పరిపక్వమునకు వచ్చినట్లు నాకర్మయుఁ బక్వమునకు రాఁ గూడదా! నే నంతఘోర పాపుఁడనా! నీయాపద చూడకయు నీకొఱ కెదురు చూడ నా పరమేశ్వరుఁడు నా కనుగ్రహింపఁడా! హా! హా! మిత్రమా! నీ విన్నిగా దీక నిన్ని చెప్పము: నాబుద్ధి యిఁక నిలువదు." అని పెల్లుగఁ దల్లడిల్లి తిరుగ స్మృతి తప్పెను. సారంగధరుఁ డును జేయునది యేమియును లేక యించుక ధైర్యము దూలి నివ్వెఱపడి యుండెను. సుమంతునితనయునకుఁ దిరుగ స్మృతి వచ్చెను. కాని యేమిప్రయోజనము! మతి చలించెను. వెడ నగవు నగుచు వింతగఁ బరుగులెత్తెను. "చిత్రాంగి" "చిత్ర లేఖ" యని సంచరించు చుండె. ఆమిత్రునిబుద్ధివైకల్యము గని సారంగధరుఁడు పిడు గడిచినభంగిఁ బుడమిఁ బడెను.

రెండుమూఁడుజాములప్రొద్దెక్కినది. సుమంతుఁడు కన్నులఁ గారునీరముల నుత్తరీయమున నొత్తుచు నడుగులు తడఁబడఁ గత్తులు దూసి యున్నకొందఱుభటులతోఁ గుఱంగట నున్నయాచెఱసాల సమీపించెను. పుడమిఁ బడి ధూళి గ్రుంగి యున్నయాపుడమిరాయడయనిబుడుతను గనఁగనె నయనాభ్యం తరములఁ బగుల్చుకొని నిరభ్యంతరముగ వెలువడుప్రవా హము నడ్డపెట్ట నేరఁ డయ్యెను. కట్టా! యాయునికి మొట్టి

గట్టివాని నైనఁ గరఁగించు నన్న నీకఁ జాలిగుండెఁ గలవారి సంగతి వ్రాయ నేల! కఱకుకరవాలములఁ గైలఁ బట్టి యున్న యాభటులును మిడుకఁ దొడఁగిరి. ఎవ రేమి సేయఁ గలరు. రాజాజ్ఞ చెల్లియే తీరవలె.

ఎట్టకేలకు సుమంతుఁ డాయినుపతలుపు తాళము తీసెను. “రాజకుమారా! సారంగధరా!” యని గద్గదిక నెట్టెట్టో యుచ్చరించి తనువుఁ దట్టెను. సారంగధరుఁడు తెలివి తెచ్చుకొని కన్నులు విప్పి సుమంతుని గనుఁగొని “హా! సచివోత్తమా! యీపాపిసారంగధరుఁడు నీశోకాత్మజనక—మబుద్ధికి—బిచ్చి కలిగించెను.” అని మొగము దిగవైచి నిట్టూర్చెను. “తండ్రీ! సారంగధరా! ఆత్మజాతిశయుండ వగునీకిట్టియాపద దాపురించ నాయాత్మజున కట్టిపాటు కలుగుట యొకయాపదయా లెక్కయా! నీముప్పు విని జీవచ్ఛవమై యున్న యీసుమంతుఁ డీక సుబుద్ధి గిబుద్ధికై వగవఁడు. తెమ్ము రాజగారియాజ్ఞ యైనది రమ్ము. రెండవపెండ్లామువలఁ జిక్కి యున్న యారాజు కింకను విచారణ యని యొకటి కల్పించె” నని రక్షకభటులు నలుప్రక్కల నడువ సారంగధరునిసభాస్థానమునకుఁ బూర్వమువలెనే కన్నీరు దొరఁగుచు నడిపించుకొని చనియెను.

పదునాఱవ ప్రకరణము.

విచారణ.

రాజసభాస్థానము ప్రజలతోఁ గిక్కిరిసి యుండెను. సభాస్థానమునకు నడుపు నాలుగుమార్గములును ప్రజలమయములై యుండెను అందు దక్షిణమార్గ మింత తెఱపి లేదు సరి కదా జనులతోనే నిర్మింపఁ బడినదో నా నుండె. రాజమందిరము జుట్టినపచ్చికబయలును ప్రజల నీనిన ట్లుండెను. ఒక మొకమునను గళ లేదు సరి కదా కన్నుల నశ్రువులు క్రమ్మి యుండెను. ఏమి యెందుమో వీనులకు విందో మందో యని యత్యంతశాంతులై నుండిరి. స్త్రీలు—ఒక్క మందిరమునం దొక్కటె యిరువురుం దక్క తక్కుం గలమందిరమునం గల—స్త్రీలందఱుం గన్నీరు మున్నీరు గాఁ గార్చు చుండిరి. వారి యొక్క యాక్రందననినాదముల మందిరోపరిభాగములును మాఱుమ్రోఁగు చుండెను. ఆకోకిలాలాపముల నాలించువారికిని జాలి కలుగక మానదు.

రాజరాజనరేంద్రుఁ డట్టయెదుట సింహాసనస్థుఁ డై యుండెను. నన్నయభట్టారకాదికవివరేణ్యులును సుమంతాది మంత్రిశిఖామణులును నిరుదెసల వెలుఁగు చుండిరి.

సరిగంచుపంచె సవరించుకొంచు జానువు లంటు చున్న

తెల్లటంగీని గలజేబుల నప్పు డప్పుడు చేతుల నిడుచు నొంటగు పాగ సరిఁ జేసికొనుచు లోచనముల నుండి జాఱుచారుసులో చనముల నెగఁ దోసికొనుచుఁ బ్రత్యేక మొక్కప్రక్క నున్న యున్నతప్రదేశమున నిలిచిన ద్వారపాలకునొకని బ్రమాణా నంతర మీక్రిందివిధమునఁ బ్రశ్నించు చుండె నొకఁడు అతఁ డొకన్యాయవాది యన నేల!

న్యాయ:—ఓయీ! నీపే రేమి?

ద్వార:—అయ్యా! నాపేరు వీరపాలుఁడు.

న్యాయ:—నీయుద్యోగ మేమి?

ద్వార:—చిత్రాంగిరాజ్ఞిగారిమందిరద్వారమును గాచుట

న్యాయ:—అయిన లోపల కేగువారు ముందుగ నీయను మతి నంద వలయును. అంతయేనా?

ద్వార:—అయ్యా! దేవిగారిదాసదాసికలు దక్క వేఱువా రేరైన సరే మహారాజుగారియాజ్ఞాపత్రము లేనిదే లోని కేగ రాదు.

న్యాయ:—ఆమెడ నున్న యాతని నీ వెఱుఁగుదువా?

ద్వార:—ఎఱుఁగుదును యువరాజుగారినే యెఱుఁగనా?

న్యాయ:—అతఁ డెన్నఁడైన నీకక్ష్యంతరము దాఁటినాఁడా?

ద్వార:—దాఁటినాఁడు.

న్యాయ:—ఎప్పుడు? ఏవేళ?

ద్వార:—మొన్నను సాయంసమయమున.

న్యాయ:—నీయంగీకారముం గొనిమేనా?

ద్వార:—లేదు

న్యాయ:—ఇదివఱ కెన్నఁడైన నతఁ డామందిరమునకు వచ్చెనా?

ద్వార:—లేదు

న్యాయ:—అతఁడు మందిరము నెందుకుఁ జొచ్చెనో యెఱుఁగుదువా?

ద్వార:—ఎఱుఁగను

న్యాయ:—అతఁడు తిరుగ నెప్పుడు వచ్చినాఁడు?

ద్వార:—కనుచీఁకటి పడిన వెనుక.

న్యాయ:—వాని నీవు బాగుగాఁ బరీక్షించినావా?

ద్వార:—పరీక్ష సేయుట కే నెంతవాఁడను.

న్యాయ:—అది కాదోయీ! నీవు వాని లోన కేగునపుడె ట్లున్నాఁడో చూచితివా?

ద్వార:—చూడ కేమి?

న్యాయ:—లోన కేగినపుడె ట్లున్నాఁడో చెప్పఁ గలవా?

ద్వార:—అయ్యా! యుచితరీతి నలంకృతుఁడై యుత్తరీయమును వల్లెవాటు వేసికొని యున్నారు.

న్యాయ:—తిరిగి వచ్చునప్పు డె ట్లుండెనో చెప్పఁ గలవా?

ద్వార:—అయ్యా! కురులు వీడి పై వలువ లేక చిడిముడి పడుచుఁ బరుగుపరుగున వెలువడినారు.

న్యాయ:—సరే నీసాక్ష్యము చాలు.

అంత రాజరాజనరేంద్రుఁడు మఱియొకన్యాయవాదిపై దృష్టి సారించి "మీరే మైన నడుగ నున్నారా?" యని యెను. నాతఁడు లేచి యిట్లడిగెను.

న్యాయ:—ద్వారపాలా! రాజుగారియాజ్ఞాపత్రము లేనిదే లోనికిఁ బో నీకుండుట నీపని యయినపుడు నీవు సారంగధరు నేల విడిచితివి?

ద్వార:—అయ్యా! యువరాజుగారు కాన వారి నడ్డుపెట్టిన నేమి వచ్చునో యని తందర నొందితి.

న్యాయ:—ద్వారపాలా! ఎవ్వ రైన నేమి కారణ మొఱుఁగక మందిరముఁ జొర నిచ్చుట నీకుఁ గానిపని కాదా?

ద్వార:—కానిపనియే కాని యయ్యా! వారిసొమ్ము తిను నేను వారిఁ బ్రశ్నించుటకుఁ జాలినవాఁడను గాను. మఱియు నాయన మహానుభావులు! సద్గుణాలంకారులు!

న్యాయ:—ద్వారపాలా! యతఁడు దొడ్డవాఁ డని నీకు దృఢనమ్మకమేనా?

ద్వార:—అయ్యా! దృఢముగఁ జెప్పఁ గలను: నేనే కాదు లోకమంతయు నొక్కి వక్కాణించును.

ఆసమయమున సభాస్థాన మెల్ల జయజయధ్వానులఁ జెల రేగెను. అనంతరము ద్వితీయసాక్షి మనోరమను బ్రమాణముఁ బలికించిరి. న్యాయవాది యడుగఁ బ్రారంభించెను.

న్యాయ:—మనోరమా! నీ వెవరవు? నీపని యేమి?

మనో:—నేను చిత్రాంగిదేవిగారి చెలికత్తెను. ఆమె వేడుకం బడఁ జేయుటయె నాయవశ్యకృత్యము.

న్యాయ:—నీవు దేవిగారియొద్దనే యెల్లపుడు నుందువా?

మనో:—సర్వకాలసర్వావస్థలయందుఁ జెంత నుండకున్నను దఱచు దగ్గఱనే యుందును.

న్యాయ:—ఆసారంగధరు నెన్నఁడైన నారసితివా?

మనో:—చూచితిని మొన్న.

న్యాయ:—ఏవేళ? యెందున?

మనో:—సాయంకాలమున మా చెలికత్తెయంతిపురమున

న్యాయ:—అతఁడు నీ కెక్కడఁగుపడియెను?

మనో:—నా కతఁడు నా చెలి పరుండుమందిరముముందునఁ బ్రత్యక్ష మయ్యె.

న్యాయ:—వాని నీవు పలుకరించితివా?

మనో:—అయ్యా! నేను పలుకరింపకపూర్వమే "నా చిత్రాంగి యుం దున్న సంగతి నీకుం దెలియునా?" యని యతఁడు నన్నడిగెను.

న్యాయ:—ఏమి! (అని చిఱునగవున) తనచిత్రాంగిఁ గూర్చి ప్రశ్నించెనా! సరే నీ వేమిప్రత్యుత్తర మొసంగితివి?

మనో:—నాకుఁ దెలియ దంటి. నీకుఁ దెలియకున్న వేగమ పోయి చిత్రాంగిదేవితో నీకుమారుఁడు వచ్చె నను మనెను.

న్యాయ:—బాగు బాగు నీకు మారుడు వచ్చెఁ దెలుపు మనియెనుగా! నీ వేమి చేసితివి?

మనో:—నేను పోయి సంగతి నానంగాతికిఁ దెలుపుద మను కొని యరుగు చుంటి. నావెంటనే యాతఁడును వచ్చె.

న్యాయ:—అంతయే కాని నీప్రత్యుత్తరము నందుకొన నందు నిలువ లేదు.

మనో:—లేదు నావెనుతవిలి వచ్చి గదిఁ జొచ్చెను.

న్యాయ:—అప్పుడు దేవిగా రేమి చేయు చుండిరి?

మనో:—పతిరాక కై నిరీక్షింపుచు నొకసామాన్యశయ్య నొఱగి యుండెను. నేను వెంటనే వంట సేయుటకుఁ బోయితిని. కావున నా కప్పటి కంతయు తెలియును.

న్యాయ:—తిరిగి నీ వెప్పుడు వచ్చితివి?

మనో:—దీపములు వెలిఁగించు వేళకు.

న్యాయ:—వచ్చి నీ వేమి కనుఁగొంటివి?

మనో:—తత్తరమున నుత్తరీయము లేక పరుగిడుసారంగ ధరు నరసితిని. ఏమో యనుకొని పడకటిల్లు సమీపించితిని. తలుపులు వేసి యుండె. నాచెలిని బిలిచితిని. ఆమె యేమియో మెల్లనిగొంతున "మనోరమా! నా కిదివఱకె యాహారాదులపై రాగము తప్పినది; యిప్పు డంతకన్నఁ దప్పినది. అన్నాదు లే నొల్ల: నేను వచ్చునందాఁక నీవు గాని మఱి యేరు గాని నన్ను డాయకుఁ" డనియె. నే నంతఁ జింతింపుచు నె చనితిని.

న్యాయ:—ఇంత యేనా ? నీ కింక నే మైనఁ దెలియునా ?

మనో:—అధిక మేమియు నే నేర

"మీ రేమైన నీమనోరమ నడుగ నుంటిరా ? " యని రాజరాజనరేంద్రుఁడు సారంగధరునిపక్షము వహించినన్యాయవాదిఁ బ్రశ్నించె. "చిత్తము. కొంచెము ప్రశ్నించెద నని యిట్లుగ నడుగఁ దొడఁగెను.

న్యాయ:—మనోరమా ! నీకును జిత్రాంగి దేవిగారికి నెప్పటి నుండి చెలిమి ?

మనో:—పిన్ననాఁట నుండియు.

న్యాయ:—నీ విక్కడకు రాఁ గత మేమి ?

మనో:—మిక్కిలిమక్కువతో ననఁగి పెనఁగి యున్న నన్ను హారణముగ మాధవళచంద్రుఁడుగా రనుపుటచేత

న్యాయ:—నీవు యువరాజుగారిని బ్రథమమున మొన్న నేనా చూచినది యిదివఱకుఁ జూచి యుంటివా ?

మనో:—నే నాయన నిదివఱ కొకటిరెండుసారు లారసి యుంటి.

న్యాయ:—ఏవిషయమున నెక్కడ ?

మనో:—ఏమో నేను చెప్పఁ జాలను.

న్యాయ:—అంతగ జ్ఞప్తి లే కున్నఁ గొంచె మించుమించుగ నైనఁ జెప్పఁ గలవా ?

మనో:—చాలను.

న్యాయ:—సరే సారంగధరుఁడు ద్వారము దాఁటి మందిరము నెట్లు ప్రవేశింపఁ గలిగెనో యెఱుఁగుదువా?

మనో:—ఎఱుఁగను.

న్యాయ:—యువరా జిదివఱ కెన్నఁ డైన నాయంతిపురమునకు వచ్చెనా?

మనో:—లేదు

న్యాయ:—ఎన్నఁడును రానివాఁ డేకారణముననో వచ్చి సెజ్జగీమునకు నిన్ను వెన్నాడు చుండ నతని నీ వెందుకు నిరోధింప నైతివి?

మనో:—తల్లి కదా యనుచనువున వచ్చు చుండె. తల్లి పిల్లల కెం దైన భేద మున్నదా యని మిన్న కుంటి.

న్యాయ:—చూడుము నీ వింతకుమున్ను "చిత్రాంగి యిం దున్నది. నీకు మారుఁడు వచ్చె నను" మన్నట్లు నుడివి తివే నిజమేనా?

మనో:—నిజము గాక నేను కల్పించితి ననుకొంటిరా?

న్యాయ:—లేదు! అట్లే యతఁడు ప్రశ్నించినచో నీ కప్పుడ యతఁడు తప్పుదారి త్రొక్కు నున్నట్లు పొడకట్ట వలయునే!

మనో:—సంశయించితి

న్యాయ:—సంశయించియు నీ వెందు కతని నిలువ లేదు?

మనో:—ఏమో నాకు ధైర్యము చాలినది కాదు.

న్యాయ:—నీవే చిత్రాంగిదేవిగారివంటకత్తెవా?

మనో:—వంటకత్తెను గాను చెలికత్తెను. అప్పు డప్పుడు సమయముపట్ల నదియుఁ జూచు చుండును.

న్యాయ:—తిరిగి చనుతఱిఁ దత్తరమున నుత్తరీయము లేక పరుగిడితి వంటివే కారణ మేమో నీవు చెప్పఁ గలవా?

మనో:—చెప్పఁ జాలను.

న్యాయ:—కావున సారంగధరుఁడే చిత్రాంగిదేవిగారిని బలవంతపఱచినట్లు నీవు చెప్పఁ జాలవు

మనో:—ధర్మమార్గమును బట్టి యూహించుటయె కాని నిర్ధారణగఁ జెప్పఁ జాలను.

న్యాయ:—ధర్మమార్గ మన నేమి?

మనో:—కాము మెంత యున్నను గామిని మగవాని బలిమిఁ బట్ట నెంచుట విని కని యెఱుఁగము. పురుషుఁడు వలపు లేని స్త్రీని జెఱుప నెంచుట చాలఁగా విని యున్నాము. లౌక్యము.

తరువాత మూఁడవసాక్షి యగుసుబుద్ధిఁ బిలువు మనిరి. సుబుద్ధి నప్పుడిరువురుభటులు బలిమిని లోనికిఁ దెచ్చిరి. న్యాయస్థానమునఁ దగుచో నిలిపిరి. న్యాయవాదు లెన్ని ప్రశ్నించిన నతనిప్రత్యుత్తరము వెడవెడనగవునఁ ‘‘చిత్రాంగి’’ ‘‘చిత్రలేఖ’’ యనుట కాక యింకేమియు లేదు. కావున నాయున్మాదునితోఁ గార్యము లే దని వాని వీడ నెంచిరి. కాని యాతనిచేత నున్న యేదో కాగితముముక్క యొక్కటిమాత్రము నూడఁ బెఱికికొని రాజుగారి కిచ్చిరి. అది సగము చినిఁగినచిత్ర

రేఖ. మీఁదఁ జిత్రరేఖ యనియును గ్రిందఁ జిత్రాంగి యని యును దక్క పూర్తిగ దానిభావమును గ్రహింప నది వీలుగా కుండె. రాజుగారును నది యచ్చెరువున జాగ్రత్తపెట్టిరి. తరువాత సారంగధరుఁ బ్రశ్నించిరి. అతఁడును బాపురమున కై చనినమాటయును బంగారునరిగించువారింత రంగారుకండువా యును నిజ మనియును దన దనియును బ్రత్యుత్తర మిచ్చి ఘాఉమాట నుడువఁ డయ్యె. పాపము! వెనుక నుయ్యి ముందు గొయ్యి. అటన్న మానభంగము. ఇటన్నఁ బ్రాణ భంగము. ఏ మయినను మానమే ప్రధానముగ వర్తింపఁ దగు మాఉతల్లికిఁ దలవంపులు గూర్చుటకన్న ననిత్య మగుతన తనువునె పరిత్యజించుట మే లని తలఁచెను. తలఁచియు సత్య భామణుఁ డగుట నోరు మెదల్పఁ డయ్యె.

* చిత్రాంగిదేవిసాక్ష్యమును నవసర మని యనంతరము యువరాజుగారిన్యాయవాది యనియెను; గాని ప్రత్యక్షముగఁ గన్నులారఁ గన్నతా ముందుట నాపెరాక యనవసర మని రాజుగారు తెలిపిరి. సారంగధరునియులజడియు నుపశమిల్లెను.

పిమ్మటఁ గలరవ మనుమిష పన్ని సారంగధరుఁడు చిత్రాంగిదేవిగారియంతిపురమును జొచ్చె ననియును బారావతమే వ్రాలుట నిజ మైన నోరు ననుపక యతఁడే యేల పోవలయు ననియును బోయినవాఁడు మనోరమను జూచి నా చిత్రాంగి యిం దున్నది నీకు మారుఁడు వచ్చె ననుద్వంద్వార్థ

పదములు ప్రయోగించుటయును సమాధానము రాకమున్నె శయనాగారము చొచ్చుటయును దిరుగ నుత్తరీయమును విడిచి చిడిముడిపడుచు మేడ పీడి పరు గిడుటయును బ్రిభువా రడి గినప్రశ్నల రెంటికే కాని మూఱుమా టాడ కుండుటయును విచారింప రాజుగా రూర లేరు కదా యింతకన్న సమయ మల వడ దని యదను వేచి దురుద్దేశమున యువరాజు మందిరముఁ జొచ్చినట్లు బుద్ధిమంతులకు స్పష్ట మగు చున్న దనియును నిఁక దేవరచిత్త మనియును జితాంగదేవిగారిపక్షమును బూనిన న్యాయవాది వెల్లడించెను.

"నాపారావత మామేడమీఁద వ్రాలును నేను పో వచ్చును అని ముందే సారంగధరుఁ డూహించె ననుటయు విచారణీయము; అసంగతము. అంతిపురమునకుఁ బరపురుషు ననుచుట తప్పని తల్లి గదా యని యతఁడు పోవుట యకార్యము కాదు. మనోరమతో నాతఁ డట్టిద్వ్యర్థి వాక్యములు నుడువు టయు నామె వెన్నాడుటయు నమ్మఁ దగనిది. అతని శాంత గుణము నాతనిమనోనిగ్రహము నెఱుఁగనివా రెవను తెం... ఏదోసాకున నతఁడు భర్మహర్మ్యమును జొచ్చె ననుటకన్న నేదోపన్ను గడ వాతనినే మేడఁ జొప్పించి రనుట యొప్పు. రాజుగా రూర లేనియద నరసి యతఁ డట్టిపనిఁ జేసె ననుట మృగ్యము. అట్లే యయినయెడల మాపో రేపో వారు రా నున్నయెడనా యతని కలవడునవకాశము! తొలుత రూపపట

మునుఁ గనుఁగొని దేవిగారు యువరాజుగారిని వరించి రనుట లోకవిదితము. కాని పిదప రాజుగారు చెట్టపట్టుట నాపె యీ రాకుమారునే మనమున నిడుకొని మరూహామై నాతని రప్పించి యొప్పించ లేక బలిమిని జై వలువ లాగఁ ద త్తరమున నతఁ డు త్తరీయమును నరకుసేయక మానరక్షణార్థమై పరు గిడె ననుట విదితము. లజ్జాభరమున వెలిపుచ్చరానిదోష మగుట సత్యమునే వలుకువాఁ డగుట దేవరవారిప్రశ్నలకు రెండింటికిఁ దక్క మిగిలినవానికి సమాధాన మియ్యనంతమాత్రమున దోషి యనుట చెల్ల దని నామతము. ఇదివఱ కెన్నఁడును నతఁడు దేవిగారిమేడ కరుగ లే దనుట నంతపర్యంతము లేని దుర్బుద్ధి యప్పుడే యతని కలవడె ననుటయు విచారణీయము. పో నిండు దేవిగారి నిదివఱకు రూపపటమునఁ గాక మఱి చూచి యెఱుఁగఁడు. రూపపటము నైన వైరాగ్యకారణమున నొల్లఁ డయ్యె. కావునఁ దాత్కాలికముగ వలపు జనించుటయుఁ గల్ల. అపవాదుపాలు పడినయీయకళంకునికత్తమున నె ప్రాణ మిత్రుఁడు సుబుద్ధి బుద్ధి చెడి యుండె ననుట యొప్పు. ఆ లేఖ- అభిప్ర—మేమి యో స్పష్టము గా కున్నను దీని సంబంధించియే యుండు నని నామనోనిశ్చయము. కావునఁ బ్రభువులు ప్రబల విచారించి న్యాయము దయచేసి విచారపారావారనిమగ్ను లయినపురజనుల నెల్లర నుద్ధరింప వేఁడు చున్నాను" అని శారంగధరునిన్యాయవాది సమర్థించెను.

అంత న్యాయస్థాన మంతయు జయజయధ్వానముల మాఱు మ్రోఁగెను. భటులెల్ల కోలాహలమును సద్దు పఱచిరి. కొంతవడికి నిశ్శబ్ద మయ్యెను.

"సారంగధరుని పారావతక్రీడకుఁ జేరిచి యాకలరవముచు బట్టుట యొకయంగనకు సాధ్యము కాదు. అచింత్యనుఁ డగుసారంగధరుఁకు పావురములయాట కంగీకరించె నెట్లు. క్రీడాసక్తి కామమునఁ గలుగు నని వినియెద. "సర్వం క్షణికం క్షణికం" మ్మని యెప్పటి కేబుద్ధి పుట్టునో! అతఁడు భగవంతుఁ జూచియే వైరాగ్య మూనెనే! కాంతఁ జూడ కున్నఁ గామము కలుగ దనుటకు! ఎంతవాఁ డైన నింతిచెంత నున్నతఱిఁ గంతు బారిఁ జిక్కుట నిక్కము. ఎంతవల పున్నను బురుషునే బలిమిని గవయునంతసాహసము జంతల కుండ దని నా తాత్పర్యము. మఱి నాదేవి ముగ్ధ యని నే నెఱుఁగుదును. ఎవరియొక్క ప్రాణము లెవరికిఁ దీపి కావు! అట్లయ్యుఁ బ్రాణభరమును మాని యొకయన్యాంగనకై — తన కపకృతి యొనర్చినసతికై — మానాభిమానముల నూని సారంగధరుఁ డూర కున్నాఁ డనుట పొసఁగదు. ఎంత విచారించిన నాయంతరంగమునకు సారంగధరుఁడే దోషి యనియు నంతఃపురద్రోహి యనియు నిప్పుడు తోఁచు చున్నది. కాన శాస్త్రప్రకారము కుమారుఁ డని యెన్నక న్యాయదృష్టిమై సారంగధరుకరచరణములు కాన ఖండింపఁ దీర్పు చెప్పుట కెంతయుఁ జింతింతును." అనియెను.

సభాస్థానమంతయు హా! హా! కారముల నిచ్చుచున్నట్లుండె. తత్క్షణము దండధరులఁ బోలిన దండధరులు సారంగధరుని బెడకేలు విఱిచి త్రాళ్ళఁ గట్టి చేతఁ బట్టి నెట్టుకొని పోవుచుండిరి. యమకింకరులఁ బోలిన యాకింకరులచేఁ గొనిపోఁబడుచున్న సారంగధరు రక్షింపఁ బూనియు సారంగధరు నిదివ్యోపదేశమునని తెలివి వచ్చి రాజశాసనమునకు వెఱచి బిట్టఱచుచు నేలఁ గూలుచు నెత్తులు మొత్తుకొనుచు గుండెలు బాదుకొనుచు సాంతవా రంతము నొందనను బొందనిచింత మునిఁగి పోవుచుండిరి రాజరాజనరేంద్రపురవాసులు.

※

పదునేడవ ప్రకరణము.

జయోత్సాహము.

"ఏమో! మగవారి నమ్మ రాదు. వారిమాటలు నీళ్ళలోనిమూటలు! ముఖప్రీతికై కమ్యాఱితికై వారు వేయి యాడెదరు. అందును గ్రామపరికరుల బొత్తిగ నమ్మ రాదు. ఈవేళ నన్ను పెట్టఁబట్టినట్లే రేపు మఱియొకర్తెఁ బెట్టఁబట్టుదురు. వారి కెదుర సుందరముగ నున్నదే పెండ్లికూఁతురు. యుక్తాయుక్తము లుండవు. యుక్తాయుక్తము లున్న నాకివి యన్నియు నేల: ఈశరీరము చీకుకొన నేల! ఈయేడ్పులు పెడబొబ్బ లేల: యిందఱిని బిలిమాలుట యేల: ఇన్ని యవస్థ

లేల: ఈవృద్ధరా జిప్పటికి నామాట జవదాఁట కున్నాఁడు; కావున నాకోరిక లీడేరు ననియే నానమ్మిక.

ఆహా! నిష్కారణ మారాకుమారు మారాకారు మట్టుపెట్టు టేమికార్యము. కార్యము కాదా యన్నివిధముల బ్రతిమాలినను నన్ను కా దని త్రోసివేసినవాని నే నెట్లు చూడఁ గలను. సహజముగ స్త్రీల కుండుగుట్టును బట్టబయలు గావించి ప్రార్థించితినే! వాని కింతయుఁ గరుణ లేకపోయెను. నే నేమి యకార్యమొనరించితినా! నేను తన్నే వరించితిఁ గాని యీభూవరు వరించితినా! ఎలప్రాయమున నున్న నే నీవృద్ధు నితోఁ గాఁపురము చేసి తనివితీరుదు ననుకొనెనా! అందఱుం దన్నుఁ బోలి వైరాగ్యమే పూనుదు రనుకొనెనా! సకలసౌభాగ్యముల నలరుచు నున్ననా కిది కొఱఁతగ దోఁచ దనియా తన మతము. రసములఁ దేలు చున్నవారు నరసములఁ దేలక యుందురా! ఇట్టివాఁడు నేను నిన్ను చెట్టఁబట్టుట లేదు; నా జనకుఁడు నిను గికురింపు చున్నాఁడు; నీ వేదేనుపాయ మాలోచింపు మని వివాహము కాకపూర్వమే తెలుప రాదా! తన కామాత్రము తెలియ కుండెనా! పితరునియిచ్చ నెరవేర్చిన వాఁడు నాకోరికమాత్రము మేల తీరుపఁడయ్యె. అకార్యము లయిన నీరెండును నకార్యములే కావా! ఒకదాని కొడం బడినవాఁడు రెండవదాని కేల యొడంబడఁడు? తనకుఁ దనది తిన్నఁగఁ నూడెఁ గాఁబోలు!

పో నిమ్ము మఱియొకమాటైన నాయాశ నెరవేరు నేమో యనుకొనుటకు నిప్పు డింతఁగా నేకాంతమునఁ జెంత కేగి మీఁదఁ బడి మిడికినను గా దన్నవాఁడు మీఁద నో ననునా! కల్ల! భూమిమీఁద నుండి తళుకు లొలయుచు నన్ను వలవంత మగువలపులపా ల్సేయుటకన్నఁ గాల్సేతులు లేక మొండియై యుండిన నాశాపమును గడతేఱు నేమో! కరచరణములు నఱుకఁ బడిన నతఁడు మడియఁడా! అతఁడు మడిసిన నా మరులును మడియును: గావున నతఁ డంత మొందియో తీరవలెను.

మనోరమమీఁదనే భారము వైచి యున్నాను. అది చాల తెలివి కలదియే కాని న్యాయవాదిపరీక్షల నిలుచునో లేదో. వర్ధించువాఁడు మనవాఁ డయి యుండఁ గడబంతి నున్నను నే మని తీర్పు చెప్పువాఁడు మనచేతిలోనివాఁడే కదా! కావున నాభయ మేల! ఈ వేఁడి చల్లారిన నేమో కాని యిప్పుడుమాత్రము రాజుగారినిశ్చయమును ద్రిప్ప నెవ్వని దరము కాదు" అని యొకనాఁ డపరాహ్ణమునఁ జిత్రాంగి మందిరమునఁ దలపోయు చుండెను.

న్యాయసభాస్థానమున సారంగధరునకుఁ బ్రతికూలముగ రాజరాజనరేంద్రుఁ డొసఁగినతీర్మానమును విని ప్రఫుల్లవదనయై మనోరమ శీఘ్రముగఁ జిత్రాంగి డాసెను. సమీపించినమనోరమను జిత్రాంగి "మనోరమా! ఏ మయినది?" యని ప్రశ్నించె.

"ఏ మగుట కే మున్నది! ఎఱుఁగవూ! కా వలసిన దేమో యయినది. అనుకొన్నంతయు నయినది."

"చెలీ! ని న్నే మేమిప్రశ్న లడిగిరే? నీ వెట్లు ప్రత్యుత్తరము లిడితివి?"

"అడుగువారికిఁ జెప్పువారు లోకువ యని యెన్నియయిన నడుగుదురు. అందున నిదియంతయు రంకుపురాణమే కదా! అాదులకుం దగినసమాధానము లిచ్చువారే యచ్చటి కరుగ వలయు"

"ఛీ! ఛీ! వదరకుము. రాజుగారి దేవి యనియు నెన్నక యట్లు వెల్లడించుటకు నుండె లుండునా?"

"రాజుగారి దేవి కా నిమ్ము తొత్తుకిందఁ బడుతొత్తు కా నిమ్ము రచ్చ కెక్కినతరువాత నందఱు నొకటియే. వారు నిగ్రహించుటకు వారు వీరు జయించుటకు వీరు కోరు చుందురు. కావున నెల్లెన నెదిరిఁ బడఁగొట్టుట కెన్నియో ప్రశ్నింతురు: కాన సాక్షు లాఁకటితె యుండ వలె. మఱి సాక్షులు వలసినలంచము లిచ్చి పాఠములు చెప్పి చెప్పి పంపించెద రెందుకు?"

"చెలీ! యింతకు నీ కే నేమియు లంచముపెట్ట వనియా? నీకుఁ గా వలసిన దేమి! కొఱంత గోరంతయు లేదు కదా. ఇఁక మన మనుభవింపవలసిన దే మున్నది! చలువ వలువలు జాళువానగలు నత్తరుసుత్తములు సుందరమందిర ములు మందిరారామములు హంసతూలికాతల్పములు దాస

దాసికలు నిష్టమృష్టాప్తి. అవి సమృద్ధిగా నున్నవి. ముసలిమగ నితో నున్న నేమును మగఁడే లేక యున్న నీవును నొకటియే. ''

''ఒకటియే యె ట్లగుదు మమ్మా! ఏముసలిమగఁడో యొకఁడు దొరకఁబట్టియే నీవు దేవి వైతివి''

''దేవి నైతి ననియే కాని దెప్పలఁ బడుచుంటి నని లేదు కాఁబోలు!''

''నాఋతిట్లును నొక్కయిబ్బట్టునకు సరి రా వని చితాంగీ! యెన్ని యన్నను నీయందు భక్తి లేకున్న భయ మైన నున్న దీనగరవాసులకు.''

''నీయందుమాత్రము లేగా నెఱజాణా! నాకెట్లు భయపడుచు నుందురో ప్రజలు దేవిగారిచెలికత్తియ యని నీకును నట్లే భీతిలు చుందురు ''

అని వారు సంభాషించు చుండ జగముచుట్టము చల్ల వాఱెను. ఆచల్లవాఱుట సహజము గాక యాదృచ్ఛికముగ మేఘపటలము లలముకొన నగరము కాఱుక్రమ్ముటచే నని యెంచుకొనునది. ఔను సారంగధరునిమరణోపద్రవమును విని నగరవాసులందఱుం దుఃఖాంధకారమున నున్నట్లే నగరలక్ష్మి యు నంధకారబంధుర మయ్యెను. రేపు మాపు జగము నలము యుండుపంచభూతములు సాక్షులు కావా ధర్మాధర్మములకు! ప్రాజ్ఞులు గ్రహింతురు పామరులు గణింపరు. అదియే భేదము కాని యెల్లప్పుడు నపి కీడుమేళ్ళ ననుసరించుచునే యుండును.

రాజరాజనరేంద్రుఁ డతిహర్షమునఁ జిత్రాంగిమందిర మును జొచ్చెను. కాలిచప్పుడు లుప్పతిల్లఁ బడకటింటికి వచ్చు చుండెను. వచ్చు చున్నవానియొక్క పాదపతనవినదములు విని మనోరమ మాఱుత్రోవ నావలికరిగెను. రాజుగారిఁ గనినతోడనే "యతివినయమ్ ధూర్తలక్షణ్మని" మన్న యెన్నఁడు లేనట్లు చిత్రాంగి లేచి నిలుచుటయే కాక పాదాభివందనము నొనర్చెను. కార్యముపట్ల నట్లొనర్పక తప్పదు కదా! రాజును నాపై "నతనుసుఖ మలవడుఁ గాత" మని దీవించి "దేవీ! కావరమున నీసీవి వదల్చి భావజకేళిఁ దేల నెంచినపాతకిని నీతో వచించిన ప్రకారము కాల్సేతుంలు నఱుకఁ బంపితిఁ: గాని వానిగ్గాసికి మానవులెల్లరు దుఃఖదందహ్యమానమానసులై యున్నారు సుమీ!" అనియెను.

"అక్షైగ్యమునకే యతఁ డింతసాహసముఁ బూనెను. అయ్యో! నాతో నన లేదా నే నేమి చేసినఁ బ్రజలు విశ్వ సింపరు? నాయందు వారి కట్టిదృఢాభిప్రాయ మిదివఱకె నాటి యున్నది. నేరము నాది యైనను నీది యనియే నిక్కముగ నొక్కి వక్కాణింపఁ గలరు." అనియెను.

"పాపము ప్రజ లందఱుం దనపక్ష మైనను శిక్షణ రక్షణకృత్యుఁడు నీపక్షమున నున్నాఁ డని యెఱుఁగఁడు!"

"ఎఱుఁగ కేమి యదియు నైనది. రాజుగారు నీపక్ష మున నున్నా రని నీ వింత నిక్కు చుంటివి కాని నే నూర

కున్నంతసేపే యనియెను. అభయమునను కదా నాథా! నేను మొన్న మీ రాగ్రహాగ్రస్తులై యరుగ నున్నపుడు వల దని ప్రార్థించి వారించితి; వారించుటయే కాక వాఁడు యౌవన మదమున నున్నాఁడు మీరు జరావస్థ నున్నారు; వాఁడు త్రెంపనే త్రెంపెను గాని నా తాలిబొట్టు నిల్పఁడు తాళుఁడని మిమ్ము వేఁడితి."

"వాఁడా నన్నా చంపుట! యిప్పు డెవ రెవరిని జంపు చున్నారో చూచితివా! ముగ్ధాంగన వగుటఁ జతాంగీ! నీవు భయపడితివి."

"అబలల మగుమాకు మీకుండు ధైర్య ముండునా! కావుననే మే మస్వాతంత్ర్యమున నున్నాము."

"అస్వాతంత్ర్య మేమి చిత్రాంగీ! నీవు సర్వస్వాతంత్ర్యము గలిగి యున్నావు. అహిచక్రముల నల్లలాడించు రాజే నీకడ నల్లలాడు చున్నాఁడు."

"చాలును లెండు మీ సరసము. ప్రాణేశా! తలవరు లీపటికి లతిగి యుండరా యీయవివేకిక రచరణములు ?"

"ఇంకను వంతవతకుఁ గామ కాని యడవినడుమకుఁ దొచ్చి యుందురు"

ఇట్లుగా వారు మాటలాడుకొనుచు నుండఁ గాఱుక్రమ్మి యున్న జలదములు భోరున నీరు కాఱింప మొదలిడియెను. ఆకాశాంగన తొఱఁగుచున్న కన్నీరు నా ధారలు పడుచుండెను.

ఝంఝామారుతము ఘోషింపు చుండెను. భూదేవి నీట మునుంగు చుండెను.

ఇట్లుగ వర్షింపు చున్నను జక్కనిచింతపువ్వువన్నె గుఱ్ఱము లమర్చినశకటమొకటి వచ్చు చుండెను. ఆవారువములు తడియు చున్నతమనెమ్మేనులు ఝుళిపించుచు నెమ్మదిగ నడుగు లిడుచు నీరము లంతగఁ జిందకుండగ వచ్చు చుండెను. పాపము బండిఁ దోలువాఁడు తడిసి కట్టుబట్టలనుండి నీరములు జారుచు చుండెను. బండితలుపులు బంధింపఁబడి యుండెను.

ఆశకటము వచ్చి వచ్చి చిత్రాంగిదేవిగారిమందిరద్వారమునఁ నిలిచెను. ఆఁగినవెంటనే లోనున్నదుప్పటములు లాగి రెండుస్త్రీవ్యక్తులు పరపురుషులకంటఁ బడకుండ లోనఁ గల వ్యక్తి పోఁ బట్టెను. మఱియొకస్త్రీవ్యక్తి యంతఁ జిఱిముడి పడుచు సంతతధారలు గురియు చున్నయశ్రువులఁ జేలాంచలములఁ బట్టుచుఁ జేటిచేయి నూఁతగాఁ గొని మేడమెట్లెక్కు చుండెను. దుప్పటములు తీసివేసి దాసికలు లోన కేగిరి. వర్షము పడకుండ శకట మొకసాలఁ బ్రవేశించెను.

చిత్రాంగిరాజరాజనరేంద్రులు కుంభపాతముగఁ గురియు చున్నవర్షమును సరకుసేయక వచ్చి "హా! ప్రాణేశా! సోదరీ!" యని పాదములఁ బడి మూర్ఛిల్లిన రత్నాంగిఁ గని విస్మయకలితులైరి. కొంతవడి తేచి యారత్నాంగి "నాకుఁ బుత్రభిక్ష పెట్టరా!" అని దుఃఖింపు చుండెను.

“మూర్ఖురాలా! నీకుఁ బతిభిక్ష పెట్టినయాదేవి నారాధింపుము. లేనిచో నే నీవఱకే లేకుందును.” అని రాజరాజనరేంద్రుఁడు నుడివెను.

“అయ్యో! సిగ్గు! నేను పుత్రభిక్ష పెట్టనా? నాకే నీపుత్రుఁడు పుత్రభిక్ష పెట్ట నెంచినాఁడు.” అని చిత్రాంగి పలికెను.

“హా! జీవితేశా! సర్వసద్గుణాలంకారుఁడు——

“అవి యన్నియు నిదివఱకె విచారింపఁ బడినవి.”

“జితేంద్రియుఁడు——”

“ఇఁక నీమాటల కేమి మహామునులకే లేకపోయెను జితేంద్రియత్వము!”

“ఏకాత్మజుఁడు——”

“ఏకాత్మజుఁడు కావుననే మాయిరువురకు నేకాత్మజుఁడు కా నెంచినాఁడు. ఏమి నీయభిప్రాయము? ఆత్మజుఁడు కాని మ్మేకాత్మజుఁడు కాని మ్మాదిదైవము కానిమ్ము శాస్త్ర మందఱియెడ నొకటియే”

“పున్నామనరకము నుండి యుద్ధరించువాఁడు——”

“ముం దెన్నఁడో లేవఁ దీయ నక్కఱ లేదు నన్ను కడతేర్చి యిప్పుడే చిత్రాంగి లేవఁ దీయ నెంచినాఁడు!”

“హర! హరా! దోషము ఘటిల్లు——”

“కావుననే దోషాకరుఁ డనిపింపఁ బడె.”

"హా! కుమారా! సారంగధరా! నీ కెంతగతి పట్టె నురా! తండ్రీ! నీ కింతటని యాయువు చెల్లెనా!" అని విలపించుచుండె. రాజరాజనరేంద్రుఁ డంతఁ జిత్రాంగితోఁ "జూచితివా! సుతుఁడు కలిగిన వెనుక పతులపైఁ బ్రేమ తొలఁగును పతుల కనియెద రిదియ సుమీ!" యనియెను.

"శివశివా! నాథా! మనోదైవపంచభూతములు సాక్షులుగఁ జెప్పుచున్నాను. జీవితేశ్వరా! మీసేవకురాలు మీపాదపద్మములనె యాశ్రయించి యున్నది. ఈసుందర పాదారవిందములనె తనడెంద మైక్యముచేసి యున్నది. మనోవాక్కాయధర్మముల మీమీఁద మనసు విడనాడ లే దని యీ పాదములు పట్టియే చెప్పుచున్నాను. కోపవశమునఁ గొడుకు వట్టు సేయ సెల విచ్చి రనుతలఁపే కాని వేఱు కాదు."

"పాప మంత ప్రేమ కలదియే కాఁబోలు మిమ్ముఁ జంపఁ దలఁచినదుష్టబుద్ధి రక్షింప వేఁడుచున్నది! ఏమిమాటలమ్మా! ఇంతకు నిందుకే మాటలు కోటులు నేర్చి యుండు మన్నారు!" అని చెక్కిళ్లు నొక్కుకొనుచుఁ జిత్రాంగి రాజగారితో గునగున లాడి రత్నాంగితో ననెను.

"మనోహరా! అంతఃపురద్రోహి యనియే మీయంతరాత్మ నమ్మిన నేయెడ నైన ననిపి ప్రాణదానము చేయుఁడు."

"ఏమి సమయము వేచి యెప్పుడేని నన్నంత యొనర్చి యీకాంతతో నేకాంత మాడుటకా! మఱియు నిన్ని పలుక

కుము. రత్నాంగీ! నీసుతు నిదివఱకె కాలుసేతులు నఱికి యుండురు. అంతఃపురద్రోహి కదియే శిక్ష. శాస్త్రముల విధింపఁ బడినది."

"హా! చెల్లెలా! చిత్రాంగీ! నాథునకు నాపైఁ గోప మూఁగ నున్నది. నీ వైనఁ జెప్పి నాగోడు మాన్పుము." అని యామెకాలుల నొఱగెను.

"ఏమి! రాజుగారికి నీమీఁదఁ గోపమును నామీఁదఁ బ్రేమయునా! బాగు! బాగు! రాజుగారికి నేను చెప్పి చేయించుటకు యువరాజుగారికి నీవు చెప్పి చేయించితి వేమి? వారి వారియిచ్చచొప్పునఁ జేయుదురు కాని యొకరు చెప్పినఁ జేయుదురా? వదరకుము. పగచినట్లును వాఁత పెట్టునట్లును బలుకుచుంటివి నేర్పరివే!" అనియెను.

"హా! దైవమా! ఇంకను న న్నేల నిలుపుదువు? ఓ గోదావరీ దేవీ! నీవు నన్నంత మొనర్పవా! ఓకోటిలింగస్వామీ! నీకును గరుణ రాదా! ఓ పంచభూతములారా! ఏల నన్ను మీలోఁ గల్పుకొనరు! ఓతల్లీ! భూదేవీ! నన్ను నీలోనికిఁ దీసికొనవా! ఓయనలదేవా! న న్నాహుతి చేసికొనవా!

హా! తండ్రీ! సారంగధరా! ఇందుకే నే నాకల కంటినా! నాయనా! మొండివై తిరుగ నాపాపినేత్రములకుఁ గనుపట్టుచున్నావా! చూడ లేను జూడ లేను సూనుఁడా! అయ్యో! అయ్యో! నీ పీనకి మొండి వైయే యుందువు-

కాఁబోలు! కాలుసేతులు గోలుపోయి నీవు జీవింతువా!
కల్ల! కల్ల! కైలాసమునఁ జేరియే యుందువు నీతో నేను నిదే
భర్తృనాజ్ఞఁ గొని వచ్చెద

త్రిశుద్ధిగ నాభర్తను నేనేమఱక యుంటినా; పతివ్రతా
ధర్మ మేమఁ దప్పక సంచరించితినా; యీనాపతిపాదములకడనే
నాకు మరణ మగుఁ గాత! స్వామీ! నా కాజ్ఞ యిందు. హా!
శంకరా! అఘనాశంకరా!'' అని రాజరాజనరేంద్రునిపాద
ములకడ నొడ లెఱుఁగక పడియెను.

తత్క్షణమ రాజు మనోరమను గేకవేసి రత్నాంగిదాసి
కలను బిలిపించెను. రత్నాంగి నందుండి స్వాంతఃపురమునకుఁ
గొనిపోఁ బనిచెను. రత్నాంగిదేని నెమ్మదిగఁ జేతుల నెత్తి
ద్వారమున సిద్ధముగ నున్నశకటమునఁ బెట్టిరి. వర్షధారలు
పడుట మానుచు మానుచు నుండెను; జాలవఱకుఁ దగ్గెను;
జాలవఱ కేమి యించుమించు వాన వెలిసిన దన వచ్చు; బండి
చక్రములకరకరమనుచప్పుడులు ప్రారంభ మయ్యెను. కొంత
కాలమునకు శకట మదృశ్య మయ్యెను.

“చూచితివా చిత్రాంగీ! యెన్నెన్ని యడ్డంకులు కలుగు
చున్నవో! వీరందఱు సారంగధరు రక్షింప వలయు ననియే!
నన్నపాచార్యులుగారు నాప్రియశిష్యునిగుణములు నేను
పూర్తిగ నెఱుఁగుదు, నతఁడు కలలోను నిట్టికానిపని యొనరు
పఁడు నరికదా తలపెట్ట నైనఁ దలపెట్టఁడు, నమ్ముము నీవు

చిత్రాంగిదేవిని వివాహ మాడిననాఁట నుండి యతఁడు పరిపూర్ణమాతృభావమున నాపెయెడ నున్నాఁడు, నేను నీ కిదివఱ్ఱకు వక్కాణింపఁ గలను. ముందు విచారింతువు, వినుము. అని యిఁక నెన్నియొ చెప్పెను. ”

“ఆమాటలు నిజమే” యనుకొని “నన్నేమి చేసినఁ జేయుఁడు; ఈగందరగోళమంతయు మీ కారణమునఁ గలిగినది. ఈయనుసరంతయు మీది: మాట వచ్చి చెప్పుచున్నాను కోపపడకుఁడీ!” అని యదను గని చిత్రాంగి యంటించెను.

“ఔను ఇది యంతయు నాకారణముననే. ఐన నీవును భాగ్యస్తురాలవే! నీమూలమున నిది రాద్ధాంత మయ్యె. ”

“వెఱ్ఱివాఁడు నే నోడంబడమి నిన్ని వచ్చె ననుకొను చున్నాఁడే కాని యతఁ డొడంబడమి నిన్ని వచ్చె ననుకొన కున్నాఁ డనుకొని, ఔను మీ రన్న నెవ రన్న నీచిత్రాంగినే కాదే! అనుఁడు ఏమి సేయును నావ్రాఁత! ఎన్నిటి కైనఁ దల యొగ్గ వలయు” నని వగలుపోవ నారంభించెను.

“దేవీ! చిన్నఁబుచ్చుకొనకుము. ఏ మన్నను గోపమే! ముక్కున నుండును. అందఱ అన్నివిధముల నన్నను నే మయ్యె. నిన్నుఁ గాదని నడిచితినా! నన్నుపాచార్యులేనా సుమంతుఁ డెన్నెన్ని చదివెను! ఎన్నఁడును మాట దాఁటనివాఁడను వారి వచనములు నరకుసేయు కంట నీకుఁ బ్రీతి యొనర్పుద మనియే కదా!” అని రాజరాజు నుడివెను.

“భళిరా! కామదేవా! నీశక్తి వర్ణనాతీతము! నీకు లోకువ కాకుండ వలయునే కాని వశమైనచో నీవు చేయలేని దేది! యనుకొనుచు నరే మీకు నాయెడఁ గలమక్కువ కిదివఱకు నూరివా రెన్నన్నో సాధింపుచున్నా రనుకొన్నానే కాని మీరును నట్లే దప్పుదు రనుకొనలేదు.”

“దప్పుచున్నానా దేవీ! సంగతి చెప్పుచున్నాను గాని. చిత్రాంగీ! యిప్పుడైన నీమనసు కుదుటఁ బడినదా! ఎక్కడ నుండియో కొనివచ్చి చోర రానిచోటులు చొప్పించినందులకుఁ జరణములును, వావివరుసలు విడనాడి కోర రాని కాఁగిండ్లు కోరినందులకుఁ గరములును గోలుపోవుటయే కాక యన రాని వినఁగానియధమసంభాషణ లాడిననోట గోలపెట్టుచు నిప్పటికిఁ దప్పక మరణించియే యుండు నాయధమాధముఁడు.”

“అధమాధముఁ డను టెందుకు చిట్టచివర! పాపము! వానికై పరితాపపడుచున్నారు కాఁబోలు! ఎట్టివాఁ డయినఁ గొడుకు కొడుకే భార్య భార్యయే!—భార్యయుఁ గాదు ఉంపుడుకత్తె యన వచ్చును!—పట్టపుదేవి యున్నది కదా!”

“చిత్రాంగీ! మాటాడినఁ దప్పు. ఎట్లు తప్పు నాకీ ముప్పు. ఏమో యంద ఱన్నివిధములఁ జెప్పిన ననుకొన్నంతయు జయోత్సాహముగ నెరవేరఁ గదా యని నాయుద్దేశము. ఇది యంతయు నేల లెమ్ము వనవిహారమ్మునకు.” అనియెను.

పదునెనిమిదవ ప్రకరణము.

నిర్యాణము.

రాజరాజనరేంద్రపురమునకు నీశాన్యమున ఘోరాటవి కలదు. అది తాళతక్కోలతమాలహింతాళభల్లాతకామ్రాతచూతకేతకీమాతులుంగలవంగలుంగాది వృక్షవర్గములతోడను హరికరిశరభశార్దూలభల్లూకాదిభీకరమృగములతోడను గాకఘూకగృధ్రగండభేరుండాదిపక్షులతోడను నెరసిబెరసి యుండెను. అది తూర్పుకనుమల నంటి యుండెను. నడుమ నడుమ గిరులు పెక్కు లుండెను. కంటకశిలావృతము. నిర్గమించుటకు మార్గము దుర్లభము కావున దుర్గమము, వెదురుపొదలు గుబురుకొని యుండెను. గచ్చపొదలకు బొమ్మజెముడులకుఁ గొఱఁత లేదు. పడియలు చెఱువులు కొలఁకులు సెలయేఱులు బాగుగ నుండెను. సాధారణముగ నందు నరులస్పర్శయే యుండదు.

ఇరువురు హంతకులు లోకసుకుమారుని గొని యతికష్టమున నాయడవి నడుచుచున్నారు. అబ్బా! వారియాకారములు కడుభయంకరములై యుండె. యమకింకరులకు సాటిగ నున్నారు. నీలిచెడ్డీలు దొడిగి దట్టీలు గట్టి నిశితకరవాలములు మెఱయఁ బాప మాచూపరునిదండలం గట్టినతాళ్లొకచేతఁ

బట్టి చనుచు నున్నారు. కాలురంగులును భూతిదేహములును గూరదృష్టులును వీరాలాపములును గలవారి నారసిన నెట్టి దులును బెంగఁ గొనకపోరు. ఆసుకుమారమూరా కారుఁడో వసివాడినమోముతోఁ గసిగందినమెుసిరితో నెఱ్ఱవాఱిన పాదము లతోఁ జూపఱుల కెంతయు విచారభూతుఁడుగ నుండెను. ఆ మోముదమ్మి చెమ్మటలఁ జిందులాడు చుండెను. ఆము_క్తఘర్మ బిందువులు ము_క్తలఁ గేరు చుండెను. అయ్యయ్యో! జీవ ముల దేహముల నుండి వేఱు కావించి కర్మానుసారముగ నష్టకష్టములఁ బెట్టుచు నతిభయంకరమూర్గముల యమకింకరులు నరులనయనములకుఁ గనఁబడకయ పోవుదు రని విని యున్నామే కాని యిపుడు బొందితోన కన విన రానియిక్కట్టులఁ బెట్టుచు దృగ్గోచరము లగుచుఁ గంటక శిలావృతగహనములఁ గింకరులు కొనిపోవుట కను చున్నాము! పాప మాదురదృష్టవంతుఁ డెవఁడో వీరిబారి నెట్లు పడెనో యించుక యెఱింగించెద. పాఠకమహాశయా! అతఁడు మీాసము లైన స్ఫుటముగ రాని స్ఫురదూపి సుగుణగణసంయుతుఁడు సారంగధరుఁడే. అంతః పురద్రోహి యని నేర మారోపింపఁ బడినవెనుక నతఁడు రాజ భటులచేఁ గాలుసేతులు ఖండింపఁ బడుటకుఁ గా నీహంతకుల కొప్పఁ జెప్పఁ బడెను. పాపము పురజనులు పెక్కం డీతని విప నాసఁ జాలక చాలదూరము వెన్నాడిరి. కాని రక్షకభటుల యాజ్ఞలకు వెఱచి తిరిగి పో వలసినవా రైరి.

వారివెనుకను దూరము నుండి పరుగెత్తుకొని మఱి యొకఁడు వచ్చుచున్నాఁడు. అతఁడు సుందరుఁడె కాని యెండలఁ బడి యెండినట్లు మైసొగసు మాడియున్నది. మోము పోము నగుచుండెను. యౌవనప్రాదుర్భావమున నున్నాఁడని నూఁగునూఁగుమీసములే చెప్పుచున్నవి. మాసినబట్టలు కట్టియున్నాఁడు. ఒడలఁ దొడవులు లేవు. వెడనగవు నగుచు "నెలప్రాయముననే బ్రహ్మచారిగనే బొందితోడనే కైలాసమున కేగుచున్నావా సారంగధరా! భళిరా! సారంగధరా! నన్ను నీవెంటఁ గొనిపోవా!" యనుచు నొక్కమాఱును "జితాంగి! చిత్రలేఖ" యనుచు మఱియొకసారియును "మునలిమగఁడు పడుచుపెండ్లాము" అనుచు నింకొకపర్యాయమును నిట్లుగాఁ బరిపరివిధములు పరిదేవన మొనర్చుచు మొగము మొత్తుకొనుచు దశదిశలకుఁ బరుగిడుచుఁ బడుచు లేచుచు భగవంతుని స్మరియించుచు నిందించుచు నతఁడు చిత్తచాంచల్యమున నున్నాఁడు. కింకరుల వెనుచఱచి వచ్చుచుఁ "గూళలారా! కూలికి విషము ద్రావుచున్నారా! మి మ్మనఁ బనేమి కన్నతండ్రియే కన్నుఁ గాననపుడు! కా నిందు; మా క్రీకలికాలజీవనము కాసిదియే! వారినే చిరజీవులు కా నిందు. ఔను జిరజీవులు చిరకాలము బ్రదుకును గాని రాజహంస లాఱునెలలే జీవించును. ఇదియు మాభాగ్యమే. అదే మాపరమహంస!" యనుచుఁ గొంతతెలివి వచ్చుట నుడువుచున్నాఁడు.

నల్లత్రాళ్ళఁ బోలి కఠినతమము లనుకొనినయాకింకరుల మనములును నాపెద్దవానిపలుకులం గరంగినవి కాఁ బోలు వారును విచారపడఁ జొచ్చిరి. తమనీచకృత్యమును నిందింపఁ దొడఁగిరి. ముందీకం దా మాపని మాని చెప్పులు కుట్టుకొని జీవనము సేయ నిశ్చయించిరి. ఆజితేంద్రియుఁ జంపుటకును వెనుదీయ నుండిరి. ఆతనిఁ జంపిన పాతకమ్ము తమ్ముఁ దమయాలు బిడ్డలు మున్నగువారి నెన్నో యిడుముల ముంచునని తలఁపోయు చుండిరి. బలికి బత్తెను బలిమిని లాగుకొనిపోవున ట్లిదివఱకు మరణదండన నొందినవారిఁ దీసికొని పోవలసినవారలఁ ప ట్లీన్వఁబడుట కవకాశమే యీనందున నచ్చె గువుపడఁ జొచ్చిరి.

కంబాలచెఱువువఱకును గానవను కొంతపలుచనఁగ నుండుట వారి కంతకష్టము లేకపోయెను. కాని యాచెఱువుఁ గడవఁగనె చెట్లు దట్టముగ నలముకొని యుండెను. ముండ్ల పొదల వాఁడితాళ్ల మెఱకపల్లముల నగ మెండుట నీళ్ళింకి యూబినేలలుగ నున్న పడియలఁ గడుఁగడు దాఁటవలసి వచ్చెను.

సారంగధరనామస్మరణమాత్రమే మేమఱక యాసారంగధరుఁ డేకాగ్రచిత్తుఁడై తన్మయుఁడై యుండుటఁ దనపోవుతా వేదియో తా నేనిబాములఁ బడు చున్నాఁడో తెలియకుండెను. అమ్మ! యనఁడు. అబ్బ! యనఁడు. బెగ్గడిలఁడు. బెంగఁ గొనఁడు. హర! ఓం హర! హర! హర! మహాదేవ! శంభో! యనుచునే మార్గ నిగిడించి యుంచినాఁడు.

పెఱ్ఱివాఁడును ముండ్లడొంకల దాఁటుచు శరీర మెల్ల గీఱుకొనిపోయినను గట్టుబట్టలు చించుకొనిపోయినను గంటకములు పాదముల విఱిగినను గణన సేయక భగవంతు స్మరియింపుచుఁ "జిత్రాంగి చిత్రరేఖ" యను రెండుపదములను వదలక తెలివి వచ్చినపుడు సారంగధరునియవస్థకు బోరుబోరున నేడ్చి కన్నీరు మున్నీరు గాఁ గార్చుచు "మిత్రమా! నీతోడిదే నాకు" ననుచుఁ "గింకరులారా! ఆఁగుఁ డాఁగుఁడు; నన్ను రానిండు: నాప్రాణమిత్రునిముద్దుమొగము నన్నుఁ గన్నులారఁ గాంచ నిం" డనుచు "హర! హర! హర! శంకరా! అఘనాశంకరా! రక్షింపుము రక్షింపు" మనుచు వెంటాడుచుండెను. తిరుగ బాగుగ వానిదురవస్థఁ బరికింపఁగనె మతి వికలమై "ఓగహనమృగావళులారా! రండు: రండు. వనంతోత్సవము సేయఁబోవుచున్నారు వే రండు. సారంగధరుఁడు పెండ్లికొడుకు గా నున్నాఁడు. ముక్తికాంతఁ బెట్టఁబట్టుచున్నాఁడు. ఓకాంతారలక్ష్మి! వనపురంధ్రీరత్నమా! పుష్పఫలపత్రముల వీనిఁ బరిధవిల్లఁ జేయుము. ఏమఱకుము. నేత్రానందదాయకము లగుపతంగమంగళాంగనలారా! మీమృదుమధురస్వరముల మంగళహారతు లొసఁగుఁడు. ఓప్రకృతివర్గములారా! మీరే మాపెండ్లిపెద్దలు. ఓద్విజబృందములారా! మంత్రోచ్చారణ ప్రారంభింపుఁడు; ప్రారంభింపుఁడు. కవులారా! ఆశీర్వాదము లొసఁగుఁడు. మీయాశీస్సులబలమున

మాసారంగధరుఁడు ఆనందతేజోమయుఁడు ఆదిమధ్యాంతరహితుఁడు అనంగుఁ డగుం గాక! ఓమేఘపటలములారా! ఓసింహశార్దూలమృగాదులారా! భూరిభేరీకాహళధ్వనులు మ్రోయింపుఁడు. గంధవహా! సదస్యులఘర్మబిందువులు హరియించి ఘ్రాణేంద్రియోత్సాహము కావింపుము కావింపుము. తాళవృక్షములారా! వీవనలు వేయుఁడు. చమరమృగములారా! వింజామరలు విసరుఁడు. రంభాదులారా! విజృంభింపుఁడు. ఘనతరులారా! సుమనోల్లాస మొనర్పుఁడు. చూడఁ జూడ వేడుక. మాయఁ బడిన నేడుపు. మాసారంగధరుని పరిణయము చాలసంతోషము. ఇదే పెండ్లికొడుకు పెండ్లియరుఁగెక్కు చున్నాఁడు. పెండ్లి! పెండ్లి! పెద్దపెండ్లి!'' యని యనేకరీతులఁ బ్రలాపించుచుండె. పాపము! బుద్ధిమంతుఁ డాసుబుద్ధి కెంతయవస్థ సంభవించె.

మిత్రుఁ డాసారంగధరునిపాటు పరికించియ కాఁబోలు దురభిప్రాయపడినరాజరాజనరేంద్రునిమనము దహింపఁ దలఁచి యగ్నిజ్వాలలఁ బఱపెను. దృఢాంతఃపురమున మూర్ఛఁ డై యున్నయతని సమయింపఁ జాలమి మొగ మెట్టనోపక్యంతముఁ గరములఁ గరము చాఁచి శకుంతసంతానరవంబుల దివంబు మాఱు మ్రోయ నేడ్చుచుండెను. తనచేతఁ గామి నాసారంగధరునియవస్థ నాసారంగధరునకే తెలిపిన నే మైనఁ గార్యముండునో యని తనకడ నుండి యతిత్వరితముగ ఛాయాపుంజ

ప్రాంట్లఁ దూర్పునకుఁ బంపు చుండెను. బ్రహ్మలక్ష్మీనివాసములు నీట మునిఁగించు చుండె. సుజనులమనముల దుఃఖము చొనుపుటయే కాక లోకమంతయుఁ జీకటిని విడిచెను. యువరాజాస్తమయముఁ గాన లేక మునుమున్నె యాదినరాజ స్తమించెను. చీకటిమిత్రి తెల్లనిచుక్కలు గలనీలాంబరముతోడ లోకము నలమి యుండెను. పాములు బుసలుకొట్టు చుండెను. పులులు గాండ్రు గాండ్రుమను చుండెను.

రాను రాను హంతకులును సారంగధరుఁడును సుబుద్ధియు నగరమున కరకోసు దూరమున నున్నయొక మెట్టయొద్దకు వచ్చిరి. అది పలువిధము లగుచెట్లచే దట్టముగ నలంకరింపఁబడి యుండెను. రమారమి ముప్పదిగజములయెత్తుండును. ఎండకాల మగుట నెండి యుండినకొండయేఱులుదారుల నడుగు లిడుచు వారెట్టెట్టో మెట్టమీఁది కెక్కిరి. అది రాజమందిరము గలగిరివలెనే యుండెను. అదియు నిదియు నొకటే యెత్తు. వైశాల్యమునను నిదియు నదియు సమానమే. అది నగరమునఁ జుట్టఁ బడి యుండ నిది నగములఁ జుట్టఁ బడి యుండెను. యువరాజు గావున రాజుగా రితని కీస్థిరనివాసము కల్పించిరి కాఁబోలు! రాజమందిర మక్కడకుఁ జక్కఁగఁ గనఁబడును.

ఆగిరి రాజరాజనరేంద్రపురమునకు నీశాన్యమున నుండెను. ఆశైలము నారోహించినంత సారంగధరుఁడు కైలాసము నెక్కినట్లు తలఁచు చుండెను. అహా! రాజరాజనరేం

దుగ్రినినిరంతభక్తికైంకర్యముల కలిగినయీశాన్యనిగ్రప నవ తరించినయీసారంగధరుఁ డీశాన్యగిరియందనే నిర్యాణ మొంద నీశ్వరేచ్ఛ కాఁ బోలు!

ఆశైలోపరిభాగమున కరిగినయనంతర మారాజకింక రులు సారంగధరు నన లేక యన లేక తప్పనిసరి యగుట వధ్య శిలపైఁ బరుండఁ బ్రార్థించిరి. ఊర్ధ్వముఖుఁడుగఁ బన్నుండి వారివేఁడుకోలు నతఁడు వెంటనే నెరవేర్చెను.

"మిత్రమా! మిత్రమా! యనిమేషు లారయు చుండఁ బెండ్లిపీట నలంకరించితివా! నేను నీకుఁ దోడిపెండ్లికొడుకును జుమీ! మఱవకుము మఱవకుము. చిన్ననాఁట నుండియుఁ గలచెలికారమున నాకును భాగ మున్నది." అని సుబుద్ధి యఱచెను. కాని జితేంద్రియుఁ డై పంచప్రాణములు బంధించి వైచినయీపరమహంస కవి వినఁ బడనే లేదు. "తలవరులారా! తాళుఁడు తాళుఁడు. ఓపంచభూతములారా! మీరే సాక్షులు! ఓయష్టదిక్పాలురారా! మీరు చూచు చుండుఁడు! హే! తల్లీ! గోదావరీదేవీ! నీవు నరయుము! అమ్మా! రత్నాంగీ! ముక్తికాంత ముదమారఁ బరిణయ మగు చున్న నీకన్నకుమారుఁ గాంచవా! మితి లేనిజపతపము లొనరించి యతులోపవాసముల సుగ్రక్కి చిక్కి ననమానములు మోసి నానాకష్టములు పడి వృద్ధి గాంచించిన నీయనుఁగుఁదనయుని యుద్వాహము గనుఁగొన నోమ వైతివా! అమ్మా! అమ్మా!

రమ్ము. హా! రాజరాజనరేంద్రా! నీయాజ్ఞానుసారమే రక్తాంగుఁడు గా నున్ననీయంతవాఁ డగునంగజుఁ జూడ రావో! హా! చిత్రాంగీ! చిత్రాంగీ! నిన్ను జెట్టపట్టుట తప్పౌటఁ గానేఁ డితని మోహాంగనఁ జెట్టపట్టించుచున్నావు! ఉత్సాహపూరితమతివై రమ్ము. రాజరాజనరేంద్రపురవాసులారా! యువరాజుగారి కీఁక నొకగడియకుఁ గా నున్న వసంతోత్సవమునకు రారా! అయ్యో! యీవసంతోత్సవముఁ గనులారఁ గాంచ నేతెంచిన మీవలువలును దడియు ననియా తప్పించుకొని యున్నారు పో నిందు మీకందఱకుం దప్పినను నీనుబుద్ధికి మాత్రము తప్పదు సుఁడీ! సృష్టిస్థితిలయకారకుండ వగునో జనార్దనా! రక్షింపుము! రక్షింపుము! ఆర్తజనశరణ్యుండవు కావా! రావా! లేవా! దేవా!" యని యఱచుచుండెను.

తలవరులు తళుకు లీనుతమకత్తుల నేకకాలమున నెత్తి యొక్కవ్రేటువకె సారంగధరునికరచరణములు నఱికి నెత్తుటఁ దోఁగించిరి. ఆరాజకుమారుఁడు "హా! శంభో! యుమాపతీ! మాంపాహి! పాహిమాం!" అని యఱచుచు విలవిల లాడుచు రక్తసిక్తగాత్రుఁ డయ్యెను.

"హా! మిత్రమా! సారంగధరా! సారంగధరా!" యని యామొండెమును బట్టుకొని సుబుద్ధి నేలఁ గూలి కొంత తడకు లేచి "హా! సారంగధరా! హా! సారంగధరా!" యని వెండియు నఱచుచుండెను. దిక్కులు మాఱుమ్రోయు

చుండెను. విలవిలలాడుచునా మొండెమును "హర! హర! మహా దేవ! శంభో!" యని చిట్టచివరఁ బలికి బిఱ్ఱబిగిసెను. సుబుద్ధి యది గని వెండియు "సారంగధరా! సారంగధరా! అదిగోఁ బ్రకృతి నుండి బదు లిడుచున్నావు! అప్పుడే పంచభూతముల నైక్య మైతివా! హా! సారంగధరా! చరాచరముల నన్నిఁట నిండి యుండిననీ కిదే ప్రణమిల్లి నేనును వచ్చుచున్నాను వచ్చుచున్నాను. దూరము పాఱకుము." అనుచు వధ్యశిల శిరము వ్రక్కలు చేసికొనియెను.

శివకేశవనరనారాయణులవలె స్వల్పకాలమే ధర జరించి యానందతేజోమయుతో నైక్యమైన యామిత్రయుగముఁ గని ప్రకృతియు ఝంఝామారుతముల ఘోషింపుచు విఱిగి పడు వృక్షశాఖలఁ దట్టుకొనుచు మిన్నునకు మన్నునకు నేకధారగా వర్షించెను. జగమెల్ల యంధకారబంధుర మయ్యెను. పిడుగులు పడియెను. దిక్కులు మిఱుమిట్లుగొలిపెను. జంతువర్గము హా! హా! కారములు సలిపెను. ప్రళయము సంభవించిన ట్లుండెను. ఏదువార్ధు లేక మగు నని తోఁచెను.

పాపము! నిర్దోషి యగుసారంగధరు నఱికిన పాపమునఁ గా నోవు నాతలవరులును బెబ్బులులవాతలఁ బడిరో యాకుంభ వర్షమునఁ గూలిరో తెలియదు కాని తమ నెలవులకు మగుడ లేదు. కూళలఁ గొలుచువారియవస్థ యిదియ కదా!

పందొమ్మిదవ ప్రకరణము.

ప్రాయశ్చిత్తము.

త్రిమూర్త్యాత్మకుఁడు నడిమింటఁ దీక్ష్ణవీక్షణములు పఱపుచు సకలచరాచరముల మలమల మాడింపుచు సార్థకసారంగధరనామమునఁ బ్రజ్వరిల్లు చుండెను. పుట్టలలో నుండఁజాలక పాములు బయలువెడలు చుండెను. సారంగములు చెట్టునీడల నెమరు వేయుచు మేనులు వాల్చెను. ఎండమావులు చెలరేఁగెను. మృగములనేకము లామృగతృష్ణలకై పరుగులిడు చుండెను. కోకిలలుమాత్ర మొందొందు మీఱఁ గేకలిడు చుండెను. కరులకిరులమదము కరఁగి నీరై కారు చుండెను.

ఉప్పరులు మున్నగుకష్టజీవులు హాయిగ ఛాయాద్రుమములక్రింద నిద్రించు చుండిరి. శ్రీమంతులు సన్ననివలువలు కట్టి వీవనలు ముందువెనుకలాడ నిదురఁబోవు చుండిరి. చిత్రాంగియు నిజశయనాగారమున నిదురింపు చుండెను.

ఆలోచనాన్వితుఁడయి లోచనములు నిగుడ్చి రాజరాజనరేంద్రుఁడు “ఇది యేమి! ఈసగము పత్రము సుబుద్ధి కెట్లు చిక్కె! చిత్రలేఖ యని పైనను జిత్రాంగి యని యడుగునను బూర్తిగ నున్నవి. ఆద్యంతములు చూచినఁ గాని యిది యెంత చదివిన నర్థ మగుట నర్థము కాక యుండె. కొన్ని చిన్ని వాక్య

ములు పూర్తిగ నున్నవి. దాన నిది నేను నగరమున లేనియెడ దేహాస్వాస్థ్యము తప్పి చిత్రాంగి లిఖించినట్లు స్పష్ట మగు. పైన మారా! యనుపదము లే మిగిలి యుండుట నన్నే సంబోధించి నట్లు తోఁచు. లేక 'కుమారా!' యని యున్నను నన్ను త్వర రప్పించుటకును నంతలో వైద్యసాధనమున స్వాస్థ్య మొనర్చుటకును వాఁడె యప్పు డధికారి కాన వానిఁ గోరి యుండు. మగుడఁ జదువుదును"

చిత్రలేఖ.

మారా!

మహాఁడ వని మిగుల విందు నాపై
గూర్మి నినుఁ జూచు భాగ్యము నాకు
రా జూర లేదు. కాలయాపన
మయ్యె నా కిపుడు గలదాహ
ఒడ లుడికెడు. మహోదార
వలయు. నీయాగతిని
కాదు. మదిఁ గాల్చి
వైద్యుఁ బిలిపించి నీవ
యాఁ జాల కున్న
నను బిడు
న్న దానను."
చిత్రాంగి.

ఏమియు బోధకాదు. ఒక్కటిమాత్రము నిశ్చయము నావియోగము సైఁపక చిత్రాంగి సారంగధరుని కనుపడి నగము చినిఁగి వానిపరమమిత్రుఁ డగునుబుద్ధికిఁ జిక్కియుండు. వాఁత చిత్రాంగిదే యన సందేహ మించుకయు లేదు. దీని సంగతి చిత్రాంగిమూలమున నెఱుంగ వలయు." అనుచు మెల్లన మేడమెట్లెక్కి శయనమందిరద్వారమును జేరెను. చేరి వింతమై ద్వారమునవె నిలిచి తెఱచి యున్న గవాక్షము నుండి చిత్రాంగిఁ గనిపెట్టు చుండెను. నిదుర నున్నయాకోకిలవాణి కలువరింపు చుండెను. రాజు తలపోయు చుండెను.

"సారంగధరా! సారంగధరా! ఇట్లుడికింపు చున్నావేర!" అని రాజరాజనరేంద్రుఁడు సాశ్చర్యుఁడై "ఏమీ యీసారంగ ధరుఁ డెవఁడు? నాకుమారుఁడు కాఁడు కదా! కాఁడు. విరహి జనవేదనాకరుఁడుచంద్రుఁడై యుండు. వాఁ డీదేవిముఖమున కనగామి ని ట్లుడికింపు చున్నాఁడు. ఔను మత్సరగ్రస్తులు తమమాలిన్యమును మాపుకొనఁ బ్రయత్నింపరు కాని యెదిరి మాడింపఁ జూచెదరు. ఇది యెట్లు పొసఁగు? ఇప్పుడు సారంగ ధరుఁడా ప్రకాశింపు చున్నవాఁడు! కలలో నతఁడే కనుపట్టు చున్నాఁడా! కాదు నేనే తప్పాలోచించితి. మధ్యందినమార్తాండుఁ డాకాశమధ్యమునఁ బ్రకాశింపు చున్నాఁడు. అతఁడు సారంగధరాకారము ధరించి యుడికింపు చుండుట నీరమణీ మణి యిట్లు వాకొనియెను."

"గురుద్రోహివి—"

"ఓహో! చంద్రుడే! ఆసారంగధరుఁ గాంచి నే నెట్లు కలఁత నొందితినో యట్లే వీనిఁ గని నరిత్పతి కలఁత నొందుట లేదు గురుద్రోహి; మఱియుఁ దారారమణి మారు బారిఁ జిక్కించి గురునకు ద్రోహ మొనర్చినవాఁడు గురు ద్రోహి యనుట కింకను సందేహమా! దేవీ! నీవు పతివ్రత వగుటఁ దప్ప కాని లేనిచో నావిషయమునను వాఁడు సమా నుఁడే యై యుండు; నేబుధునో కని యుందు. ఇది నాపూర్వ భవార్జితపుణ్యము.

చిత్రాం:—"గురుద్రోహివి కాక యుండిన నీ కీకళంక మబ్బ కుండునే కదా!"

రాజ:—ఈపె సారంగధరుఁ గూర్చి ప్రసంగింపుట లేదు కదా! గురుద్రోహి వన ఘనద్రోహి వని కాదు కదా! జాలి గుండె గలది గావున వానిమరణమునకు విచారించు చుండెఁ గాఁ బోలు! దేవీ! నీ కింకను జాలి యేల! మూర్ఖసమాన యునియును నెన్నక నిన్ను బలిమి గవయ నెంచినపాపాత్ముఁడు. అట్టిదుష్టులపై దయఁ బూన రాదు. క్రూరవ్యాళమునకుఁ బాలు పోసి పెంచిన ట్లగు. ఇప్పుడు జాలి దలఁచి విడిచిన మఱియొక్క ప్పుడు ఘాత దలఁపక మానఁడు. ఏమి నావెఱ్ఱి! గురుద్రోహివి యన బృహస్పతిమొదఁ గావించినద్రోహ మై యుండు దానసే కదా వాని కాకళంక మబ్బె.

చిత్రాం:—నే నెట్లు గురుద్రోహి నందు వేమా నీయంగీకారముననే.

రాజ:—ఎట్లనఁ గలఁడు? తార కోరె ననుకొమ్ము కోరినంతమాత్రమున వానికాకోరిక యేల! ఛీ! ఛీ! యిది కూడనిపని యని తొలఁగఁ ద్రోయ రాదే! ఏమి మున్ను దేవయాని యన్నివిధముల బ్రతిమాలినఁ గచుఁడు వినెనా!

చిత్రాం:—నీవు దోషాకరుఁడవు

రాజ:—నిజమే. దోషాకరుఁడు కా కుండు టిట్టియకార్య మొనర్చిన వెనుక! అయ్యో! నిష్కారణము వానిదూషింపు చుంటినే! ఎంతవానికైన నింతి సాకాంక్షముగఁ జెంత నున్నంతనే వలపు జనించు నీకెఁ బైఁబడిన జనియింపదా! ఎవఁడో శుకుఁడు కచుఁడు తప్ప యినుపకచ్చడములు కట్టినముని వృద్ధులును దమనియమములు దప్పి దాసులైరి కదా! ఎలపాయమున నున్నవాఁడు నిగ్రహింపఁ గలఁడే గ్రహింపక: కావున నీపై దురభిప్రాయమునఁ బక్షపాతమునఁ బలుకు చున్నది. స్త్రీ కావున నాపై నిందించినఁ దనజాతికే తలవంపు లని వాని నిందింపు చున్నది. ఒకవేళ రాత్రిఁ గలిగించువాఁడు కావున నట్లను చున్న దేమో!

చిత్రాం:—నిజముగ దోషాకరుఁడవు. నీపైఁ బ్రబలహేతుయుక్తముగ నెంతో కూర్మి కలిగి యుండ లేదా! ఇంతవలవంతపా ల్సేత తగునా! కాన దోషాకరుఁడ వన నొప్పు.

రాజు:—ఔను దనకుమారునిఁ దలఁచిన తలఁపోసిన ప్రభువు వాఁడ ట్లవమానపఱచుట తగనిదే!

చిత్రాం:—నిన్ను మగుడఁ గాంచుటకు మన మెట్లోప్వ?

రాజు:—ఛీ! ఛీ! ఎట్లు?

చిత్రాం:—ఆ కారణముననె నీయాకారము మాపఁ బ్రయత్నించుట

రాజు:—ఔను దేవరాజు చేవఁ జిక్కినవాఁ డగుట వానినేమియుఁ జేయఁ జాలఁ డయ్యెఁ గాని రూపుమాప వలసినదే. పాప మణుమాత్రము కలుగదు. ఎంతబలహీనునకును దన కాంత నొరుఁడు చెఱచె నన్న నెంతేనిక్రోధము పుట్టి వాని యంతముఁ గనుఁగొనును. ఇంత మేల నే నేమి చేసితిని గాదిలి కొమరుఁ డయిన వానిపేరివాని!

చిత్రాం:—తో ల్తఁ బంపినలేఖ గని నీపట్టు వదలిపెట్టవు

రాజు:—లేఖ యను చున్నది నాయొద్ద నున్నలేఖ కాదు కదా! కాదు కాదు. లేఖర్షభుఁ డనిపినలేఖ. ఇట్టికూళకడ సామోపాయము పనికి వచ్చునా! కుక్కకాటునకుఁ జెప్పుదెబ్బ యని దండనమే మంచిది. వెఱ్ఱిఁ బడి సామమున గార్యము చక్కఁ బడు నని తలఁచినాఁడు.

చిత్రాం:—ముఖాముఖి వేఁడినఁ గరఁగ వైతివి.

రాజు:—అనద్వాక్యనమితి బూడిఁ బోసినపన్నీరును బీడునేల నాటినసస్యబీజములు నయ్యె. దుష్టబుద్ధి: వాని కేమి నాటు!

చిత్రాం:—నిష్ప్రయోజన మనుకొని యుపాయాంతరము లేమి నిన్ను సమయింప నెంచుట—

రాజు:—కాను దానితోన యున్నియుఁ జక్కఁ బడును. అంతే కాని సామదానభేదములు బెదిరింపులు పనిఁ జేయునా కల్ల కల్ల.

చిత్రాం:—కాని జంకుఁ గొంకు లేనినీస్థిరచిత్తమునకు మెచ్చ వచ్చు!

రాజు:—నిజమే యచ్చెరులును నచ్చెరు వొందిరి వానిస్థిర బుద్ధికి.

చిత్రాం:—కట్టా! నీవు క్షీణించినను మరులు క్షీణించ కుండె.

రాజు:—చింత చచ్చినను బులుపు చావ దనుగతి వానికా వరణము తఱుఁగ కుండుట నిజమే. వానిఁ గనినఁ జాలును— గన వక్కఱయే లేదు వినినఁ జాలు—మరులు పొడమును.

చిత్రాం:—మఱియుఁ బెరుఁగు చున్నవి. ప్రయత్నము కొనసాగిన నివి యున్నియు లేకయే పోవును గదా! హాయిగ సుఖింపు చుందుము.

రాజు:—నిజము చిత్రాంగీ! విరహిజనులయాందోళనము వానితోన యడంగి యుండును—

చిత్రాం:—నీకరములు పాదములు పోయి నీవు జీవించిన మరులు గొలుపవు—

రాజు:—చిత్రాంగీ! పొఱపడు చుంటివి పొఱపడు చుంటివి. క్షీణించియు మరలు గొలుపువాఁడు కరములు పాదములు తెఱఁగిన మరలు గొలుపఁడే!

చిత్రాం:—రాజా! ఎలప్రాయమున నున్నన న్నిట్లేడి పించు చున్నావు నాయనుసురు నీకుఁ దగుల కుండునా?

రాజు:—ఈమె నన్ను దూషించుట లేదు కదా! నిక్క ముగ నే నీపెఁ గీడొనరించితిని. లే కున్న నన్ను వలచునా! కష్ట పడి కన్నందుల కీసుఖ మొకటిమాత్రి మలవడె నాకు వాని కతమున. వాఁడే లే కున్న నా కీయున్నదియున్న దక్కదు. అయ్యో! తిరుగఁ బొఱపడు చుంటి. నా జన్మఁ జెందుదుఁడే. కార్యనిర్వ్యష్టమున నుంచునావియోగము సైఁపక యీజవ్వని యి ట్లను చున్నది.

చిత్రాం:—తగుల కేమి నీనంశము నీతోన యంతరించును

రాజు:—ఏమి! వాఁడు మఱియు నావంశ మె ట్లంతరించు! బుధుఁడు లేఁడా! అహో! బుధుఁడు వీనికి స్వభార్యకుఁ బుట్టిన వాఁడు కాఁ డనియూ యీమె యిట్లు నుడువుట! బుధుని వాని కుమారుఁ డనియే నిశ్చయించి యొప్పగించిరి కాదే నిలింపులు!

చిత్రాం:—హా! సారంగధరా! సారంగధరా! మగుడ నిను జూచుభాగ్య మబ్బునా! యీసారి మైన నాకోరికఁ దీరుపవే!

రాజు:—ఇది యేమి! నేనే బుద్ధి మాలి కనిషలుకు లన్నియు నన్యథాకరించితి. నిక్కముగ నిది నాతనయునే పేరుకొను

చున్నది. చూడఁ జూడ దీనిపోలిక లట్లే యిటీవలఁ గనుపించుచున్నవి. సారంగధరునిరూపపటము చూచి దీని నే మోహపుచ్చుట నిది వానిపై మరులుగొని నన్ను మోహపుచ్చినది. అయిన నింకను వేగిరింపక పరికించెద దీనిచర్యలు. తామసి తా మసి యగు నన్నారు.

చిత్రాం:—రమ్మా రమ్మా నీకౌఁగి లిమ్మా (అని బయలు పట్టుచు నులికిపడి లేచె) రాజరాజనరేంద్రుఁడు ‘‘కటకటా! కులటా! నీవే నాకొంపఁ గూల్చితివే’’ యని తలఁపుచునె యామెకుఁ గనఁబడ కుండ నొక్కప్రక్క కొదిగెను. లేచినయా చిత్రాంగి వెచ్చనూర్చి చింతింపుచు సాయంకాల మగు చుండుట కంతవదారి నుద్యానవనమునకుఁ జనియెను. చని యొకచంద్ర శిలావేదికఁ జదికిలఁ బడి విరహవేదన ననుభవింపు చుండెను.

ఓకోకిలా! యేల నీ కింతగయ్యాళితనము! ఎంతగ గొంతు చించుకొనెదవే! ఈకేకలే కొంప తీసినవి. సహవాసదోషము పో లేదు. పలుగాకులచెలిమి బాగుగఁ బట్టుపడె. సుగుణములు పట్టుపడవు; దుర్గుణము లింతలో నలవడు. ఏమనుఁడో వచ్చి నీగొంతు నొక్కనదాఁక నీమిడిసి పాటు పోదు.

ఓకీరశారికలారా! మీరును నేరు చున్నారా! మీ కిందుకే యావారిజాసనుఁడు బంధనాలయవాసము గల్పించె!

హా! గంధవహా! నీవును నేను బులకరింప వీచు చున్నావా! యనుచు నుండె.

రాజరాజనరేంద్రుఁ డొరులకంటఁ బడకుండ మెల్లన నాయుద్యానవనమునను నాపెసమీపముననె యొకపొదరింట మాటుపడియెను. చిత్రాంగివచనము లన్నియు విను చుండెను. వినినకొలఁదిఁ గొలఁదికి మిక్కిలి కోపము వచ్చు చుండెను. అయినను దుద ముట్ట వీను లొగ్గి విను చుండెను.

“ఏమే భ్రమరమా! నాముఖము నిట్లు చుట్టుకొనెదు? ఛీ! పో! సారంగమా! నిన్నారక పశువున్నర యనిరా! కమలమో ముఖకమలమో తెలియవు. మారునారి వగుట వాని వలెనే యుక్తాయుక్తము లెఱుఁగ కున్నావు. పో పొమ్ము తెలి దమ్మిచెఱఁ బడుయోగము కలదులే।” యని ఝమ్మనుచు డాయుతుమ్మెదను గొట్టు చుండెను. అంత మనోరమ డాసెను. డాసి యాచిత్రాంగిలక్షణములు విలోకించి “చెలీ! నాపు దొఱఁగియు నామారునివలెనే నీకు మారుఁ డగుసారంగధరుఁడు నిన్ను వేచు చున్నాఁడా!” యనియెను.

“మనోరమా! యేమి నుడువను? గుడిచినఁ గూర్చున్నఁ బన్నుండినఁ నతఁడే ప్రత్యక్షం బయి యుండు. నిష్కారణము చంపించితికే. చంపింప కున్న దూ పయినఁ గని సంతోషింపు చుందు నేమో యింతవంత లే కుందు నేమో యనుకొను చుంటి.

“సఖీ! నీబ్రమయే కాని మఱింతవంత నొంది యుందువు: కన్నులకుఁ గనఁబడినకొలఁది పెట్టియే. నీ వాతనినే తలంపు చుండుట నీ కిట్లుండెఁ గాని లేనిచో దుఃఖపరవశమున

మయి యుండు కాన నీకే వాని స్మరింపకుము. స్మగుఁడను వీఁడును. మనోవిచారమునకు మందే లేదు. చూడుము నీ వెట్లు కృశింపుచున్నావో! నీభర్తకు, వానికే యన నేల యందఱకు, నిది యనుమానాస్పదము. ఇట్లున్న నీగుట్టు బట్టబయలు కాక మానదు. నీకు నీవే వినాశముఁ గల్పించుకొన్న దాన వగుదువు. నమ్ముము దుఃఖ మ్మోడఁ బాయు" మనియెను.

"మనోరమా! నీ వింకను నీచిత్రాంగిపై నాస గొని యున్నావా! వలదు వలదు నాయాయువును ముగిసినది."

"నిజము నిజము నీయాయువు ముగియుటనే నీ కాదుర్బుద్ధి పుట్టినది. హా! కామినీ! యెంతఁ జేసితివే!" యని రోషవిషాదములు వెలిపుచ్చుచు నుండె రాజరాజనరేంద్రుఁడు.

"మనోరమా! మన మెంత కప్పిపుచ్చినను నిప్పుడు కాకున్న మఱియొకప్పుడైనఁ గల్లనిజములు బయలుపడక మానవు. మనచేఁ గా నగున దేమియు లేదు. మఱియు మఱచితి సుబుద్ధియొద్ద నుండి రాజు నాఁడు నేను వ్రాసినచిత్రలేఖ భాగమును గొనియెనా?"

"కొనియెను. చిత్రాంగి చిత్రలేఖ యనుపదములు గాక వేఱు నుడువమి వానియొక్క సాక్ష్య మప్రయోజనమని సభాస్థలి నుండి వెడల నడుప నున్నతఱి నది యతనియొద్ద నుండి తీసికొనఁబడియెను. భూపాలునిమ్రోల నిడఁబడియెను."

"నీయొద్ద నున్నసగ మేమి చేసితివి?"

"ఇది యెక్కడ నుంచిన నేమగునో యని కంచుకమున నుంచితి" నని మనోరమ చీటితునుకను దీసి యిచ్చెను.

చిత్రాంగి చీటి చేఁ గొనె. అంతకన్న మంచి సమయ మబ్బదని గర్జింపుచుఁ గత్తి దూసి రాజరాజనరేంద్రుఁడు వారియెదుటఁ బ్రత్యక్ష మయ్యె. చిత్రాంగి భయజ్వలితయై చీటిని జారవిడిచి నిలువున నీరయ్యెను. మనోరమయు భయాక్రాంతయై "హా! పొంచి యుండి యితఁ డన్నియు నాలకించెఁ గాఁ బోలు" నని గడగడ వడఁకుచుండెను.

"ఛీ! ఛీ! కులటలారా! మీకుత్తుక లీకత్తిని గోసి వేసినను దోసము రాదు. ఎంతపని చేసినారు. అరే! యెవఁడురా యక్కడ?" నని యురుస్వరమున నఱచెను. ఇఁక నెట్లును జావు తప్పదని మనోరమ పరుగిడి గోదావరి నుఱికెను. అంతఁ జిత్రాంగి చావ నున్నవానికి సముద్రము మోఁకాలిబంటి కదా నాకిఁక మరణమే శరణ మనుకొని తెగువఁ గలిగి "మహారాజా! మనవి. పంచభూతములప్రమాణముగ నష్టదిక్పాలకులయాలోకనముగ నంతర్బహిస్ఖ్యాతములనధికారవశముగ స్వాహాసతీవల్లభునిసాక్షిగ నేనాఁడు నాయీపాడు దేహము—యేమ ట్లుఁరి కైమ?—దేహ మన్నందులకా మూఢా! చిత్రపటసందర్శనమాదిగ నాచిత్రవిచిత్రగాత్రు శతపత్రనేత్రు పవిత్రస్తోత్రపాత్రు సారంగధరు—హా! యాసారంగధరు—ముఖజితసారంగధరు-విభూతిసారంగధరు-మాకుమారు మీకు

మీకుమారు మీకుమాఱు నే మనసార వరియించి యున్న దాన నగుటఁ గ_త్తికిఁ గంకణము గట్టు చున్నను సద్దానిధవళ ధళ్యంబున న్నాతండ నామమనశరోపరాజితసుమనఃపీఠమునుండి ప్రతిబింబించు చుండుట నిరాపేక్షగ నిరాక్షేపణగ నిరీక్షణ మయి మనులు తఱఁగక మెఱుఁగు తొఱఁగక మురియుచుఁ బరి ణయము జరుగ నిచ్చితిని. గాన—నాయీపాడుదేహమే-కట్టా! చెట్టుఁ గొట్టి మీఁద వైచుకొని యిప్పు డెందుకా కుందు? వివ ర్ణము విహ్వాలత్వము వివశత్వము చపలతయే చేటున కాలవా లము!—నాయీపాడుదేహము నాయీనవనవసువర్ణావయవ ముల విలసిలునాయీపాడుదేహమ—యని కల్పించిన దగుట దానిఁ దఱిగి పాతర వైచిన నాకావంత యావంతయు మనము నకు నచ్చుట లేదు నచ్చుట లేదు: ఈశిక్ష యావశ్యము దీనికిఁ దగుఁ గాని యిచ్చమై మెచ్చి యిచ్చి యచ్చుపడఁ జేసినమనమును నేనును జపలతఁ నీపర్యంకముఁ బల్యంకము నలంకరించినపంకిల నంకులమున వానియనన్యతారుణ్యలావణ్యమును బునర్భవ మున నయిున ననుభవించుభాగ్య మీభూరిదారుణకార్యకారణ మునని యలవడ దనుఘనచింత నను ముంచి యుంచు చున్నది. ఆహా! యాసుకుమారాకారు—మారాకారు—మేరుధీరు— బహిరంతర్ద్విశత్రు—కువలయమిత్రు—సచ్చరిత్రు—సన్మార్గ వర్తి—సన్మార్గప్రదర్శను—సన్మార్గప్రవర్తను గలిసి మెలసి విలసిల నఖిలాతులాచలపత్యార్యాచరణ వరపదనిశ్రేణి నెగ

యొక ధుష్కామపీడాశాంతికై విభ్రాంతి నిరంతరచింతాక్రాంత స్వాంత నై యధమాధమవర్తనమున నరకశ్రేణి డిగిన నన్నుం బోలె యాలాపింప నేమగు. అయ్యో! పతితపవ్రిత్రన నాతనితో నిహలోకాస్థిరసౌఖ్యమునే యాసించితిని గాని పవిత్రపవ్రిత్రనం బరలోకసుస్థిరసౌఖ్యము నాసింప నైతి. బులుపులముసలికిం దలంపులసతియు వలపులభర్తకు సొలపులభార్యయును! ఇంక నాకాంపుర మెట్లు కడతేరు రాజా! యిట్లు కాక! త్రిశుద్ధిగ బుద్ధిమై నిక్కము వక్కాణించు చున్నాను. నీనుకు మానునెడ దోసము పీనమును లేదు. ఇప్పు డేమి యేడ్చి యేమి ప్రయోజనము. మించినదానికి విచారించి యాచరించు న దేమి! నీవును వనతికాలముననే యంగజపరితాపమున నింతయుం గలిగించుకొని యంత మొందు చున్ననన్నుం బోలి యంగజపరితాపమున నెంతో వంతం గలిగించుకొని యంత మొందుదువు. బలిమిని జెట్టపట్టుననమానవివాహములఫలిత మిది యని మనచరిత్రము జగమును నింక నయినం బ్రబలనిదర్శనపూర్వకముగ నన్మార్గమున నడిపించు చుండుంగాక'' యని వచించి తల వంచెను. రాజుగారిస్వరము వినినతోడనే సేవకుండొకండు పరుగుపరుగున వచ్చెను. ఆవచ్చిన వానికిం జిత్రాంగి నప్పం జెప్పి దూరముగం గొని చని యుప్పు పాతర నేయ నాజ్ఞాపించెను. ఆయుమదిశ నొక్కచో నాయమనదనమున కనుప నాయమ ననంతిర మిరువురు భట్లెట్లు చేసిరి. (ఆపెం బాతినచోటే

పాతేరు. కాని కాలక్రమమున నేఁ డది పిన్నంగట్టుఁ బోలి కాతేరు నాఁ బడు చున్నది. ఇది సారంగధరునిమిట్ట కట్టమెదు టనే రాజరాజనరేంద్రపురమున కుత్తరదిశ నున్నది.)

నేల నున్న తునుకఁ దీసి తనకడ నున్నముక్కతోఁ గలియఁ జేసి రాజరా జిట్లు చదువఁ దొడఁగెను.

చిత్రలేఖ.

రాజకుమారా!

"నీవు మహామహుఁడ వని మిగుల వింటి. నాపై నానాథుని పెద్దూర్మి నినుఁ జూచుభాగ్యము నాకు ఘటింప దాయెను. రా జూర లేదు. కాలయాపన మో చింతచేఁ గష్ట మయ్యె. నా కిపుడు గలదాహ ము నిం తనఁ జాల. ఒక లుడికెదు. మహోదార తిలకుఁడవు. నీవ రా వలయు. నీయాగతిని చేకువ గలుగుఁ గాక వేఱు కాదు. మదిఁ గాల్చి కాయము పేల్చు చున్నది. వైద్యుఁ బిలిపించి నీవ కుదుర్పఁ జాలుదు. నీవు విచ్చేయఁ జాల కున్న బ్రదిమి నా కిం కసాధ్యము. దయారసముఁ బిదు కఁ జాలునీ కై నేఁ డెదురు చూచు చున్న దానను."

అద్యంతము నినుఁ జూడఁ గోరుచిత్రాంగి.

(ఇది కీర్తిశేషులైన శ్రీధర్మవరము రామకృష్ణమాచార్యులగారి విషాద సారంగధరనాటకములోనిది.)

ఏమి యీయాద్యంతములు చూడఁ గోరుచిత్రాంగి యనియా! ఆద్యంతము లేమి యున్నవి! “స్త్రీపై నాకు ఘన మోహము. రతిని దేల్చి కావ కున్నఁ బ్రదుకను. హా! కుమారా! సారంగధరా! సారంగధరా! ఎంతమోస మెంత ద్రోహము చేసితిరా! ఆద్యంతములు శాంతముగ సాంతముగఁ బరికింపక నిను వధింపఁ బంపితిఁ గదరా! సారంగధరా! అయ్యో! యిఁక నెక్కడ సారంగధరుఁడు నాకు. శంభో! హర! హర!” యని నేలఁ గూలె.

ఇరువదవ ప్రకరణము.

పరిసమాప్తి.

ఎన్నఁడు చూచినను గన్నులపండువుగ నుండు రాజరాజనరేంద్రపురము నేఁ డకటా! యేడుపులతోను పెడబొబ్బలతోను నిండి యుండెను. పూర్వశోభ యంతయు నంతరించినది. తోటలు వాటికలు మిద్దెలు మేడలు సమస్తముఁ గళావిహీనము లై యుండెను. ప్రజలచేఁ గ్రిక్కిరిసి యుండుపురము నిర్జన మై యుండెను. పురజనులు పురపురఁ బొక్కుచుండిరి. ఇంతకుఁ గారణ మా తోఁకచుక్క చిత్రాంగియే. ఆగ్రహము కాపురించి యాగ్రహముల నెల్ల నిట్లు పీడించు చుండెను. దేవాంతరిక్షభౌమోత్పాతము లనిన నివియే కాఁ బోలు!

రాజమందిరము ధూళిమానరిత మై యుండెను. అభ్రం కషోత్తుంగజ్వలితసితకేతనములు చినిఁగి చెన్ను తఱిఁగెను. మందిరద్వారములు తెఱచుటయే లేదు. లో నున్న వెల గల పదార్థములు తస్కరింపఁ బడ కుండఁ గావలి యున్న స్వల్పభట సంఖ్య గాక యందు సుహృదమాత్యాదిగురుతరులు మందున కయినఁ గానఁబడ కుండిరి.

ఉద్యానవనము లన్నియుఁ జెన్ను తొఱఁగి యుండెను. ఆమందరతరుబృందము లాపుష్పలత లాశుకపికశారికాదిపతంగ సందోహము లాజీవనయంత్రము లానున్న నిత్తిన్న నిసన్న నితెన్ను లాకేళాకూళు లాపూఁబొదరిం డ్లానిర్మలజలజలజాకరము లవి యివి యన నేల యన్నియు నంతరించు చుండెను.

జారచోరులు మేర మీఱు చుండిరి. కూరమృగబాధ యధిక మగు చుండెను. రక్షకభటులు తమపనుల నిర్వర్తింపరు. వ్యాపారము సాగ కుండె. చతుర్వర్ణములవారును దమ యాచారముల నదు గంటించిరి. భూమి ఫలింప కుండె. గోవులు పాలు పితుకవు. దేవాలయముల జే గంటలు వినిపింపవు. పడ వలవడకలు లేవు. కళాశాలలు గనుపింపవు. ఆతతాయు లధిక మైరి. తొల్లి భూమండలమునకు మండన మైనపుర మిపుడు పెద్దమ్మకుఁ బేరు తెచ్చు చుండెను.

కకుబంతసంచారకీర్తివిస్తారుండును, ఆంధ్రగీర్వాణభాషా విశారదుండును, గుణగణశోభితుం డగుసారంగధరునిగురుండు

నన్నయభట్టారకుండు రచింపఁ బూనినతనయాంధ్రమహాభారతము మూఁడుపర్వములుమాత్రమే పూర్తి గావించి ప్రియశిష్యునిమరణము వీనుల విని గుండె చెదరి యనతికాలముననే కైలాసము నలంకరించెను. సుమంతుఁడును నాశాస్త్రపారంగతుఁ డెన్నాడెను.

పావనగోదావరీతీరమున నున్న చిత్రాంగిమందిరము దయ్యముల కిరవై యుండె. పచ్చికయు గచ్చుపొదలును బొమ్మజెముడులును దుమ్మమొక్కలును నేలుబడి చేయుచుండెను. ఖరములు కిరులు నక్కలు కుక్కలు పొరలాడుచుండెను. పల్లేరుల్లు పచ్చికఁ గొల్లలుగ నుండెను. గబ్బిలములు గుడ్లగూబలు కాఁపురములు సేయుచుండెను. "జ్యేష్ఠాదేవీ!" యన నాభవనము "ఓ", యని బదులిడుచుండెను. కట్టా! పట్టమహిషికన్న మిన్నఁగ నుండినచిత్రాంగి కెట్టి కీడు మూడెనో రత్నాంగిరాజ్ఞిగారిభవనమునకన్న వేయి మడుఁగు లెక్కుడుగ నుండినయామందిరమునకు నట్టిచేటు పట్టెను.

పట్టపురాణి మగురత్నాంగీదేవిగారిదివ్యభవనము శోభావిహీనమై యుండెను. మున్నింటివలె ధూపదీపనైవేద్యములు లేవు. సుగంధములు గుభాళింపవు. దాసదాసికలసంచారములు కేయూరకంకణమంజీరరవములు కనరావు విన రావు. కనకరజతపీఠములు గానరావు. రంగవల్లిక లలరారవు. చిత్రపటములు శోభిల్లవు. రాజదంపతులు పాన్పులు పట్టిరి.

ప్రజలు చింత మునిఁగి యుండుటయే గాక "అయ్యో! యెట్టివినాశము సంభవించినది. ఈరాజ్యమంతయు దాయలచేఁ జిక్కెను గాఁ బోలు! మా కిఁక దిక్కు లేదు గాఁ బోలు! కడుపులోని నీళ్లు కదలక యుండిన రాజరాజనరేంద్రపురవాసుల దురితము పండెఁ గాఁ బోలు! హా! క్రూరదైవమా! సకల సౌభాగ్యముల వర్తిలు నీయాంధ్రరాజ్య మంతయు నరయఁ జాలక నీకన్నుల మన్ను గొట్టుకొంటివా! అయ్యో! వినాశ కాలే విపరీతబుద్ధి యని రాజరాజనరేంద్రా! నీ కింతు కే పొడమెనే యంతమున నీబుద్ధి! మహారాజా! మ మ్మెంతచక్కఁగ నాదరించితివి. పాలించితివి. ప్రజలఁ బ్రజలఁ బోలెఁ బాలింపు మన్న నీతి విడనివాఁడవు నీపరిపాలనమున నేయాందోళన మెఱుంగక యుంటిమే! రాజా! నీ వద్వితీయుఁడవు బాహుబలశాలివి రాజనీతిపారంగతుఁడవు అరిరాత్రిమిరసర్వాపహార చండగభస్తిమండలుండవు కదా! హా! సారంగధరా! సారంగధరా! నీవు నేలిచినను మా కీగోడు లే కుండునే! సారంగధరా! సారంగధరా! మ మ్మెవ్వరి కొప్పఁ జెప్పితివి! చిత్రాంగీ! యెంతపంత తెచ్చితివే! నీకతమున నెందఱు కుందు నొందుచున్నారే! విష్ణువర్ధనమహారాజా! ధీవిశారదా! తేజోనిధీ! సర్వాశ్రియా! రాజకంఠీరవా! రాజమహేంద్రా! నిన్నే నమ్మి యున్నమమ్ము నీనలుబదియొక్క యేండ్లే పాలించి విడనాడు చున్నావా! నావిష్ణుః పృథివీపతి యన్నారు రాజపద

మేశ్వరా! తగదు తగదు. మమ్ము నీతోఁ గొంపొమ్ము. ఆ చోడులయొక్కయుఁ జాళుక్యులయొక్కయు నగర్వపరిపాలనమున మేము నిలువఁ జాలము." అని యనేకవిధములు దీనాలాపము లాడు చుండిరి.

వర్షర్తు వారంభ మయ్యెను. ఆకాశాంగన సమస్త వైభవముల నానందించినయాంధ్రదేశవైభవము క్షీణదశకు వచ్చుటనో లేక యావేంగిదేశదుస్థరావస్థలఁ బరికించియో కంటికి మంటికి నేకధారగా నీరములు జాఱ విడుచు చుండెను. మొత్తమున్న వర్షములకతమునను నరి చూచువారు లేనికారణమునను రాజ్య[illegible] నపరిశుభ్రముగ నల్లకల్లోలముగ నుండెను. ఏరులు పాటిపాడు చేసిన బాటలఁ జక్కఁ జేయువారు లేరు. మంత్రివర్గము రాజరాజనరేంద్రునివిషయమున రత్నాంగిదేవిగారిస్వాస్థ్యమునకుఁ గలఁత వడుచుఁ దదేకధ్యానమున నుండిరి.

"హా! కుమారా! పూజ లెన్నియో చేసి సారంగధరుప్రసాదమునఁ గన్ననిన్నుఁ గామాంధకారము కన్ను గప్పఁ బూర్వశ్రిమల నైన నెన్నక సుగుణగణముల నైన నరకు సేయక యాసారంగనయనవలఁ జిక్కి యీర్ష్యాళుఁడనై మన్నిగొన్న వాఁడనురా! కొడుకా! నీవు నభాస్థానమున మానము దాల్చి యుండ దోషి వని నిర్దేశించితిఁ గాని మానాభిమానములు నిలుపఁ దలఁచితి వనుకొన నయితినిరా! తనయా! నీ మరణమున కొప్పితివే కాని యామారిచావున కొప్ప వైతివిరా!

తండ్రీ! నీస్వార్థత్యాగమే గర్భనిర్భేద మొనరించు చున్నదిరా! కుమారా! మంత్రులు చెప్పిన విన నైతి. విద్వాంసులు బోధించిన నెఱుంగ నైతి. ప్రజలు ప్రార్థించినఁ దెలియ నైతి. నిన్నుఁ గనుపారఁ గన్న నీతల్లి యడుగులఁ బడిన నేర నైతి. ఎంత జేసితి నెంతఁ జేసితి! చేతులారఁ జెట్టంతకొడుకును ఛేదించితి! హా! సుబుద్ధీ! మిత్రునితో నీవును స్వర్గసౌఖ్యము లనుభవింపు చున్నావా! మాకాభాగ్య మలవడదా! చిత్రలేఖా! నీ వైన నప్పుడు పూర్తిగ నాచేఁ జిక్కిన నింత రాకుందును గదా! ఇంతకు నా తామసమే ప్రధానము. తామసి తామసి యగు ననుట సార్థక మైనది. కొన్నాళ్లు గడువిచ్చి యైన నేను విచారింప నైతినే! తండ్రీ! సారంగధరా! మాయామోహ వాగురులఁ బొరలు చున్న నాకుఁ జెప్ప కున్న మానె నీకన్న తల్లికిని జెప్పవైతి వేరా! కల్లనిజములు. అయ్యో! చెప్పిన మాత్ర మేమి యీసుగుణమణి చెప్పిన నేను వింటినా! భావము లొక్క టై మెలఁగునీనుబుద్ధికిని వినిపింపక వెఱ్ఱి పట్టించితి విరా! పట్టీ! నాకును వెఱ్ఱి యెత్తు చున్నది; యెత్తు చున్న దేమి! యెత్తినది హెచ్చు చున్నది. తనయా! పిహితాననయా! అరచేతిలోనియప్పమురీతిఁ జిన్ననాఁట నుండియు నిన్నుఁ బెంచుట యాచితాంగికి బలి యొసఁగుట కేనా! కూనా! నీయీప్రాయ మడవిఁ గలుపుట కేనా! నీసౌందర్యము నీసర్వసుగుణములు మమ్ము దహించుట కేనా! కొడుకా! కనుగందనీయక యీరాగ

నైన వ్రేల సీయక యింపు నింప వృద్ధి గావించిననీనూతన జాతరసాలకిసలయకోమలకరచరణములు రుధిరధారలు చిమ్మ నతికించి మశకమక్షికపిపీలకాదుల కెర యిడితినిరా కొడుకా! అత్తమిల్లిన నొత్తు కుందుమెత్తనిసూర్యపటంపుపఱపులు గల హంసతూలికాతల్పముల నామోదమునఁ బన్నుండఁ జేయు నిన్ను కఠినవధ్యశిలాఫలకమున నాపన్నుండవై పన్నుండఁ జేసితినిరా కన్నతండ్రీ! వెల గలరతనములు జతపఱుపఁ బడిన బంగరుమురుగులుముడిగోలుసులు భుజబందులు తొడుగుటకే వంకయించెడువాఁడను గొలుసుపగ్గంబులును నినుపగొలుసుల్లును గన్నులయెదురనే పట్టి కట్టి గట్టిగ బిగియింప నొనర్చితినిరా పట్టీ! నిగనిగ లీనుబంగరుప్రేతహారంబట్టుపుట్టంబులఁ గట్ట నిచ్చునిన్ను నిలువునీలివలువలఁ గట్ట నిచ్చితినిరా! తనయా! కుసుమకోరకములను గోట గిల్ల నేరనికోమలులచేతుల నదా పెట్టునిన్ను క్రూరఘోరాకారహంతవ్యులచేతుల నిడితినిరా యాత్మజా! శ్రోత్రానందదాయకము లగుమృదుమధురగీతములు నెరపుశుకపికశారికాని కాయములను జరణనరసిరుహములిడిన వసివాడఁ జేయనిశాద్వలతలములను గలిగి యింపు నింపునందనోద్యానవనములకు నిర్వృతిఁ గన నంపునిన్ను కర్ణకఠోరము లగుభీకరగర్జనములు పఱపుసింహశార్దూలవ్యాఘ్రనికాయములను నడుగడుగునకు నమితబాధఁ గూర్చుకంటకశిలాదులను గలిగి దురంతవంత సంతాపింపఁ జేయుసరంధ్రవనములకు

నిర్వృతిఁ గన నంపితివిరా! తనూజా! నాపారిజాతమా! నా నిలువుటద్దమా! నాప్రతిబింబమా! స్వనాశనమునకై యెంత యెగిరి పడితి వెంత యుడిసిపడితి వెంతవేగిరపడితివిరా! యెన్ని తలఁచినఁ దఱుఁగు నీదివ్యచరిత్రము! నన్నుఁ గా కున్న మాన నాపాదములకడఁ బరుండి నోట మాటయుఁ గంటఁ జూపును నిద్రాహారములును స్వాస్థ్యమును లేక మనోవిచారమున మ్రగ్గు చున్ననీకన్నతల్లి నైన మారడింప రా రాదా కుమారా! అయ్యో! ఖలుఁడ నగునాకాళులకడ నుండె నని రా కుంటివా నాయనా! ఆసూర్యచంద్రుల నీనువర్ణ పదార్థముల నెట్లు చూడఁ గలనురా పుత్రా! చిత్రాంగీ! చిత్రాంగీ! యెంత చేసితివే! ఛీ! ఛీ! నిన్నన నేమి! ఇంతయు నేన చేసితి. మాయలాడీ! యెన్నిమాయలు పచరించితివే! "నే నేమి బొంకిన నెవరు నమ్మరు! నాయందుఁ బ్రగ్గడల కందఱకు నగ్గల మగుప్రేమ. ప్రజ లన్ననో న న్నెల్లకాలముఁ బ్రీతిమయి నరయుదురు. అశేషాకావకాశముల నాయశము భృశముగ నిదివఱకె వరలి యున్నది. ఆబాలగోపాలము నాపక్షమె వహింతురు కాని నీ కేదే నన్న నిన్ను వెనుకవేసికొని రారు." అని యెన్నెన్నో ధీరవాక్యములు వెలువరించినట్టు తెలిపి నామనమును గలఁత నొందించి కినుకఁ జెందించి తనయు—చిన్నారిపొన్నారితనయు—వరతనయు—విహితనయు—మ్రందించితివి కదే! అయ్యో! చిత్రాంగిసమక్షమున నన్నిమ్మృగ్వచనములు వచించినవాఁడు

సభాస్థానమున సకలజనసమక్షమున నిరుత్తరుఁడయి యధో ముఖమున నున్నప్పు "డెట్టికట్టిఁడి కైన నిఖిలజనసమక్షమున నిర్భయముగఁ గల్లలఁ గొల్లలుగ వెలువడింప జంకు జనించుఁ గాదే! మఱియు నింతపర్యంతము సకలసద్గుణనిష్ఠాగరిష్ఠుఁడును సర్వభూతదయాపరుఁడును సర్వసముఁడును జితేంద్రియుఁడు ననిపించుకొనినవాఁడు కావునఁ జిత్తవిభ్రమమున నమ్మత్తకాశిని వాసించినదోస మ్మంతరంగమ్ముఁ బొడుచుచుండ నెట్లు టొంకఁ గలఁడు! అప్పటిదృఢచపలత్వమున నబలయెదుట నీప్సితసిద్ధి కట్టులాడి యుండెనే కాని కానిపని నొనర్చితి నని కటకటం బడి యొక్కింతజ్ఞానముం బడసినవీఁ డిప్పు డట్టులాడ సాహసింపక మౌనము నూని యుండు" ననియే యూహించితిఁ గాని "సత్యాలాపబద్ధుం డై తనమానప్రాణములు తొలఁచుమారి యొక్కప్రాణమానముల నిలువుతలఁపునఁ బెదవి మెదలుపఁ డయ్యె" ననుకొన నయితినిరా! కుమారా! కామక్రోధానల పరివృతధూమరాజిజనితాంధకార మెంతబుద్ధిమాంద్యము నొందించె. సమస్తదిగ్వ్యాప్తసహస్రపత్రమిత్రమరీచిప్రభాభాన మానసమానధీవిభవము లభ్రనిభారిషడ్వర్గముల నింతకాల మంత మొంది యుండెఁ గదా! ఏమి యాకృత్తివాసునికృత్రిమవిభావము! మాయ! మాయ! అంతయు మాయ! ఎంత మాయానాటకము నాడించి మాయమాయికు నపహరించె. గాటపుమోహాంబు నాటించి చాంచల్యము పుట్టించునే కాని

యించుకయు బూటక మీభువననాటక మనిపించేఁడు మరణ కాలమువఱకు. నిజము నిలుకడపైనఁ గాని తేల దనియెద రిదియు కదా! తేలిన నేమి! తేల కున్న నేమి! నిజము తేలెఁ గాని యపారగభీరగంభీరభూరిపారావారచింతానిమగ్నుల మ గుమేము తేలఁ గలమే! హా! యింగలనమనంతాప మింగను మమ్ము మిఁగక తొలంగి యడంగి యున్న దేమి! హర! హర! హర! హర! శంభో! మమ్ము త్వరఁగ హరింపుము సంహరింపుము కరము భరింపుము.

వాస్తవముగఁ గా కున్నను గన్నులకు నాకాశము నీల ముగను గనుచూపుమేర ధారుణిఁ జేరినట్లును, ఎండమావుల నీరము లుండినట్లును, మెఱుఁగుడుపురుగుల నగ్ని కలయట్లును, గనుపట్టునట్లు సుకుమారా! యాబోటికల్లబొల్లియేడ్పుల నా నాఁటికైతవసాక్ష్యముల నన్నిఁటికన్న నాకామమదాంధత్వ మును బట్టి నింద నీయం దారోపించి బొంది నునురుల వే రొనర్చితిని. హా! నే నెట్టిక్రూరకర్ముఁడనురా పట్టీ! పట్టి పట్టి నిన్ను హంతకులు పడ గెంటుక నడిచినప్పుడును నొక్కపెట్టునఁ గరచరణద్వంద్వముల్లు కఱకుకత్తుల నఱికినప్పుడును నలంత ఛాఁగ లేక కలంత.వడుచు హా! సుకుమారా! యెంతవంతపా లయితివో కదా! కర్మము! కర్మము! ఇది సమస్తముఁ బ్రారబ్ధకర్మము! ఇంతకు నేన నింద్యుఁడఁ గా కున్నఁ బరమ పతివ్రతయు శీలవతియు రూపకలాపలావణ్యవతియు నగుసతి

యుండఁగా సకలకళాధురంధరుఁడును సకళంకుఁడును నమితాహ్లాదకరుఁడును వినయవినమితుఁడును నిజయౌవనతేజోవిరాజితుఁడును నగుసుతుఁ డుండఁగా బుద్ధి బుగ్గిఁ బెట్టి భీతి కట్టిపెట్టి నీతి మట్టుపెట్టి సిగ్గు చిముడఁ బెట్టి పాయము ప్రోయిననేను— ఎన్నఁడు లేని కామము కన్నులఁ గప్ప—నీదు లేనిచేడియఁ బరిణయ మాడ నేల! కట్టా! పురాకృతకర్మమే కాకున్న నా కాబుద్ధి పుట్ట నేల! పుట్టెఁబో దాని మట్టుపెట్టక ప్రమోసకృత్యమున కడ మిడ నేల! ఎడ మిడితిఁ బో క త్తికిఁ గంకణము కట్టవా రాడఁబడ నేల! శీలము పోఁ దోలి యాకాంత యంత బాళి పూన నేల! యింతగోల రా నేల! నా బాలు నేక బాలుఁ గోలుపో నేల! ఈసకలము సర్వేశ్వరవంచన. హే! శంభో! యుమాపతీ! మాం పాహి! మాం పాహి!

నాకు బుద్ధి యున్న చిత్రాంగి యేమిచేయు! ఆది నుండి యంతమువఱకు నీవంత కెల్ల నేన నేన ముమ్మాటికి నేన కారణుఁడను. మహాపతివ్రతాశిరోమణి! సర్వసౌఖ్యద! నిర్మలహృదయ! వివేకవతి! కీర్తనీయ యగునీదేవిఁ బో విడిచి కాముకుఁడ నై కలుషమతి నై మూర్ఖుఁడ నై దానిఁ జెట్టపట్టినందుకు నా కీకుందు రా వలదే! నీయిందుముఖముఖ మెట్లు కనుఁగొందు. వడి తప్పినఁ బెద్దపెండ్లామె దిక్కనియెద రిదియ కదా! హా! దేవీ! రత్నాంగీ! చిత్రాంగి వచ్చినది మొదలు నిన్నుఁ జూడ నరి కదా నీమందిర మైనఁ గనుఁగొన

వై. తి. ఛీ! ఛీ! ముండిగండరగండఁడా! నీ వింకను నిన్ను తలపోయు చుంటివా! గురువులఁ గూలఁ ద్రోసి మంత్రుల మాపుచేసి సుహృద్వరుల శూన్యము చేసి ప్రజల బాముల ముంచి యే మని నిలిచి యుంటివి! నీకు బలవన్మరణమే విధి విధియించె.

దేవీ! రత్నాంగీ! తీసికొని తీసికొని చచ్చుటకన్న నొక్కసారి యీపావనగోదావరిఁ బడుదము రమ్మ. మరణమే మనకు శరణము; సర్వశ్రేయస్కరము; దివ్యౌషధము. అయ్యో! నామాట వినవా లెమ్మ. వేగమ్మ.

అని యిట్లుగ మతి తప్పి ప్రలాపించి రాజరాజనరేంద్రుఁడు రత్నాంగిదేవి లేవఁ దీయఁ జూచెను. ఆయమ్మ నోటిమాట కంటిచూపు లేక యుండె నని యిదివఱకె తెలిపితి. ఇప్పుడో చదువరీ! నాయుల్లము తల్లడిల్లు చున్నది. నాకలమాడ కున్నది. వ్రాయఁ జాల వ్రాయఁ జాల. చేతులార నాయమ్మ! యాయకలుషమతి! యాబుద్ధిమతి! యాసుగుణాలవాల! యాపతివ్రతాశిరోమణి! యానారీతిలక మామానినీమతల్లి—రామ! రామ! కన్నులు కనఁబడుట లేదు చేత మఱిగె—వ్రాయ లేను క్షమింపుము.

యజమానునందలి భయభక్తుల నుడువక విడువకయ వర్తనము ననుగమించుగోవృపగిది దేవీ! రత్నాంగి! నీవు నీ వరపుత్రి వెన్నాడి యున్నావా! కట్టా! కన్నతాను పట్టి

కానిగతిఁ బట్టించినందులకు సకలసద్గుణవిరాజిత వగునీవు కావున సరిపోయెఁ గాని యితరేతరస్త్రీ యయిన నెంతయో యలంత పుట్టించి కలంత పెట్టించి వలవంతఁ దొట్టించి మట్టు పెట్ట నెట్టు లయినఁ బ్రయత్నింప కుందునే!

"హా! దేవీ! దేవీ! పురంధ్రీరత్నమా! ముందే నీ వాయానందమయుఁ గూడితివా! నీనందనుఁ గనుఁగొని యానందపడు చుంటివా! హా! యీశ్వరా! అంతకు మొందిని నేనేనా! దేవీ యిందు కేనా! మాట లాడ వైతివి! విచారభరమున నూరడింప కూరకుంటి వనుకొంటిఁ గాని నీవానసర్వేశ్వరునితో నిదివఱకే యైక్య మొందితి వనుకొన లేదు. నేనును వచ్చు చుంటి. హే! శంభో! శంకరా! అఘనాశంకరా! నాపూర్వపూజల లెక్కగొని నన్ను నీలోఁ జేర్పుము. ఈప్రపంచమున నే నిఁక నిలువ హా! మాంరక్ష! మాంరక్ష!" యని మఱి మా టాడఁ డయ్యె.

దాసదాసికలు గొల్లు మనిరి. దిక్కులు తెలియక పరుగు లిడిరి. పెక్కండ్రు దిక్కు లేక గౌతమి సంగమించిరి. కొందఱు భర్మహర్మ్యము నుండి నేలఁ గూలిరి.

మంత్రివర్గము తొందరఁ జెంది యడుగులు తడఁబడఁ బడుచు లేచుచు మేడ నెక్కె. అందఱుఁ గన్నీరు మున్నీరు గా భూనభోభాగము లదుర నేడ్చిరి. స్మృతి తప్పిరి.

ఎట్టకేలకు రాజనన్మానముల దుఃఖజలప్రవాహముల

మునిఁగియే యారాజదంపతులకు దహనాదికార్యములు జరపిరి. దుఃఖదందహ్యమానమానసు లై వారును దోడ్తోన వారి ననుగమించిరి.

పాఠకమహాశయా! యెవ రైన నంతయే. ఇంతయో యంతయో హెచ్చు తగ్గు. చేసినకార్యము లె స్థిరము లై యుండు. పాపపుణ్యములె వెంటాడు. కలకాలము కర్మఁ గూడఁ జిట్టక కామక్రోధలోభమోహమదమాత్సర్యములకు దాసుఁడవు గాక సత్వరసప్రధానుండ వై భూతదయాపరుఁడ వై భగవచ్చింతనపరుఁడ వై త్రసుద్రిలఁ గొలువక జీవయాత్ర నడుపుము. ఇహపరసుఖముల నెంతయు ననుభవింపుము. పరమేశ్వరునితో నైక్యము గమ్ము. అదియు నాయాశయము.

ఓం శాంతి శ్శాంతిః

శ్రీరామార్పణమస్తు.

సంపూర్ణము.

Sree Savitri Press, Jagannacikpur, Cocanada.

పామర్తి బుచ్చిరాజకవి కృత

మనోహరాంధ్ర గ్రంథములు.

పద్మిని.

ఇది రసవంత మగురసపుత్రిచరిత్రి. నాటకము. అల్లా యుద్దీను చక్రవర్తి పద్మిని మోహించి చిత్తూరు నాశన మొనరు చుట. నవరసభరితము. చక్కనిమేలికాగితము. గోల్డెక్ అచ్చు. మిక్కిలిచౌక. 100 ప్రతులే కలవు. వెల రు 0-10-0.

చిత్రకేతూపాఖ్యానము.

భాగవతకథ. పద్యములు రత్నములు. వేదాంతమున నిధి. కమల మున్నగువారి దగు చమత్కారము, వినయంధరుని ప్రభుభక్తి చిత్రకేతుసార్వభౌముని వైరాగ్యము నారదాంగిర సాదృత్యోపదేశము చదువ వలయునే కాని వ్రాయఁ గాదు.

వెల రు 0-14-0.

కుచేలకృష్ణ.

కుచేలునిచరిత్రి నాటకరూపకముగ నింతపర్యంతము జగ మెఱుఁగనిలోప మిప్పడ తీరె. భక్తిముక్తిదాయకము. సంఘసంస్కారమార్గము. చక్కనిహాస్యరసప్రధాన మగు

కథతో జోడింపఁబడి ముత్తెము పగడము చేర్చినహారమునా విలసిలు చున్నది. దళసరికాగితములు పెద్దచ్చు. రు 1-0-0.

ధ్రువవిజయము

ఆంధ్రభాషా యోషాలలామముక్తాహారమున నాయకో మణి. దీనికిసాటి నాటకమే లేదు. పలుతడవలు ప్రదర్శింపఁబడి 12 బంగారుపతకము లందినది. ధ్రువచరిత్ర ఆంధ్రరంగస్థల మెఱుఁగనికొఱఁత మాసినది. దీనిఁ గూర్చి తెలుప నెంతయుఁ జాలము. ముద్దులు మూట కట్టు పెద్దచ్చు. పాలమీఁగడవంటి దళసరి తెల్లనికాగితములు, రు 1-0-0.

సన్మార్గ ప్రదర్శనము

250 పేజీలు గలమిక్కిలిచక్కనినవల. పెద్దచ్చు. దళసరి కాగితములు. ఆంధ్రదేశచరిత్ర. అత్యద్భుతకథాకల్పనము. మృదుమధురశైలి. గంభీరభావంబులు. నీతిదాయకము 1-12-0

మధుఁడు

చిన్ననవల. మనోహరము. ది మార్ బార్న్ టుబి కింగు అనుదానియనుసరణము. ముద్దులొలుకుపద్దెములు కలవు. దళసరికాగితములు: పెద్దచ్చు. రు 0-4-0.

స్వర్ణస్పర్శనము.

"అత్యాశ దుఃఖ" మ్మనునీతిఁ జక్కఁగ బోధించును. గోల్డెన్ టచ్ అను దానియనుసరణము. దళసరి తెల్లని గ్లేజ్ కాగితములు. రు 0-2-0

అసూయ.

అసూయ స్వనాశనహేతు వని నిరూపించుచిన్న నవల. గోల్డెన్ ఏపిల్స్ ఆఫ్ లఫ్ ఎర్న్ అనుదానియనుసరణము చివర మిత్రస్మృతి పద్యములు కలవు. రు 0-4-0.

మాతృప్రేమ.

తల్లికి పిల్లలపై నుండుప్రేమ సమంజససీసపద్యములు నిందు వెలయును. రు 0-1-6.

శుకస్మృతి.

పెంచినచిలుకపై పద్యములు. మనోహరములు. 0-1-6.

నరపశుశతకము.

ఇది దుర్నిరీక్షణుఁడు గా నున్న నరసింహామూర్తిఁ గూర్చి రచియింపఁ బడినది. మిక్కిలిచక్కని పద్యములు. సులభశైలి. మేలికాగితములు పెద్దచ్చు. రు 0-2-6.

దీనావనశతము.

నరునియాద్యంతములు చక్కఁగఁ జూపును. వైరాగ్య నిధానము. పద్దెములు వజ్రపుతునుకలు. చక్కనిదళసరికాగితములు. ముముక్షుజనానందకరము. రు 0-2-6.

సుబోధిని.

ప్రస్తుతవైవాహికానర్థములు చక్కఁగ బోధించుకంద పద్యములు. రు 0-1-0.

జగన్మోహినీనాటకము ; శ్రీకృష్ణనిర్యాణనాటిక ; జనార్దనశతకము ; వీనిప్రతులు ప్రస్తుతము లేవు.

చిరునామా:-

పామర్తి బుచ్చిరాజు,
కాకినాడ,
(గోదావరిజిల్లా.)

Sree Savitri Press, Jagannaikpur, Cocanada.

11008